

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Printový a e-časopis
pre mladých vedeckých pracovníkov
právnických fakúlt na Slovensku

Ročník: 3

Číslo: 5/2011

HISTORIA ET THEORIA IURIS, printový a e-časopis pre mladých vedeckých pracovníkov právnických fakúlt na Slovensku. Vydáva Právnická fakulta UK v rámci projektu MŠ SR KEGA č. p. 3/7511/09, tem. oblasť 2

Hlavný redaktor: prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.
Výkonný redaktor: JUDr. Ján Puchovský, PhD.

Redakčná rada:
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.
prof. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.
doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.
doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.
doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.
JUDr. Eduard Bárány, DrSc.
JUDr. Peter Muríň, CSc.
JUDr. Marek Števček, PhD.
Ing. Ján Puchovský

Recenzenti:
prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.
doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.
doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.
JUDr. Eduard Bárány, DrSc.
JUDr. Marek Števček, PhD.
Mgr. Lucia Lichnerová, PhD.

Adresa redakcie: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Šafárikovo nám. 6, P.O.BOX 313,
810 00 Bratislava 1
Kontakt: 02/592 44 262, mob. 0907/23 11 84, 0905/47 54 37
E-mail: ht.iuris@gmail.com
webová stránka: http://www.ht-iuris.sk

Za koordináciu realizačných zložiek vrátane jazykových korektúr, spoluprácu s autormi a redakčné spracovanie zodpovedá fä. Ján Puchovský – LACHMAN. Grafickú prípravu, tlač a distribúciu zabezpečuje HEURÉKA, vydavateľ právnickej literatúry. Webovú stránku a elektronickú verziu časopisu aktualizuje MOBILab, s.r.o. Časopis HISTORIA ET THEORIA IURIS vychádza dvakrát ročne v náklade 300 ks. Je recenzovaný členmi Expertnej rady projektu KEGA. Anglické resumé neprešlo jazykovou korektúrou. Bezplatne je distribuovaný na všetky katedry právnických fakúlt na Slovensku a denným doktorandom týchto fakúlt.

ISSN 1338-0133

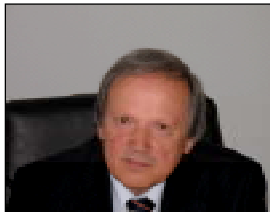
OBSAH

ZELENÁ MLADEJ NASTUPUJÚCEJ GENERÁCII	5
JUDr. JÁN PUCHOVSKÝ, PhD.	
ANALÝZA PRÍSPEVKOV ČASOPISU HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) Z Hľadiska CITOVANIA JEDNOTLIVÝMI AUTORMI NA ZÁKLADE PLATNÝCH MEDZINÁRODNÝCH ŠTANDARDOV	8
PhDr. ANNA KUCIANOVÁ, PhD.	
VÝZNAM TELEOLOGICKÉHO VÝKLADU A JEHO VZŤAH K ĎALŠÍM VÝKLADOVÝM METÓDAM	19
MGR. MÁRIA DORKOVÁ	
MODUS VIVENDI	31
MGR. LUKÁŠ HAMZA	
VÝZNAM ZBIERKY CORPUS IURIS CANONICI PRE PLATNÉ KÁNONICKÉ PRÁVO	41
JUDr. VOJTECH VLADÁR, PhD.	
PRÁVO INDIÍ – PRVÝ HISPANOAMERICKÝ PRÁVNÝ SYSTÉM	58
JUDr. JÁN PUCHOVSKÝ, PhD.	
TVRZENÍ, PŘÍSAHY A JEJICH PRÁVNÍ DOPAD VE VYBRANÝCH ZEMÍCH STAROVĚKÉHO SVĚTA	75
MGR. MICHAELA UHLÍŘOVÁ	
VÝKUP PRVORODENÝCH V STAROVEKOM IZRAELI	85
MGR. JÁN VYHNÁNEK	
KONCEPCIA PREROGATÍV V BRITSKOM ÚSTAVNOM SYSTÉME	103
MGR. MATEJ MLKVÝ	
PRECEDENS A OSTATNÉ PRAMENE PRÁVA V ANGLICKU A V USA	115
JUDr. RUDOLF KASINEC	
MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA MÍENIKY PRÁVA V STREDOEURÓPSKOM PRIESTORE 2011	128
JUDr. JÁN PUCHOVSKÝ, PhD.	

SURMÁNEK, ŠTEFAN. KLERIKALIZÁCIA VEREJNÉHO ŽIVOTA NA SLOVENSKU AKO PREJAV A DÔSLEDOK SILNEJÚCEHO VPLYVU KATOLÍCKEJ CIRKVI. KOŠICE : ELFA, 2009. 132 s., ISBN 978-80-8086-105-6. (RECENZIA)	130
JUDr. LUCIA MADLEŇÁKOVÁ	
HINGAROVÁ, VENDULA – KVĚTINOVÁ, SYLVIE – EICHLOVÁ, GABRIELA (EDD.). MEXIKO – 200 LET NEZÁVISLOSTI. ČERVENÝ KOSTELEČ : NAKLADATELSTVÍ PAVEL MERVART, 2010. 485 s., ISBN 978-80-87378-48-9. (RECENZIA)	139
JUDr. PETER VYŠNÝ, PhD.	
POKYNY PRE AUTOROV HTI (HISTORIA ET THEORIA IURIS)	143

ZELEŇÁ MLADEJ NASTUPUJÚCEJ GENERÁCII

JUDr. JÁN PUCHOVSKÝ, PhD.
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN

Proces tvorby záverečných prác jednotlivých foriem vysokoškolského štúdia a prezentácia výsledkov vedeckej činnosti mladých právnych vedcov sa dotýkajú tak študentov, ako aj pedagógov právnických fakúlt na Slovensku. O rozhovor na túto tému sme požiadali prof. JUDr. Pavla Kubičku, CSc. – dekana Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

P. Kubiček, snímka: autor

Vo funkcii dekana Právnickej fakulty UK ste od februára tohto roku a už výber vašich najbližších spolupracovníkov vo vedení fakulty naznačuje, že dávate zelenú mladej nastupujúcej generácii. Ide o náhodu alebo to odráža hlbšie súvislosti?

Na jednej strane ide o istú nevyhnutnosť, najmä pokiaľ ide o skupinu docentov, ktorí by mali tvoriť strednú generáciu na našej fakulte. So zreteľom na to, že viacerí odišli na iné pracoviská, táto skupina je pomerne málo početná, a preto som z pragmatických dôvodov musel siahnuť aj po mladších ročníkoch. Na druhej strane platí stará múdrosť, podľa ktorej sa veda nedá robiť bez mladých, lebo by to bola komédia, no bez starých by to bola tragédia. V tomto duchu by som na našej fakulte naozaj chcel dať priestor generácii 35- až 40-ročných v pozíciách riadiacich pracovníkov, ako aj na pedagogických postoch, pretože oni sú zárukou jej úspešnej budúcnosti. Čo sa týka ďalších učiteľov, či už zo strednej generácie alebo mladších, pokúsím sa podnietiť v nich záujem, aby sa kvalifikovali a mohli tak prispieť k akreditácii Právnickej fakulty UK.

V súvislosti s tým vzniká otázka, ktorá sa týka kariérneho rastu osobitnej skupiny výskumných pracovníkov jednotlivých katedier, ktorí popri vedeckej činnosti zároveň reálne participujú na pedagogickom procese. Nekomplikuje im pozícia výskumného pracovníka možnosť habilitácie, ktorej kritériá sú dosť prísne nastavené na formálny status pedagóga?

Podľa môjho názoru ide skôr o rozsah výučby. Čo sa týka kritéria, ktoré sa berie do úvahy, záujemcovia o habilitáciu zo skupiny výskumných pra-

covníkov by mali mať aspoň päťdesiatpercentný úväzok. Samotné rozdiely medzi pedagogickým a výskumným pracovníkom sa stierajú, pragmaticky skôr ide o to, z akých zdrojov financovať konkrétne miesta pracovníkov fakulty, či z prostriedkov na vedu alebo na mzdy. Podľa môjho názoru, keď ide o dostatočný rozsah zapojenia výskumného pracovníka do procesu výučby, treba mu ho započítať a umožniť mu pri splnení ostatných kritérií habilitáciu. Pre fakultu by bolo škoda nevyužiť tento osobnostný potenciál alebo na druhej strane nečerpať pre formálne prekážky v procese habilitácie prostriedky na vedu.

Ste skúsený pedagóg a vedec v oblasti obchodného a hospodárskeho práva. Za roky činnosti ste vychovali množstvo absolventov práva a doktorandov. Aké sú vaše osobné skúsenosti s realizáciou bakalárskeho, magisterského a doktorandského študijného programu videné najmä cez optiku ich záverečných prác? Myslíte si, že na slovenských právnických fakultách venujeme dostatočnú pozornosť metodológii písania záverečných, kvalifikačných, ako aj vedeckých prác?

Začal by som azda tým, že čo sa týka právnického štúdia, nepovažujem rozdelenie na bakalársky a magisterský stupeň za vhodné. Podobné postoje k uvedenej téme majú aj ďalší moji kolegovia z právnických fakúlt na Slovensku. Pokúšame sa preto požiadať ministerstvo školstva, aby pre oblasť štúdia práva urobilo výnimku v zmysle, že by išlo o jednostupňové štúdium. V tomto smere by sa stali bakalárske práce nadbytočnými. Podľa doterajších skúseností neprinášajú novú kvalitu, skôr sú väčšou záťažou pre učiteľov právnických fakúlt, lebo sa spolu s diplomovkami zdvojnásobil počet kvalifikačných prác, čo je aj administratívne náročnejšie na spracovanie a vyžaduje si pri rastúcom trende počtu frekventantov právnického štúdia aj viac času. Ten v konečnom dôsledku môže chýbať pri kladení vyšších požiadaviek na kvalitu diplomových prác, čo je zasa spojené s vyšším akcentom na metodológiu ich písania a spracovania, ktorá má ešte rezervy. Pokiaľ ide o doktorandské štúdium, stal sa z neho tretí stupeň vzdelávania, kde takisto zaznamenávame výrazný kvantitatívny nárast počtu študentov. Ide o to, aby kvantita bola vyvážená s kvalitou, aj čo sa týka metodológie písania dizertačných prác. V tomto smere sa pre nich snažíme vytvoriť priestor, aby sa v tejto dimenzii vzdelávali. Z tohto pohľadu treba oceniť aj myšlienku vydávania časopisu HISTORIA ET THEORIA IURIS, ktorý sa sústreďuje na uvedenú problematiku a poskytuje mladým vedcom priestor na prezentáciu výsledkov ich práce.

Súčasťou hodnotenia kvality jednotlivých právnických fakúlt okrem úrovne pedagogického procesu sú aj dosiahnuté výsledky v oblasti vedeckej činnosti vrátane publikovania článkov v recenzovaných a karen-

tovaných časopisoch. Myslíte si, že môžeme byť s aktuálnym stavom spokojní?

V oblasti právnej vedy existuje dlhodobý problém, čo sa týka prezentácie vedeckých prác na medzinárodnej úrovni, a to z toho dôvodu, že najmä pozitívne právo každej konkrétnej krajiny je špecificky spojené s podmienkami života v jej teritóriu, chýba tu teda istý presah do zahraničia, povedal by som nadnárodná dimenzia typu ako napríklad v medicíne, ekonómii, v technických vedách a pod. Logicky potom v tejto oblasti u nás chýba aj karentovaný časopis s medzinárodným dosahom. Ide o dlhodobý problém, ktorého riešenie nie je podľa odborníkov jednoduché a navyše je aj nákladné, čo je nezanedbateľná komplikácia, pretože slovenský trh je malý. Perspektívnym východiskom by mohlo byť spojenie síl s Českou republikou, prípadne Poľskom. V takejto spolupráci by sa možno dalo etablovať aj vydávanie karentovaného právnického vedeckého časopisu. Iniciatívy v tomto smere rád podporím.

ANALÝZA PRÍSPEVKOV ČASOPISU HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) Z HĽADISKA CITOVANIA JEDNOTLIVÝMI AUTORMI NA ZÁKLADE PLATNÝCH MEDZINÁRODNÝCH ŠTANDARDOV

PHDR. ANNA KUCIANOVÁ, PhD.
SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA
V MARTINE

Abstrakt

Príspevok obsahuje analýzu príspevkov časopisu HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) z hľadiska citovania dokumentov jednotlivými autormi. Je uvedená základná informácia o periodiku. Analyzovaná je forma abstraktov a možnosti ich uvádzania na základe normy ISO 214 a najčastejšie chyby pri ich uvádzaní. Ďalej sú uvedené informácie o tvorbe ohlasov na základe smernice č. 13/2008-R zo 16. októbra 2008 o bibliografickej registrácii a kategorizácii publikačnej činnosti, umeleckej činnosti a ohlasov a opisujú sa problémy, ktoré vznikajú pre zlé citovanie dokumentov. V príspevku sú analyzované najčastejšie sa vyskytujúce chyby v citovaní dokumentov a ich vplyv na využívanie ohlasov. V závere sú navrhnuté riešenia citovania problematických údajov a dôležitosť ich jednotného uvádzania podľa príslušných medzinárodných noriem a štandardov (ISO 690 a ISO 690-2).

KUCIANOVÁ, Anna. Analýza príspevkov časopisu HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) z hľadiska citovania jednotlivými autormi na základe platných medzinárodných štandardov. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 1, s. 8-18.

Kľúčové slová

Citovanie dokumentov. Zoznamy bibliografických odkazov. Analýza chýb citovania.

Úvod

Vydávanie odborných a vedeckých časopisov nie je v súčasnej finančnej situácii vôbec jednoduché. Jednotlivé vedné odbory sa snažia tvoriť a vydávať časopisy, v ktorých by svoju vedeckú činnosť mohli prezentovať odborníci príslušných vedných odborov, pretože problémy s publikovaním majú hlavne mladí nastupujúci autori. Platí to pre mnohé vedné odbory a, samozrejme, aj pre právo. Dlhoročné tradície na Slovensku malo periodikum Právny obzor a na jeho tradície nadväzuje ďalší vznikajúci časopis z odboru práva a právnej vedy.

Dňa 14. októbra 2009 sa uskutočnilo v priestoroch kníhkupectva HEU-RÉKA na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave slávnostné privítanie časopisu HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI). Stretnutie uviedol vedúci projektu KEGA prof. Jozef Beňa, ktorý má hlavné zásluhy na tom, že uvedené periodikum začalo vychádzať. Základným cieľom periodika je zapojenie mladých vedeckých pracovníkov, doktorandov, pedagógov a študentov právnických fakúlt na Slovensku do publikačnej činnosti v modelovom vedeckom časopise, integrovať tvorivý tím potenciálnych autorov a vytvoriť podmienky na ich vedecký rast.

Veľký vplyv na vznik a vývoj majú pedagógovia jednotlivých právnických fakúlt na Slovensku, ktorí sa stali garantmi vedeckej a odbornej úrovne nového periodika, zameraného aj na metodické usmernenie autorov s cieľom zvýšiť úroveň publikačnej činnosti a vedeckokvalifikačných výstupov v podobe rôznych typov kvalifikačných prác. Treba len dúfať, že periodikum pre mladých právnikov nezanikne po skončení grantu KEGA, ale nájde sa dostatok financií na jeho vydávanie aj v ďalšom období.

HISTORIA ET THEORIA IURIS je tlačným a elektronickým časopisom mladých vedeckých pracovníkov právnických fakúlt jednotlivých vysokých škôl a univerzít na Slovensku. Vychádza v dvoch podobách – v tlačenej a elektronickej, ktorá je k dispozícii na webovej stránke <http://www.hti-juris.sk/>. Periodikum vychádza dvakrát ročne, zatiaľ vyšli štyri čísla periodika, v roku 2009 čísla 1 a 2, v roku 2010 čísla 3 a 4. Číslo 1/2009 obsahovalo 10 príspevkov rôznych autorov na rozličné témy týkajúce sa rôznych oblastí právnej problematiky so zameraním vo významnej miere na dejiny práva a právnej vedy nielen na Slovensku a v bývalom Československu, ale aj na dejiny práva a rôznych právnych problémov v zahraničí, t.j. v krajinách celého sveta. Číslo 2/2009 obsahovalo 12 príspevkov rôznych autorov na rozličné témy – počnúc informáciou o novom periodiku, pokračujúc metodickým materiálom k písaniu odborných textov so zameraním na citovanie dokumentov, ale aj ďalšími príspevkami zameranými predovšetkým na dejiny štátu a práva a právnej vedy. Súčasťou čísla boli aj recenzie publikácií z oblasti práva a informácie o podujatiach, ktoré sa uskutočnili v príslušnom období, so zameraním na právnu vedu. Číslo 3/2010 obsahovalo 14 príspevkov rôznych autorov – počnúc rozhovorom o doktorandskom štúdiu práva s predstaviteľmi jednotlivých právnických fakúlt vysokých škôl a univerzít na Slovensku, pokračujúc metodickým príspevkom k problematike citovania podľa normy ISO 690 a ISO 690-2. Ďalším veľkým blokom boli tradične príspevky zamerané na rôzne oblasti dejín práva v rôznych krajinách sveta a na Slovensku. Posledným blokom boli príspevky venované informáciám o nových publikáciách, vedeckých konferenciách a životných jubileách významných osobností práva a právnej vedy. Číslo 4/2010 obsahovalo 13 príspevkov. Bolo to pokračovanie – rozhovor s ďalším predstaviteľom právnickej fakulty

na Slovensku, nasledoval metodický príspevok o formálnej úprave a tvorbe dizertačných prác a tradičný blok venovaný problematike rôznych tém a problémov z dejín so zameraním na právo. Záverom boli informácie o vedeckých konferenciách a recenzia publikácie, ktorá vyšla v roku 2010.

1. Abstrakty a ohlasy

V súčasnosti čoraz viac narastá počet a druhy dokumentov, a preto je potrebné poskytovať používateľom množstvo informácií, ktoré im pomôžu rýchlo a presne identifikovať príslušný obsah, aby vedeli zistiť, či a do akej miery im príslušný dokument vyhovuje. Rýchlejšej identifikácii pomôže, ak autor primárneho dokumentu sám vytvorí vhodný názov a výstižný abstrakt, keďže vytvorené dielo ako autor sám najlepšie pozná. Pre tvorbu abstraktov bola vydaná medzinárodná norma ISO 214. Na Slovensku vyšla pod názvom STN ISO 214: 1998, Dokumentácia. Abstrakty (referáty) pre publikácie a dokumentáciu (pôvodné číslo STN 01 0194). Predkladá základné zásady tvorby a úpravy abstraktov (referátov) z dokumentov predovšetkým pre autorov primárnych dokumentov, pretože ich abstrakty môžu byť reprodukovateľné bez zmeny v sekundárnych službách. Sú vhodné aj pre tvorbu abstraktov inými spracovateľmi, ako sú autori, takže sú vhodné aj pre sekundárne publikácie a služby.

Podľa STN ISO 214 je **abstraktom skrátené, presné vyjadrenie obsahu dokumentu bez pridanej interpretácie alebo kritiky a bez ohľadu na to, kto je autorom abstraktu.**

Rozoznávame tri typy abstraktov:

- informatívny,
- informatívno-indikatívny,
- indikatívny.

Informatívny abstrakt by mal poskytovať podľa možnosti čo najviac kvantitatívnych a/alebo kvalitatívnych informácií obsiahnutých v dokumente. Tieto abstrakty sú potrebné najmä pri textoch, ktoré opisujú experimentálne práce, a pri dokumentoch zameraných na jediné tému.

Indikatívne abstrakty sa tvoria pre obsiahle štúdie alebo dlhé texty, napr. pre prehľady, rozborové články, monografie.

Informatívno-indikatívny abstrakt je potrebné spracovať vtedy, keď sa to vyžaduje z hľadiska obmedzenia dĺžky abstraktu alebo z hľadiska typu a štýlu dokumentu. Informatívne tvrdenia sú obmedzené na základné prvky dokumentu.

Dobre vypracovaný abstrakt je pre používateľa výbornou pomôckou, pretože mu umožní identifikovať základný obsah dokumentu, stanoviť si jeho relevanciu pre svoje potreby a rozhodnúť sa, či je pre neho zaujímavé čítať celý dokument. Abstrakt by mal obsahovať štyri prvky – cieľ, metódy, vý-

sledky a závery. V každom dokumente je potrebné umiestniť abstrakt v jazyku dokumentu čo najskôr. V časopise by sa mal umiestniť na prvej strane článku, najlepšie za názvom a za údajmi o autoroch a pred základným textom.

V primárnych dokumentoch je bibliografický odkaz dokumentu uvedený na tej istej strane ako abstrakt. V sekundárnych publikáciách je abstrakt uvedený pred alebo za abstraktom dokumentu. Podľa normy STN ISO 214 sú tri spôsoby uvedenia bibliografických záznamov:

- bibliografický záznam je uvedený pred abstraktom,
- bibliografický záznam je za abstraktom
- prvým údajom je názov dokumentu, za ním nasleduje abstrakt a zvyšok bibliografického záznamu je uvedený za abstraktom.

Podrobné pokyny pre tvorbu bibliografických odkazov uvádza norma ISO 690: 1998, Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra.

V prípade tvorby abstraktov a záznamov k nim treba aj v prípade časopisu HTI dodržiavať ustanovenia normy STN ISO 214 a hlavne jednotne uvádzať všetky stanovené údaje, pretože najmä v bibliografických záznamoch sa vyskytujú rozdiely v uvádzaní jednotlivých údajov a oddeľovačov.

Kritériá kategorizácie ohlasov stanovuje smernica č. 13/2008-R zo 16. októbra 2008 o bibliografickej registrácii a kategorizácii publikačnej činnosti, umeleckej činnosti a ohlasov.

Za ohlasy sa považujú **citácie, recenzie** alebo **umelecké kritiky** na publikované dielo.

Za citáciu sa považuje forma skráteného odkazu umiestnená v zátvorkách vnútri textu alebo pripojená k textu ako poznámka v dolnej časti strany, na konci kapitoly alebo na konci textu. Citácia umožňuje identifikovať publikáciu, z ktorej bola myšlienka prevzatá alebo parafrázovaná, a musí označovať presné umiestnenie príslušnej informácie v zdrojovej publikácii. Bibliografické odkazy (zoznam použitej a/alebo citovanej literatúry), t.j. zoznam bibliografických odkazov, sú na účely smernice tiež citáciami, ak sú uvedené v súlade s normou ISO 690.

Za citácie nemožno považovať:

- recenzie,
- uvedenie diela v referátovom časopise alebo inej báze dát ako Web of Science a SCOPUS,
- uvedenie diela v samostatnej bibliografii,
- uvedenie vybraných viet alebo citátov v podobne pomenovaných rubrikách v novinách a populárnych časopisoch,
- výňatky z kníh uvádzané ako reklama na knihu,
- autocitácie, t.j. citácie pochádzajúce z ďalších kníh samotného autora alebo jeho spoluautorov,

- citácie v záverečných a kvalifikačných prácach (diplomové, rigorózne, dizertačné a habilitačné práce), vo výskumných správach a pod.,
- citácie encyklopédií a slovníkov vrátane hesiel v nich,
- informácie (poznámky, spomenutie a pod.) v správach a článkoch o podujatiach, o prezentácii diela.

Vzhľadom na ohlasy je dôležité uvádzať jednotlivé citácie v dokumentoch v správnej forme a podľa normy ISO 690 a ISO 690-2, pretože práve z dôvodu nesprávne uvedených citácií sa môže stať, že príslušné ohlasy nebudú uznané spracovateľmi a nebudú zaradené do príslušných evidencií publikačnej činnosti a budú chýbať autorom pri habilitačných aktivitách.

2. Analýza chýb a návrhy riešení

Norma ISO 690 **definuje citáciu** ako formu skráteného odkazu na citovaný dokument. Je uvedený v zátvorkách vnútri textu alebo pripojený k textu ako poznámka v dolnej časti strany, na konci kapitoly alebo na konci textu. Umožňuje presne identifikovať dokument, z ktorého bola informácia prevzatá. Ak sa k textu nepripojí kompletný zoznam bibliografických odkazov alebo sa v zozname nenachádzajú všetky diela citované v texte, je nevyhnutné, aby prvá citácia každého z odkazov obsahovala všetky údaje základného odkazu. Všetky citácie musia zabezpečiť dostatok informácií na presné prepojenie medzi citáciou a bibliografickým odkazom. Prepojenie sa tvorí v súlade s normou ISO 690 prostredníctvom **troch metód citovania**, ktoré možno používať:

- metóda číselných odkazov,
- metóda priebežných poznámok,
- metóda prvého údaje a dátumu.

Všetky metódy citovania sú rovnocenné, ale najdôležitejšou zásadou je používať v jednom dokumente zásadne len jednu metódu citovania.

Hoci norma ISO 690 nepredpisuje vždy používať skrátený odkaz aj pod čiarou, zásadne sa odporúča, kvôli prehľadnosti a lepšiemu vyhľadávaniu, uvádzať citáciu v texte v najkratšej podobe, pod čiarou skrátený odkaz, kde je uvedený autor, názov a rok, príp. strany, a v zozname bibliografických odkazov kompletnú celú citáciu príslušného citovaného dokumentu. Výnimkou môže byť metóda priebežných poznámok, kde sa môžu všetky odkazy uvádzať pod čiarou, ale musia byť potom v kompletnom tvare, ako by mali byť v zozname bibliografických odkazov. Z tohto dôvodu odporúčame používať aj v tejto metóde skrátený odkaz pod čiarou a kompletný záznam uviesť v zozname bibliografických odkazov. Keďže časopis HTI obsahuje množstvo príspevkov zameraných na históriu, používa sa na citovanie druhá metóda – **metóda priebežných poznámok**.

Citácie v tejto metóde sú spojené s popisom citovaného dokumentu **poradovým číslom**, ktoré je v texte uvedené ako horný index alebo v zátvorke. Čísla odkazujú na poznámky pod čiarou, v ktorých môžu byť uvedené poznámky, skrátené citácie alebo kompletne citácie, ak nie je uvedený zoznam bibliografických odkazov na konci príspevku. **Pre každý výrok alebo skupinu sa používa jedno číslo poznámky**, ale môže v nej byť citovaných aj viac dokumentov. **Ak je niektorý dokument citovaný viackrát, nasledujúce citácie majú odlišné čísla.** V poznámke, ktorá sa odvoláva na odkaz v predchádzajúcej poznámke, sa buď opakuje úplná citácia, alebo sa preferuje jednoduchšia podoba, že sa uvedie autor, resp. prvý údaj, za ním skratka Ref. a číslo príslušnej poznámky, v ktorej bolo citované dielo uvedené, a za ním môže nasledovať strana citovaná z príslušného dokumentu. Diela v zozname bibliografických odkazov sú zoradené abecedne podľa prvého údaj, t.j. autora alebo názvu.

Ak sú citácie prezentované ako poznámky, **prvá citácia musí obsahovať dostatočné údaje** na presné prepojenie citácie a príslušnej položky v zozname bibliografických odkazov. Ak mená autorov nestačia na odlišenie položiek, môžu sa pridať ďalšie údaje potrebné na presné prepojenie. **Druhá a ďalšie citácie sa môžu skrátiť** tak, že sa uvedie priezvisko autora, skrátený názov a za ním nasledujú čísla strán. Jednotlivé citácie sa číslujú podľa poradia uvádzania v texte, druhá a ďalšie sa môžu zredukovať na meno autora a číslo príslušného odkazu, pred ktoré sa napíše skratka Ref., za číslom sa uvedú čísla citovaných strán.

Vo väčšine príspevkov bola v časopise HTI použitá druhá metóda citovania – metóda priebežných poznámok. Citácie v texte uvedené číslami boli uvedené správne, ale, žiaľ, vo väčšine prípadov boli odkazy uvedené len v poznámke pod čiarou, len v minimálnych prípadoch boli uvedené kompletne a správne, so všetkými oddeľovačmi a správnou interpunkciou a takmer vo všetkých príspevkoch chýbal zoznam bibliografických odkazov, ktorý by bol najlepším kompletným pomocníkom pri ďalšom využívaní informácií uvedených v príspevkoch.

V každom príspevku bolo množstvo bibliografických odkazov uvedených pod čiarou a vyskytovali sa **rozličné chyby** týkajúce sa všetkých údajov bibliografického odkazu, takže je veľmi ťažko analyzovať chyby. Boli v autorových údajoch, názvových údajoch, vydateľských údajoch, čísla ISBN neboli uvedené na správnom mieste alebo neboli vôbec uvedené čísla ISBN a ISSN a veľké problémy robilo citovanie elektronických typov dokumentov, tam chýbali mnohé povinné údaje a poradie údajov nebolo správne.

Zásadne však treba upozorniť na fakt, že väčšinu bibliografických odkazov uvedených pod čiarou by pri evidencii v rámci ohlasov neuznali pre formálne chyby. **Výrazy typu tamtiež, tamže, pozri aj, citované dielo, porovnaj atď. nie je možné používať v citáciách**, lebo sa tým vyradujú ako

ohlasy. Pri týchto výrazoch nie je isté, či autor vôbec publikáciu citoval alebo ju len odporúča na porovnanie, príp. informuje, že zaujímavé informácie k téme možno nájsť aj v publikácii v poznámke. Okrem toho, tieto odkazy sú úplne neprehľadné a ak sú v poznámkach viaceré diela jedného autora, vôbec nie je jasné, ktoré citované dielo má autor na mysli. V mnohých odkazoch sú iba minimálne údaje, na základe ktorých nie je možné príslušnú publikáciu vyhľadať. Treba sprehľadniť aj uvádzanie poznámok a bibliografických citácií v poznámkach pod čiarou. **Nemôže nasledovať poznámka a hneď v riadku za ňou citované dielo, takú citáciu tiež neuznajú ako ohlas.** Poznámka má byť samostatne a jednotlivé odkazy, môže ich byť aj viac, sa musia každý začínať na samostatnom riadku a musí byť uvedená kompletná citácia (ak nie je zoznam bibliografických odkazov), aby mohli byť uznané ako ohlas. Dôležité je odlišovať aj bibliografické odkazy v tých prípadoch, keď nebol použitý originálny zdroj, ale iný, takže je potrebné ich navzájom prepojiť a uviesť aj zdroj, z ktorého boli čerpané informácie, neuvádzať rozličné poznámky typu citované podľa slovenského prekladu atď., jednoznačne treba uviesť slovenský zdroj, aby mohla byť citácia uznaná ako ohlas. Popis rukopisov sa podstatne líši od základného popisu knižných publikácií, takže je potrebné ho prispôsobiť inej forme. Pri zákonoch nestačia odkazy na paragrafy, je potrebné uviesť citáciu celého zákona.

Je množstvo pripomienok ku chybám, ktoré sa vyskytli, takže na záver bude uvedený stručne **návod, ako uvádzať jednotlivé údaje v bibliografických citáciách**, aby boli uvedené správne.

Ak bude vytvorený zoznam bibliografických odkazov, tak kompletná citácia bude v ňom. Ak nie, tak kompletná citácia musí byť uvedená pod čiarou v texte, čo však veľmi zneprehľadní text, lebo na niektorých stranách je päť riadkov textu a ostatné sú poznámky a citácie a dosť zle sa v takomto texte orientuje.

V autorských údajoch uvádzame jedného až troch autorov, priezvisko bude verzálami, krstné meno celé alebo skratkou, podľa toho, čo je uvedené na dokumente. Ak sú dvaja či traja autori a ich krstné mená sú uvedené celé, tak sa jednotlivé mená oddeľujú medzerou, pomlčkou a medzerou. Ak sú krstné mená skratkami, tak sa oddeľujú čiarkou a medzerou. **Názov zdrojového dokumentu je kurzívou.** Ak je citovaná monografia, tak bude jej názov kurzívou, ak je citovaný článok zo zborníka alebo periodika, tak názov zdrojového dokumentu, nie článku, bude kurzívou. Názov a podnázov sú spolu kurzívou. Poradie a druh vydania nasleduje za názvom, ak sa vyskytuje údaj o ďalšom vydaní, prvé vydanie sa neuvádza. Miesto vydania je oddelené od vydavateľa medzerou, dvojbodkou a medzerou, za vydavateľom nasleduje čiarka, medzera a rok vydania. Za vydateľskými údajmi nasleduje počet strán a číslo ISBN. Údaj sa končí bodkou.

Niektoré odlišnosti sa vyskytujú pri citovaní článkov zo zborníkov a periodík, líšia sa aj podľa toho, ktoré údaje sa vyskytujú na citovanom dokumente. Periodiká, ktoré majú číslo ISSN, budú mať názov periodika kurzívou, za ním nasleduje bodka, medzera a číslo ISSN s touto skratkou, za ním bude čiarka, rok, ročník, číslo a strany, na ktorých je príspevok zverejnený alebo ktorú sme citovali. Ak periodikum číslo ISSN nemá, tak za názvom periodika bude čiarka a medzera a nasledujú rok, ročník, číslo a strany. Líši sa aj bibliografická citácia článku zo zborníka podľa toho, či má číslo ISBN alebo nemá. Ak nemá ISBN, tak je popis vydavateľských údajov ako pri monografii, ale ak má číslo ISBN, tak za rokom vydania nasleduje bodka a medzera, potom nasleduje návestie ISBN a číslo, za ním čiarka, medzera a za ním bude rozmedzie strán alebo citovaná strana.

Citovanie elektronických dokumentov je zložitejšie, citácia musí obsahovať tri dôležité údaje – údaj [online] v hranatých zátvorkách za názvom, za rokom vydania dátum citovania v tvare podľa normy [cit. 2011-03-06] a na záver formulácia Dostupné na internete: < celá kompletná citácia webovej stránky, konkrétneho dokumentu, z ktorého je citovaná informácia >.

Na záver sú pripojené príklady k druhej metóde citovania – metóde priebežných poznámok, aby bolo jasné, ako majú byť jednotlivé údaje v bibliografických citáciách zapísané.

Text a citácie:

... diplomových prác podľa Katuščáka (14)... Dizertačné práce sú ďalším typom špeciálnych dokumentov (15) ... a ďalšie typy (16), (17), (18)

14. KATUŠČÁK, D. Ako správne písať diplomové práce.

15. Bibliografický zborník 1992-93, s. 256.

16. KUCIANOVÁ, A. Koordinácia bibliografickej činnosti, s. 39.

17. KATUŠČÁK, D. Ref. 14, s. 35.

18. Problém nedostupnosti právnych obyčají je potrebné chápať aj s prihliadnutím na jazyk právnej vedy a odbornej i vedeckej literatúry, ktorým boli v Uhorsku latinčina, maďarčina a v menšej miere nemčina.

MOSNÝ, P., HUBENÁK, L. *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice : Aprilla, 2008, s. 239.

Zoznam bibliografických odkazov:

ANDREJČÍKOVÁ, Nadežda. Komunikácia a kooperácia IS pre knižnice : úvod do komunikačného protokolu Z39.50. In *Bulletin Centra vedecko-technických informácií SR*, 1999, roč. 3, č. 2, s. 54-59.

BANÍK, Anton Augustín. *Korešpondencia s Pavlom Horváthom*. 2010. 2 s. Rukopis. Metodická diskusia.

BERTALANFFY, Ludwig von. *General Systems Theory*. New York : Braziller, 1969. 259 s.

Zdroj:

KIMLIČKA, Štefan. *Informačné systémy I* [online]. Bratislava : Univerzita Komenského, 2004. 40 s. [cit. 2005-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fphil.uniba.sk/kkvi>>.

Bibliografický zborník 1992-93. Martin : Matica slovenská, 2000. 426 s. ISBN 80-7090-507-7.

***Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva* [online]. 2009 [cit.2009-01-12]. Dostupné na internete:**

<<http://www.enviroportal.sk/dohovory/dohovory-detail.php?dokument=154>>.

GÁBRIŠ, T. Návrh obchodnoprávnej úpravy regnikolárnej deputácie in iudicis. In *Stát a právo v období absolutizmu : zborník*. Ed. K. Schelle, L. Vojáček. Brno : Masarykova univerzita, 2005, s. 175.

GAJDOŠ, Vševlad J. *Skalické inkunábuly*. Skalica, 1972.

INFOS 2001 : zborník z 31. medzinárodného informatického sympózia, ktoré sa konalo v dňoch 2.-5. apríla 2001 v Starej Lesnej. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 2001. 358, 12 s.

ISO 690: 1987, *Documentation – Bibliographic references – Content, form and structure*.

KATUŠČÁK, Dušan. *Ako správne písať diplomové práce*. Bratislava : Stimul, 1998. 152 s.

KOMOROVÁ, Klára. Najstaršie trnavské tlače v Slovenskej národnej knižnici v Martine. In *Kniha 2005 : zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005. ISBN 80-89023-55-X, s. 341-345.

KOVAČKA, Miloš. *L. V. Rizner*. Martin : Matica slovenská, 1994, 254 s.

KOVAČKA, Miloš – KUCIANOVÁ, Anna. 35. výročie ŠVK v Banskej Bystrici. In *Banská Bystrica*. Banská Bystrica : ŠVK, 1998, s. 14-16.

KUCIANOVÁ, Anna. Koordinácia bibliografickej činnosti. In *Knižnica*. ISSN 1335-7026, 2005, roč. 6, č. 4, s. 38-40.

KUCIANOVÁ, Anna. Medzinárodné desatinné triedenie na Slovensku. In *INFOS 2001 : zborník z 31. medzinárodného sympózia, ktoré sa konalo v dňoch 2.-5. apríla 2001 v Starej Lesnej*. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 2001, s. 293-297.

KUCIANOVÁ, Anna. Personálie v elektronickej súběžnej Slovenskej národnej bibliografii. In *Bibliografický zborník 2000-2001* [online]. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005 [cit. 2006-01-24], s. 136-139. Dostupné na internete: <http://www.snk.sk/nbuu/Zbornik_2000_2001.pdf>.

- KUCIANOVÁ, Anna. *Súčasný stav MDT v roku 2010* [online]. Správa pre: Kamila Prextová. 18. november 2009 [cit. 2010-01-17]. Osobná komunikácia.
- KUCIANOVÁ, Anna. Významná personálna bibliografia. In *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 11-12, s. 662.
- POTOČKÝ, R., LAMOŠ, F. *Pravdepodobnosť a matematická štatistika*. Bratislava : Alfa, 1989. 344 s. ISBN 80-7184-767-4.
- ROHOŇOVÁ, Ľudmila – GAŠPAROVÁ, Mária. *Metodika popisu článkov vo formáte MARC 21 s interpretáciou pravidiel AACR : príručka používateľa : verzia V 2.1.* [online]. Martin : Slovenská národná knižnica, 2006 [cit. 2006-01-24]. 219 s. ISBN 80-89023-69-X. Dostupné na internete: <http://www.snk.sk/nbuu/metodika_clanky_MARC21.pdf> <<http://www.kis3g.sk/dokumenty/metodika.pdf>>.
- Slovenské ľudové skazky. In DOBŠINSKÝ, Pavol. *Slovenské ľudové skazky* [online]. [Bratislava] : Mladé letá, 1988 [cit. 2010-05-11]. Dostupné na internete: <<http://www.rodon.org/other/sns2.htm>>.
- Société des Produits Nestlé S.A., A Swiss Body Corporate, Vevey, CH. *Bifidobaktérie a ich použitie*. Pôvodca vynálezu Dominique Brassart et al. SK 280680 B6. Int.Cl⁷ : C 12N 1/20. 2000-06-12.
- STEINEROVÁ, Jela. Základy filozofie človeka v knižničnej a informačnej vede. In KIMLIČKA, Štefan et al. *Knižničná a informačná veda na prahu informačnej spoločnosti*. Bratislava : Stimul, 2000. ISBN 80-88982-29-4, s. 9-56.
- SVOBODOVÁ, Z. Floristické pomery okresu Nové Zámky. In HÁJIČEK, J., BLÁŠKO, J. *Spravidca V. Západoslávského tábora ochrancov prírody 1986. Kamenín, okr. Nové Zámky*. Bratislava : Smena, 1986, s. 40-80.
- TKAČÍKOVÁ, D. Když se řekne digitální knihovna... In *Ikaros* [online]. 1999, roč. 8, č. 3 [cit. 2000-06-10]. Dostupné na internete: <http://ikaros.ff.cuni.cz/ikaros/1999/c08/usti/usti_tkacikova.htm>. ISSN 1212-5075.
- UNESCO [online]. 2009 [cit. 2009-12-04]. Dostupné na internete: <<http://www.sk.wikipedia.org/wiki/UNESCO>>.
- Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 48*. Zodp. red. Marta Pastieriková. Roč. CI. Martin : Slovenské národné múzeum, 2007. 140 s. ISBN 80-8060-144-5.
- ZEMÁNEK, P. The machines for „green works“ in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture* [CD-ROM]. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262-268. ISBN 80-7157-524-0.

3. Záver

V príspevku bolo analyzované periodikum HISTORIA ET THEORIA IURIS z hľadiska tvorby abstraktov, ohlasov, ale predovšetkým so zameraním na citovanie jednotlivých dokumentov. Keďže sa v periodiku využíva na citovanie predovšetkým metóda priebežných poznámok, bude potrebné dohodnúť potrebnú úpravu s autormi príspevkov, aby citovali jednotne, dôsledne a v súlade s normou ISO 690 a ISO 690-2. Jej dodržiavanie je dôležité aj pre využívanie a akceptovanie ohlasov jednotlivými akademickými pracovníkmi.

Zoznam bibliografických odkazov

ISO 690: 1987, *Documentation – Bibliographic references – Content, form and structure*.

ISO 690-2: 1997, *Information and documentation – Bibliographic references – Part 2: Electronic documents or parts thereof*.

KIMLIČKA, Štefan. 2002. *Ako citovať a vytvárať zoznamy bibliografických odkazov podľa noriem ISO 690 pre „klasické“ aj elektronické zdroje*. Bratislava : STIMUL, 2002. 82 s. ISBN 80-88982-57-X.

Smernica č. 13/2008-R zo 16. októbra 2008 o bibliografickej registrácii a kategorizácii publikačnej činnosti, umeleckej činnosti a ohlasov. Bratislava : MŠ SR, 2008.

STN ISO 214: 1998, *Dokumentácia. Abstrakty (referáty) pre publikácie a dokumentáciu*.

STN ISO 690-2: 2001, *Informácie a dokumentácia. Bibliografické citácie. Časť 2: Elektronické dokumenty a ich časti*.

Recenzentka: Mgr. Lucia Lichnerová, PhD.

KUCIANOVÁ, Anna. Analysis of the articles listed in the magazine HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) from the perspective of citing the documents by various authors based on principles of valid international standards In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 3, 2011, No. 1, p. 8-18.

The article aims to analyze the articles listed in the magazine HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) from the perspective of citing the documents by various authors. The vital information about the article is comprised. There is an analysis of a form of abstracts, the possibilities of their listings based on the ISO 214 standard and the most frequent errors concerning their listing. Furthermore, the article includes the information on responses pursuant to Directive No 13/2008-R of 16 October 2008 on bibliographic registration and classification of publication activity, artistic activity and responses and it describes problems due to incorrect document citing. The article analyzes the most frequent types of errors when citing the documents and their impact on responses exploitation. The conclusions propose solutions as to the citations of difficult data and stress the importance of their uniform citing in accordance with relevant international standards and norms (ISO 690 and ISO 690-2).

VÝZNAM TELEOLOGICKÉHO VÝKLADU A JEHO VZŤAH K ĎALŠÍM VÝKLADOVÝM METÓDAM

MGR. MÁRIA DORKOVÁ
UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA

Abstrakt

Článok má poukázať na dôležitosť teleologickej výkladovej metódy ako **jednej z nadštandardných interpretačných metód**. Úlohou príspevku je ukázať aj na to, že v súčasnosti je nevyhnutné prihliadnuť na skutočnosť, že pri aplikácii práva sa nevyhneme **sudcovskému dotváraniu práva**. Samozrejme, že sudcovské dotváranie práva nesmieme považovať za základ a začiatok procesu tvorby práva, ale len za jeho pokračovanie. Pozornosť je rovnako venovaná aj skutočnosti, že samotné použitie teleologického výkladu umožňuje modifikovať a dopĺňať výsledok výkladu právneho predpisu, ktorý bol dosiahnutý použitím jazykovej výkladovej metódy, za súčasného rešpektovania ďalších pravidiel výkladu, ktoré napomáhajú zabráňovať ľubovôli pri aplikácii teleologickej výkladovej metódy. Podrobnejšie tiež poukazuje na rozdiel medzi historickým a teleologickým výkladom, pretože často dochádza k ich zamieňaniu.

DORKOVÁ, Mária. Význam teleologického výkladu a jeho vzťah k ďalším výkladovým metódam. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 5, s. 19-30.

Úvod

Objektívne je potrebné povedať, že právny poriadok Slovenskej republiky je zahltený množstvom právnych predpisov. **Aj keď empirické výskumy preukázali, že počet právnych predpisov je konštantný, rastie počet a frekvencia ich výmeny a novelizácií.** Nie výnimočne nastávajú situácie, že právny poriadok netvorí jednotný celok a jednotlivé právne predpisy si odporujú. Jednotlivec nie je schopný v rámci ľudských možností poznať čo do kvantity všetky právne predpisy, čo je v konečnom dôsledku spôsobené nezrozumiteľnosťou a veľmi často aj nesúladosť právnej úpravy. Práve teleologický výklad ako **výklad účelový** má zabezpečiť nájdenie účelu a zmyslu (cieľ, ratio legis) právnej normy.¹ Výsledok, ku ktorému dospejeme použitím teleologickej výkladovej metódy, resp. nachádzanie účelu právnej normy

¹ HANUŠ, L. Ke smyslu a účelu práva z pohledu interpretace právních předpisů: argumentaci teleologickým výkladem (vázanosti soudce zákonem). *Právní obzor*, 92, 2009, č. 2, s. 97.

v sebe **zahrňa aj ostatné metodologické postupy**. Teleologická metóda je tak v každom jednom metodologickom postupe obsiahnutá. F. C. von Savigny, ktorý v 19. storočí položil základy metodológie výkladu práva v kontinentálnej Európe, pod výkladom práva rozumie „rekonštrukciu myšlienky, obsiahnutej v zákone“.² Sám Savigny rozoznával výklad gramatický, systematický, logický a historický. Do výpočtu výkladových metód Savigny výslovne nezaradil metódu teleologickú (telos = účel), ale v súvislosti s analýzou možností interpretácie neurčitých a nejasných výrazov je pre neho pomocným prostriedkom hľadania zmyslu zákona a „vnútornej hodnoty“ výsledkov interpretácie.³ Ak chceme ostať korektní, pre úplnosť je potrebné povedať, že pri použití teleologického výkladu za súčasného nerešpektovania mantinelov aplikácie teleologickej výkladovej metódy prekročíme hranicu a nevyhneme sa ľubovôli. Teleologická výkladová metóda, tak ako aj ostatné výkladové metódy nadobudnú na svojom význame práve vtedy, ak budú konfrontované s novými, vhodnejšími riešeniami a argumentmi.

Význam teleologického výkladu vo všeobecnosti

Metodológia, ktorá nastúpila na scénu v 20. storočí, si zakladala na hodnotových a teleologických úvahách. Dovtedy preferovaný zákonný pozitivizmus sa dostal do úzadia z dôvodu uprednostňovania a používania formálneho, najmä doslovného výkladu právnych noriem.⁴ Podľa R. Alexyho k pozitivistickému pojmu práva, k samotnej interpretácii právnej normy pozitivistickým spôsobom dospejeme, ak celkom vylúčime obsahovú správnosť a stavíme iba na súladnom stanovení s normatívnym systémom a na spoločenskej účinnosti.⁵ Všetky pozitivistické koncepcie majú spoločné, že odpoveď na otázku, čo je právo, závisí výlučne od toho, čo je stanovené alebo účinné.⁶

Krajný právny pozitivizmus bol súdnou praxou úplne odmietnutý, pretože ak nastane situácia existencie viacerých názorov, je veľmi problematické vychádzať z dogmatického prístupu. Pozitivizmus totiž čiastočne uzatváral vnútroštátne právo pred cudzími právnymi systémami. Obdobie politickej roztrieštenosti nastúpilo po 1. svetovej vojne, čo si zákonite vyžadovalo aj zmenu postoja sudcov pri aplikácii práva. Sudcovská moc postupne narastala

² HOLLÄNDER, P. *Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha : Linde, 2003, s. 25.

³ Bližšie pozri: HOLLÄNDER, P. *Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha : Linde, 2003, s. 25.

⁴ KÜHN, Z., BOBEK, M., POLČÁK, R. *Judikatura a právní argumentace*. Praha 2006, s. 5.

⁵ ALEXY, R. *Pojem a platnost práva*. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 35.

⁶ ALEXY, R. *Pojem a platnost práva*. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 25.

a vykladanie abstraktných ustanovení len pomocou doslovného výkladu nebolo reálne.⁷ V tomto období na scénu nastúpili **nepozitivistické teórie, ktoré hlásali, že pojem práva má byť definovaný a vykladaný tak, aby súčasne obsahoval aj morálne prvky.**

Teleologický výklad súvisí s interpretáciou neurčitých a nejasných výrazov. Predmetom teleologického výkladu je teda účel zákona. Účelom výkladu platného právneho predpisu je racionálne intelektuálne poznanie objektívneho, jasného a nepochybného zmyslu praktickej právnej normy.⁸ Podľa R. von Iheringa „**účel je tvorcom všetkého práva**“. Ihering rozlišuje medzi príčinou, ktorá pôsobí vo fyzickom svete, a účelom pôsobiacej vo svete vôle. V prvom zo svetov neexistuje akcia bez príčiny, v druhom neexistuje vôľa bez chcenia/účelu. Konanie teda neurčuje „pretože“, ale „pre“. Vôľa sa nekoná bez účelu.⁹

Spolkový Ústavný súd v súvislosti s účelnosťou uviedol v jednom zo svojich rozhodnutí: „Tradičná viazanosť sudcu zákonom, táto nosná časť zásady deľby moci a tým i právneho štátu, je však v základnom zákone modifikovaná formuláciou, podľa ktorej je aplikácia práva viazaná zákonom i právom.“¹⁰ Táto formulácia udržiava vedomie toho, že zákon a právo sa fakticky kryjú, no nie je to tak nevyhnutne a vždy. **Právo nie je identické so súhrnom písaných zákonov.** Oproti pozitívnym ustanoveniam, ktoré vytvorila štátna moc, môže podľa okolností existovať **prírastok na práve, ktorý má svoje pramene v ústavnom konformnom právnom poriadku ako významovom celku a voči písanému právu je spôsobilý pôsobiť ako korektív.** Nájsť ho a realizovať v rozhodnutiach je úlohou súdnej aplikácie práva.

Citát deklaruje aj nález Ústavného súdu ČR, v ktorom je zdôraznený význam teleologickej argumentácie a hľadanie zmyslu a účelu zákona jeho interpretom. Ústavný súd ČR uviedol: „... nie je možné stotožňovať text právneho predpisu a právnu normu, ktorá je významom tohto textu. Je potrebné vziať do úvahy, že právna norma sa nie vždy musí kryť s tým, ako bola vyjadrená v texte zákona, a to ani v tom prípade, keď sa text môže javiť ako jednoznačný a určitý.“¹¹

Teleologický výklad umožňuje prispôbiť účel zákona zmene spoločenských podmienok. Je významným spôsobom prepojený s výkladom systematickým, ako aj s výkladom historickým. Spája v sebe rovinu zo-

⁷ KÜHN, Z. – BOBEK, M. – POLČÁK, R. *Judikatura a právní argumentace*. Praha 2006, s. 5.

⁸ TELEČ, I. *Metodika výkladu právních předpisů*. Brno : Nakladatelství Doplněk, 2001.

⁹ BRÖSTL, A. *Dejiny politického a právneho myslenia*, Košice 1998, s. 181.

¹⁰ KÜHN, Z. – BOBEK, M. – POLČÁK, R. *Judikatura a právní argumentace*. Praha 2006, s. 5.

¹¹ *Ústavní soud ČR: Sbirka náleží a usnesení*, svazek 7, nález Pl. ÚS 261/06, č. 13.

všeobecnenia spoločenských podmienok, ktoré je potrebné pri výklade právnej normy vziať do úvahy so zohľadnením konkrétnych okolností individuálneho prípadu, ktorý príslušný orgán na základe právnej normy rieši v rámci aplikácie práva. Dôsledkom zmeny sociálnych podmienok nemusí byť totiž vždy zmena právneho predpisu.¹²

Teleologická metóda je používaná najmä pri riešení zložitých prípadov, ide nad rámec zákonných textov. Je preto potrebné ozrejmiť aspoň čiastočne problematiku zložitých prípadov. Za zložitý, nejednoznačný prípad považujeme situáciu, keď štandardná metóda pripúšťa viacero spôsobov riešenia z dôvodu existencie medzery v zákone, prípadne z dôvodu nejasnosti zákona. Práve v prípade existencie problémových situácií zlyhávajú štandardné metódy. Subjekt, ktorý uskutočňuje interpretáciu, si pomáha historickou analýzou, vlastnými úvahami podporenými znalosťou právnej kultúry, právneho systému a právneho myslenia, no taktiež argumentuje zahraničnou judikatúrou a rozhoduje na základe právnych princípov. Subjekt tak postupuje v prípadoch, keď nie je možné stanoviť riešenie priamo z textu zákona. Hart tvrdí, že ak nejde o jednoduchý prípad, potom orgán rozhodujúci o problematike musí vždy **použiť istú mieru uváženia**. Avšak čím je väčšia miera uváženia a odchýlenie sa od čisto jazykového znenia právnej normy, tým sa kladú **väčšie nároky na presvedčivosť dôvodov v prospech akceptácie priority teleologického výkladu**.

Teleologický výklad sa udomácnil v právnej teórii a právnej praxi najmä **v dôsledku globalizácie a európskej integrácie**. Z orgánov súdnej moci najmä Ústavný súd Slovenskej republiky a Najvyšší súd Slovenskej republiky využívajú teleologickú výkladovú metódu, konkrétne **teleológiu objektívnu**. „Ak vedú výkladové metódy k rozdielnym záverom, tendencia v náuke a praxi smeruje k prioritě použitia aktuálneho, teda teleologického výkladu.“¹³ **Zásada „effet utile“, ktorá znamená praktický alebo užitočný účinok, je jedným z rozmerov teleologického výkladu.** Európsky súdny dvor podľa tejto zásady vykladá právne prepisy tým spôsobom, aby nadobudli čo najväčšiu účinnosť vzhľadom na ciele Európskej únie a ich funkcie schopnosť. „ESD pri presadzovaní princípu efektivity dáva prednosť výkladu, pri ktorom je pôsobenie či účinok normy práva spoločenstva, a teda aj praktický úžitok čo najväčší.“¹⁴ Vždy je však potrebné vyvarovať sa situácií, keď sa pod zdanlivým tvrdením o výsledku teleologického výkladu skrýva už

¹² DOLEŽAL, T. Právní hermeneutika a problematika tzv. předporozumění. Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi. *Sborník příspěvků z vědeckého kolokvia kateder teorie práva*. Praha 2003, s. 69-73.

¹³ KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha 1995, s. 168.

¹⁴ CSACH, K. Význam výkladu sekundárního evropského práva pro výklad národního práva. *Právní obzor*, 89, 2006, č. 4, s. 331-340.

vopred pedsavzatý úmysel interpretovať taký obsah právnej normy, ktorý nie je výsledkom hľadania účelu a zmyslu právnej normy, ale so zreteľom na posudzovanie konkrétneho prípadu, v spojení so subjektívnym a chceným zámerom, s výkladom čisto pragmatickým, čo je metodologicky neseriózne.¹⁵

Jazykový výklad verzus teleologický výklad

Pri používaní teleologického výkladu sa vynára na povrch aj otázka vzájomného prepojenia a vzťahu teleologického a jazykového výkladu. Rozlišujeme štandardné a nadštandardné výkladové metódy. Jazykový výklad radíme k štandardným, teleologický k tzv. doplnkovým, neštandardným metódam výkladu. Výklad, ktorý využíva jazykové pravidlá, sa nazýva jazykový výklad, je však často označovaný ako výklad **gramatický** alebo **jazykovo-gramatický**, niektorí autori používajú označenie **slovný** výklad. Väčšina teoretikov sa otázkou vzájomného konfliktu jazykového a teleologického výkladu do hĺbky nezaobrá, riešia ju len okrajovo.¹⁶ K teoretikom zaoberajúcim sa touto problematikou v Českej republike patria napr. Osina, Wintr, Novák, Cvrček. Gerloch považuje teleologickú výkladovú metódu za neštandardnú, rovnako ako Čapek. Knapp sa ňou vo svojej Teórii práva výslovne nezaobrá, rovnako ako Harvánek.

Otázka použitia tej-ktorej výkladovej metódy súvisí s aplikáciou práva. Pretože práve pri aplikácii práva sú sudy povinné podradiť jedinečný prípad pod všeobecnú právnu normu, pričom ešte pred subsumpciou k druhovo vymedzeným prípadom v právnej norme je potrebné objasniť si jej účel, zmysel a význam. Jeden zo základných problémov aplikácie práva je spojený práve s vágnosťou, neurčitosťou všeobecného jazyka, avšak zákonodarca v právnom štáte je nútený ho používať. Sudca, ktorý rozhoduje, sa nemôže zbaviť povinnosti rozhodnúť právny prípad s odkazom na neurčitosť dikcie zákona. Vždy musí platiť zásada *denegatio iustitiae*, teda zákaz odmietnutia spravodlivosti.

„Sudca je povinný rozhodnúť. Pritom buď bude určitú situáciu subsumovať pod neurčito vymedzený pojem a aplikovať tým právny následok príslušnej normy, alebo túto normu aplikovať nebude – *tertium non datur*.“¹⁷ Výklad právneho predpisu môžeme označiť za metodologický postup, ktorým sa zisťuje jeho obsah. Je však potrebné povedať, že **každá autoritatívna, v podstate vždy v istom zmysle normotvorná interpretácia, kde v prípade kon-**

¹⁵ KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha 1995, s. 171.

¹⁶ WINTR, J. Interpretace práva a řešení obtížných případů. Problémy interpretace a argumentace, *Sborník příspěvků z vědeckého kolokvia kateder teorie práva*. Praha 2003, s. 111.

¹⁷ MELZER, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. Praha : C. H. BECK, 2010, s. 96.

štantnej judikatúry ide o určitý druh sudcovského práva, je na rozhraní medzi výkladom práva a jeho tvorbou.¹⁸ Samotný obsah právnej normy nie je zastrešený len jazykovými výrazmi, ktoré sú jednoznačnou odpoveďou na priradenie individuálneho, jedinečného prípadu pod všeobecnú právnu normu. Jazykový výklad nepostačuje na vyvodenie právnych následkov plynúcich z tohto subsumovania.

Základný problém podľa sociálnej psychológie spočíva v tom, že normotvorca vloží do obsahu právnej normy určitý význam a adresát právnej normy ho musí správne pochopiť. Je preto viac než žiaduce, aby tieto subjekty priradili znakom rovnaký význam. **Jazykové hľadisko nám neumožňuje zistiť, či má určitý pojem význam vo všeobecnom jazyku, alebo či mu zákonodarca priradil špecifický právny význam. Vzhľadom na toto konštatovanie už vôbec nie je možné zistiť, aký konkrétny špecifický právny význam zákonodarca s určitým pojmom spája.** Predmetom jazykového výkladu je slovo umožňujúce prechod z myslenia zákonodarcu do nášho myslenia.¹⁹ Jazykový výklad je metódou, ktorá napomáha získať základné poznatky o zmysle slovného textu normatívneho aktu.²⁰

Požiadavka znejúca prinajmenšom utopisticky je, aby zákonodarca tvoril právo jednoznačne, bez možnosti používania viacerých výkladov. Uvedená požiadavka v podstate znamená striktné pridržanie sa jazykového znenia textu. Právni pozitivistí a normativisti stotožňujú právnu normu s jazykovým významom textu a je pre nich typické, že objektívne teleologickým argumentom nepriznávajú právny význam. Na rozdiel od výkladu jazykového teleologický výklad má za úlohu nachádzanie objektívneho zmyslu a účelu právnej normy.

J. Filip poukazuje na skutočnosť, že žiadna z výkladových metód nemá prednosť aj napriek tomu, že **so samotným jazykovým výkladom si nevy- stačíme.** Jednotlivé výkladové metódy by sa mali navzájom dopĺňať a viesť tak k racionálne zdôvodniteľnému vysvetleniu právnej normy.²¹ O. Weinberger vyvodzuje záver, že teleologický výklad je potrebné použiť vždy pri výklade akejkolvek právnej normy. Pre interpretačné úvahy totiž nie je bez významu skutočnosť, že zákonodarca sleduje právnym predpisom určité spoločenské účely, pričom bez pochopenia účelu právneho predpisu nie je možné právny predpis správne interpretovať.²² Domnievame sa však, že aj účel zákona sa môže po čase posunúť.

¹⁸ KNAPP, V. Interpretace v právu. *Stát a právo* č. 27/1989, s. 7 a s. 12.

¹⁹ GRAY, J. C. *The Nature and Sources of the Law*, 1921, s. 172-173.

²⁰ BRÖSTL, A. – DOBROVIČOVÁ, G. – KANÁRIK, I. *Teória práva*. Košice 2002, s. 133.

²¹ *Ústavní právo České republiky, Základní pojmy a instituty*. Brno : MU a nakladatelství Doplněk, 2003, s. 316.

²² WEINBERGER, O. *Základy právní logiky*, Brno : MU, 1993, s. 234-235.

Účelom právnej normy je vo svojej podstate najmä úprava spoločenských pomerov práve tým, že sa stanovia autoritatívnym spôsobom záväzné alternatívy dovoleného ľudského správania. Práve objektívne právo je reakciou na konflikt, ktorý vznikol v ľudskej spoločnosti a má mocenský charakter. Cieľom objektívneho práva je definovať a riešiť spor kultivovanou cestou. Je preto **vždy potrebné zistiť účel, bez jeho identifikácie totiž nemá zmysel normovať určité spoločenské vzťahy.**

P. Holländer pod pojmom **účel v práve** rozumie zákonodarcom chcený stav veci, ktorého dosiahnutie je sledované prostredníctvom právnou normou postulovaného ľudského správania.²³ Zisťovanie účelu právnej normy je tým zložitejším krokom pri vlastnom teleologickom výklade, pretože len v prípade zistenia účelu právnej normy môžeme porozumieť norme samej. Samotný účel vo väčšine prípadov nie je možné odvodiť priamo z textu zákona. Výnimčne zákon obsahuje ustanovenia, ktoré deklarujú ciele, ku ktorým príslušná právna norma smeruje²⁴ (napríklad úvodný paragraf kódexu má rubriku účel zákona, respektíve predmet úpravy). **Zistenie účelu právnej normy je najproblematickejší moment celého teleologického výkladu, pretože samotná úvaha môže byť priamo alebo nepriamo ovplyvnená predporozumením.**²⁵ Úskalie, ktoré vyplýva z jazykového vyjadrenia právnej normy, spočíva v tom, že nemusí reflektovať účel normy do všetkých jej aspektov, z toho vyplýva aj potreba presne vybudovať pojmoslovie.

Ak skúmame účel zákona, vždy vo väčšej alebo menšej miere zužujeme, rozširujeme, prípadne dopĺňame danú normu za súčasného použitia ďalších výkladových metód, najmä výkladu systematického a logického. L. Heyrovský v tejto súvislosti uvádza: „Pravidelným prípadom býva, že zmysel zákona nájdený gramatickým výkladom, ktorý je jasný, býva doplňovaný výkladom logickým. Mnohokrát sa však samotným gramatickým výkladom nepodariť odvodiť z textu zákona jeho zmysel.“

Zákonné vyjadrenie je mnohokrát nezrozumiteľné alebo neúplné. Preto nastane potreba použitia logického výkladu. Ak sa po použití logického výkladu zistí, že zákonný text je nesprávny, že nie je úplne v súlade s myšlienkou, ktorá mala byť vyjadrená, je potrebné dať prednosť samotnej myšlienke.²⁶ Podľa L. Hanuša teleologický a jazykový výklad by mali mať rovnakú

²³ HOLLÄNDER, P. *Filozofie práva*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006, s. 74 a nasl.

²⁴ MELZER, F. *Metodologie nelézání práva. Úvod do právní argumentace*. Praha : C. H. BECK, 2010, s. 162.

²⁵ Predporozumenie – získané znalosti v najširšom zmysle a tiež hodnotové postoje, s ktorými interpret pristupuje k výkladu určitého javu a často sa do výkladu vedome či podvedome premietajú.

²⁶ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Díl I. Páté vydání. Praha : J. Otto, spol. s.r.o., 1921, s. 8.

váhu a ani jeden z nich by nemal mať prioritnejšie postavenie. Rovnako L. Hanuš zdôrazňuje, že napokon je potrebné výklad teleologický, opierajúci sa o právnu úpravu komunikovaný účel, ktorý je z nej samej vyvoditeľný a odpútaný od subjektívneho zákonodarcu, jazykovému výkladu čo sa týka jeho relevancie v rámci interpretačných úvah, postaviť na roveň.²⁷

Napriek tomuto konštatovaniu je však možné všimnúť si niektoré situácie, v ktorých by mal mať teleologický výklad prioritné postavenie, samozrejme, tieto situácie nemôžeme zovšeobecňovať.²⁸ Podľa A. Gerlocha vo väčšine prípadov má výsledok teleologického výkladu prednosť pred výkladom jazykovým, pretože môže viesť ku kvalifikovaným pochybnostiam o obsahu právnej normy v tej podobe, ktorá vychádza len z čisto doslovného znenia. Predpokladom takéhoto záveru je aj skutočnosť, že výsledok teleologického výkladu je, čo sa zisteného obsahu právnej normy týka, v súlade s právnym poriadkom ako významovým celkom. To znamená, že zohľadňuje materiálny obsah svojho normatívneho okolia tak horizontálne, ako aj vertikálne.²⁹

Sudcovia a úradníci by mali právo aplikovať nie podľa ľubovôle a ani tvrdohlavým pridŕžaním sa litery zákona, ale vždy v súlade s právnym poriadkom ako celkom a v súlade s princípmi interpretácie. **Najčastejšou námietkou voči objektívnemu teleologickému výkladu je, že slúži ako zásterka vlastných hodnotových názorov sudcu, avšak je potrebné zdôrazniť, že takýto postup nie je samotnou podstatou tejto výkladovej metódy, ale je len jej zneužitím.**³⁰

Ako teda vyriešiť načrtnutú konkurenciu jazykového a teleologického výkladu? Môžeme konštatovať, že jazykový výklad, hoci je nevyhnutný, predstavuje len akési prvé priblíženie sa k obsahu právnej normy.³¹ Teleologický výklad aj napriek tomu, že a priori nemôžeme generalizovať jeho prednostné použitie pred výkladom jazykovým, ako výklad účelový by mal mať rozhodujúce postavenie pri zisťovaní obsahu právnej normy.

²⁷ HANUŠ, L. Ke smyslu a účelu práva z pohledu interpretace právních předpisů: argumentaci teleologickým výkladem (vázanosti soudce zákonem). *Právní obzor*, 92, 2009, č. 2, s. 112.

²⁸ *Nález sp. zn. PL. ÚS 33/97* (Suspendivní veto prezidenta republiky – počítání lhůty podle čl. 50 odst. 1 Ústavy) a sp. zn. III. ÚS 258/03 (Převod bytu z vlastnictví bytového družstva do vlastnictví člena bytového družstva z hlediska konkurzního práva.)

²⁹ Pozri bližšie: GERLOCH, A. K metodám interpretace a argumentace v judikatuře Ústavního soudu České republiky. *Zborník z konferencie Zjednocovanie a vývoj judikatúry ústavných súdov*. Levoča, 2000, s. 51-62.

³⁰ MELZER, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. Praha : C. H. BECK, 2010, s. 154.

³¹ *Nález ÚS ČR sp. zn. Pl.ÚS. 42/03* (Sb. n. u., sv. 40, č. 72, s. 703 a nasl.).

Toto konštatovanie je podporené aj nálezom Ústavného súdu Českej republiky, ktorý konštatoval: „Ak sú k dispozícii dva rovnocenné výklady, z ktorých jeden je extenzívny a druhý reštriktívny, súd musí zvoliť ten, ktorý zodpovedá ďalším výkladovým metódam, najmä výkladu teleologickému.³² Rovnako nález, ktorý hovorí o viacerých interpretačných alternatívach a použití teleologického kritéria, podľa ktorého ak existuje výklad zákona, ktorý vedie k popretiu zmyslu zákonnej úpravy, ako aj výklad, ktorý vedie k naplneniu zmyslu zákonnej úpravy, je racionálne a ústavne žiaduce, aby všeobecná justícia zvolila výklad druhý. Týmto postupom nezasahuje do výlučnej kompetencie zákonodarcu, ale naopak, v súlade s použitím princípu objektívneho teleologického výkladu **naplňuje účel zákona a vôľu zákonodarcu.**³³

Historický výklad verzus teleologický výklad

Historický výklad **patrí k nadštandardným výkladovým metódam.** Je označovaný aj ako **subjektívny teleologický, subjektívny historický alebo historicko-teleologický výklad.** Teleologický výklad ako objektívny teleologický výklad alebo aktuálny teleologický výklad. Podstatou pojmového rozlišovania je metodologická nutnosť ujasniť si, čo chceme výkladom dosiahnuť. Teda či chceme zistiť, čo chcel autor povedať, napr. v prípade nejasej formulácie tzv. **subjektívna interpretácia**, alebo to, aký význam má jeho jazykový prejav, teda čo skutočne vyjadril, tzv. **objektívna interpretácia.**³⁴ Pomocou historického výkladu dosiahneme subjektívny historický výkladový cieľ, vždy hľadáme odpoveď na otázku, aký význam spájal zákonodarca ako autor interpretovaného textu s vytvoreným právnym predpisom.³⁵ O tom, čo je historický výklad, nie je medzi teoretikmi zhoda. Tento výklad sa vzťahuje na stav, ktorý existoval v čase prijatia zákona, na ktorý zákonodarca reagoval, a na spôsob jeho prijímania.³⁶ Východisko predstavuje informácia o pôvodnom znení zákona, ako aj o argumentoch, ktoré pri jeho prijímaní boli použité. **Historický výklad má dejinné pôsobenie a odráža zámery tvorcu právnej normy.**³⁷

Historický výklad zohráva úlohu pri precizovaní zmyslu zákonov a iných právnych predpisov. Napriek tomuto tvrdeniu ho právní teoretici, ale

³² *Nález ÚS ČR sp. zn. II. ÚS 277/99 (Sb. n. u., sv. 24, č. 144, s. 35 a nasl.).*

³³ *Nález ÚS ČR sp. zn. I. ÚS 69/06.*

³⁴ WEINBERGER, O. *Základy právní logiky.* Brno : MU, 1993, s. 231.

³⁵ MELZER, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace.* Praha : C.H.BECK, 2010, s. 118.

³⁶ GRAY, J. C. *The Nature and Sources of the Law,* 1921, s. 172-173.

³⁷ WINTR, J. Interpretace práva a řešení obtížných případů, In.: *Problémy interpretace a argumentace, Sborník příspěvků z vědeckého kolokvia kateder teorie práva.* Praha 2003, s. 111.

taktiež právna prax radia medzi **najmenej spoľahlivé a teoreticky pochybné výklady**. Práve pochybnosť je jedným z dôvodov zriedkavého používania, najmä v prípadoch potreby potvrdenia výsledku dosiahnutého použitím iných metód. Môžeme povedať, že **historický výklad má obmedzený metodologický význam**, pretože účel a cieľ normatívneho aktu treba rešpektovať len vtedy, keď zmysel normy, ktorý bol jednoznačne a nepochybne zistený, vyplýva aj zo samotného textu právnej normy.³⁸ Podľa P. Maršálka sa historický výklad môže uplatňovať najmä pri vedecky koncipovaných procesoch interpretácie práva. Pomáha nám mapovať kauzálne vzťahy stavu spoločnosti, jej záujmy a ciele, ktoré boli sledované vydaním normatívneho právneho aktu. Užitočný je aj pre poznanie efektivity právnej úpravy a potrebu jej novelizácie.³⁹

V nálezoch Ústavného súdu Českej republiky je možné zaznamenať delenie teleologického výkladu. Konkrétne ide o **subjektívny teleologický výklad** definovaný ako pôvodná intencia zákonodarcu a **objektívny teleologický výklad** skúmajúci účel právnej úpravy v súlade s platným objektívnym právom.⁴⁰ Subjektívny teleologický výklad má nepochybne podpornú hodnotu, napriek tomuto tvrdeniu Ústavný súd Českej republiky vo svojom náleze uviedol: „Zámer zákonodarcu vychádzajúci z historických skúseností, ktoré sú za situácie, keď sa historická pamäť skrakuje, budúcim generáciám nereprodukovateľné, pretože sú viazané na prežitky, nie je sám osebe rozhodujúcim argumentom.“⁴¹

Napriek nálezu Ústavného súdu Českej republiky je potrebné povedať, že nemôžeme prehliadať dôvod vzniku právnej normy. Práve prvotný účel, ktorý vedie k potrebe vzniku právnej normy, v sebe reflektuje úmysel zákonodarcu. Svoju interpretačnú úlohu z toho dôvodu zohráva práve historický výklad. Podľa N. Vaculíkovej: „Je totiž viac než isté, že výsledok výkladu by mal byť spôsobilý uskutočniť účel zákona... Ide tak o naplnenie podstaty práva slúžiaceho potrebám ľudí v zmysle sociálne funkčného určenia právnej normy. Vždy musí dôjsť aspoň k čiastočnému prieniku jednotlivých interpretačných výsledkov.“

Účel zákona je najlepšie možné odvodiť najmä z histórie vzniku zákona, napriek tomu sa stretávame s podceňovaním používania historického výkla-

³⁸ BRÖSTL, A., DOBROVIČOVÁ, G., KANÁRIK, I. *Teória práva*, Košice 2002, s. 140.

³⁹ MARŠÁLEK, P. O smyslech a limitech použití historického výkladu při aplikaci práva. *Problémy interpretace a argumentace, Sborník příspěvků z vědeckého kolokvia kateder teorie práva*. Praha 2003, s. 121. a nasl.

⁴⁰ MARŠÁLEK, P. O smyslu a limitech použití historického výkladu při aplikaci práva. *Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 121.

⁴¹ www.usoud.cz

du. Práve z dôvodu možného zistenia účelu zákona **je možné historický výklad, teda výklad e ratione legis považovať za podmnožinu teleologického výkladu** (podč. autorkou). Vždy je potrebné prihliadnuť na okolnosti vydania právneho predpisu, teda na *ocassio legis*. Z toho dôvodu je preto nevyhnutné prihliadať na okolnosti vydania právneho predpisu, pretože práve z nich je možné vyvodzovať úmysel zákonodarcu.⁴² **Odlišovať historický a teleologický výklad je potrebné, pretože samotný historický výklad nie je spôsobilý dosiahnuť také kľúčové interpretačné výsledky ako výklad teleologický.**

Záver

Význam a postavenie teleologického výkladu v právnej teórii a právnej praxi nemôžeme poprieť. Existujú teórie, ktoré popierajú legitimitu objektívneho teleologického výkladu. Pre teórie, ktoré stotožňujú právnu normu s jazykovým významom, je charakteristické, že teleologickým argumentom nepripisujú právny význam. Mnohí teoretici a prax kritizujú teleologický výklad, pretože jeho nesprávnou aplikáciou a prekročením mantinelov dochádza k arbitrárnemu rozhodnutiu. Rovnako jedna z najčastejších námietok je, že slúži ako nástroj pre vlastné politické názory sudcu.

Napriek týmto konštatovaniam musíme korektne priznať, že **účel je hybným momentom pri tvorbe práva**. (Tvorba práva je cieľavedomá činnosť.) Práve existencia účelu zohráva významnú úlohu pri tvorbe práva. Každá právna norma regulujúca správanie subjektov je vo väčšom alebo menšom rozsahu zásahom do slobody jednotlivcov a to je dôvod, prečo musí byť justified určitým účelom. Pokiaľ by nebol stanovený účel, išlo by o ľubovôľu zákonodarcu. Predmetom teleologického výkladu je práve samotný účel zákona. **Umožňuje prispôbiť účel zákona zmene spoločenských podmienok**. Teleologický výklad je využívaný najmä pri riešení zložitých prípadov. Je používaný najvyššími súdmi, ústavnými súdmi a v neposlednom rade tiež Európskym súdnym dvorom. Objektívny teleologický výklad je spôsobilý dosiahnuť kľúčové interpretačné výsledky, jeho používanie napĺňa účel zákona a vôľu zákonodarcu.

Recenzent: doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

DORKOVÁ, Mária. Teleological interpretation and its relation to other methods of interpretation. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 3, 2011, No. 5, p. 19-30.

⁴² VACULÍKOVÁ, N. Aplikácia práva a právne princípy. *Právny obzor*, 79, 1996, č. 4, s. 276.

The article refers to the importance of teleological methods of interpretation as one of the high standard interpretation methods. The task of the article is to show that at present it is necessary to take account of the fact that the application of the law is inevitable the completion of a judicial rights. Of course, that judge completion of the law can not be the basis and the beginning of lawmaking process, but only for its continuation.

This article is aimed at the fact that the use of teleological interpretation makes it possible to modify and supplement the result of legal formula interpretation, which was achieved by using of language interpretative methods, while respecting the rules that help prevent arbitrariness in the application of teleological methods of interpretation. The article particularly refers to the difference between historical and teleological interpretation, because they are often interchanged.

MODUS VIVENDI

MGR. LUKÁŠ HAMZA
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Abstrakt

Predkladaný článok sa zaoberá otázkou úpravy vzťahu cirkvi a štátu. Osobitne sa zameriava na vzťah cirkvi a štátu v prvej Československej republike s poukazom na situáciu v spoločnosti a postoj vlády k cirkvi, ako aj na rokovania, ktoré viedli k neskoršiemu uzatvoreniu Modu Vivendi. Obsahom článku je proces prijatia a schválenia dokumentu zo strany Československa a Svätej stolice, ako aj analyzovanie vzájomných postojov a vzťahov, ktoré v tomto procese vznikli.

HAMZA, Lukáš. Modus Vivendi. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 5, s. 31-40.

Úvod

Skončením prvej svetovej vojny sa utvorili podmienky na realizáciu dlhoročného úsilia slovenského a českého národa o samostatnosť od Rakúsko-Uhorska, ktoré vyústili do vzniku samostatnej Československej republiky. V novovzniknutom štáte bolo potrebné upraviť mnohé oblasti jeho fungovania, a to tak vnútri samotného štátu, ako aj na medzinárodnej úrovni. Československo s cieľom spolupracovať nadviazovalo diplomatické styky s ostatnými štátmi a ostatnými subjektmi medzinárodného práva. V tejto súvislosti sa dôležitou ukázala aj úprava otázky nadviazania diplomatických stykov so Svätou stolicou. Od roku 1918 sa tento problém podarilo čiastočne vyriešiť až koncom dvadsiatych rokov dvadsiateho storočia, a to Dohodou medzi Československou republikou a Svätou stolicou z roku 1928, nie však klasickou medzinárodnou dohodou formou konkordátu, ale uzatvorením Modu Vivendi.

Vzťah cirkvi a štátu – formy právnej úpravy a postavenie subjektov

Štát aj cirkev majú za úlohu dosiahnutie čo najlepších podmienok na život človeka a jeho dobro. Na napĺňanie týchto cieľov však používajú rozdielne prostriedky a vo svojich oblastiach sú autonómne. Vzťah cirkvi a štátu sa historicky vyvíjal a počas tohto vývoja sa uplatňovali na rôznych miestach rôzne modely. V dnešnej dobe je štandardné uzatváranie medzinárodných zmlúv, ktoré upravujú postavenie cirkví v štáte. Hlavnou úlohou týchto zmlúv je úprava pravidiel správania a spolupráce nezávislých a autonómnych strán zmluvy, ktoré majú slúžiť v prospech obyvateľov daného štátu. Štát sa

uzavretím podobných dohôd zaväzuje k rešpektovaniu a dodržiavaniu princípov náboženskej slobody, ktoré sú zároveň princípmi právneho štátu. Takáto dohoda je založená na plnej dôvere v jej dodržiavanie, keďže Svätá stolica nedisponuje armádou ani ekonomickým zvýhodnením.

Vzťah medzi štátom a cirkvou je vzťahom medzi mocou duchovnou – spirituálnou a svetskou. Cirkev a štát pôsobia pri výkone svojej činnosti vedľa seba. Súčasťou a podmienkou uznania štátu je okrem iných atribútov jeho obyvateľstvo. Každý človek má právo na náboženskú slobodu a jej slobodné vyjadrenie. Človek občan môže byť zároveň aj súčasťou cirkvi. Týmto dochádza k vzájomnému prepojeniu cirkvi a štátu. Pokiaľ dochádza k ich spoločnej činnosti, je tento vzťah potrebné upraviť aj po právnej stránke. Názory autorov na otázku komu priznať medzinárodnoprávnú subjektivitu nie sú jednotné.

Subjekty medzinárodného práva charakterizuje medzinárodnoprávna subjektivita.¹ Medzinárodnoprávna subjektivita suverénnych štátov je nesporná. Samostatné štáty sú považované za prvotné – originárne subjekty medzinárodného práva. Ich subjektivita je daná princípom efektivity. Suverénne štáty majú normotvornú spôsobilosť, sú tvorcami a ochrancami medzinárodného práva.²

Katolícka cirkev má tiež právnú subjektivitu, avšak podľa prevládajúcich odborných názorov nemá medzinárodnoprávnú subjektivitu. Nemôže teda vystupovať a konať ako subjekt medzinárodného práva. Je považovaná za spoločenstvo veriacich a náboženskú organizáciu univerzálneho charakteru. Medzinárodnoprávnú subjektivitu má však Svätá stolica, ktorá je považovaná za subjekt medzinárodného práva.³ Pod termínom Svätá stolica sa rozumie najmä hlava katolíckej cirkvi pápež a rímska kúria obsahujúca výkonné orgány.⁴ K medzinárodnému postaveniu pri uzatváraní medzinárodných zmlúv katolíckej cirkvi a v rámci nej Svätej stolice uvádza doc. Hišem: „*Svätá stoli-*

¹ Pod medzinárodnoprávnou subjektivitou sa rozumie spôsobilosť byť nositeľom práv a povinností na úrovni medzinárodného práva verejného. Obsahom tejto medzinárodnoprávnej subjektivity sú dva aspekty. Prvým je aspekt konštitutívny zahrnujúci vznik a založenie subjektu na základe medzinárodného práva. Druhým je potom uznanie medzinárodným spoločenstvom ako aspekt deklaratórny. Porov. HRICOVÁ, I. *Medzinárodné právo verejné*, s. 27 a nasl.

² MRÁZ, S. *Medzinárodné právo verejné*. Prvé vydanie. Banská Bystrica : PrF UMB Banská Bystrica a Bratia Sabovci, s.r.o., 2007, s. 95, 96.

³ Medzinárodnoprávne postavenie Svätej stolice je obdobné ako postavenie štátov. Je považovaná za „osobitný subjekt medzinárodného práva“. Štát Vatikán je podľa prof. Šmida pre Svätú stolicu priestorom, ktorý jej poskytuje územie, občianstvo a ďalšie podmienky fungovania.

⁴ Porov. ŠMID, M. Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou, In *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkvi 2000*. Bratislava, 2001, s. 115.

ca ako strana konkordátnej zmluvy je verejnoprávnym titulárom subjektu katolíckej cirkvi. V medzinárodných vzťahoch obdobne patrí katolícka cirkev k medzinárodne mimoriadnym organizáciám, pretože je jedinou náboženskou spoločnosťou so všeobecným charakterom, ktorá je vybavená znakom duchovnej suverenity, a ako taká má verejnoprávnu subjektivitu medzinárodného charakteru.“⁵ Zatiaľ čo štáty na medzinárodnej úrovni konajú prostredníctvom svojich orgánov, cirkev vystupuje prostredníctvom Svätej stolice. Pri charakteristike zmluvných strán stojí na jednej strane samostatný a nezávislý štát, ktorý je subjektom medzinárodného práva. Na druhej strane Svätá (Apoštolská) stolica, ktorá je najvyšším štatutárnym zástupcom katolíckej cirkvi a vystupuje v jej mene pri rokovaniach so štátom. Sama osebe je subjektom medzinárodného práva, ktorý vystupuje vo svojom mene ako strana medzinárodných zmlúv. Z hľadiska medzinárodného práva je subjektom de iure i de facto. Medzinárodné spoločenstvo nikdy nevznieslo námietky voči medzinárodnej subjektivite Svätej stolice.

Situácia v Československu po prvej svetovej vojne

Cesta k vzniku Československa ako samostatného a nezávislého štátu bola zložitá a plná prekážok. Po prvej svetovej vojne sa sformovalo mnoho nových štátov. Medzi nimi aj Československo. Už počas vojny sa začali vyvíjať snahy o vznik samostatného štátu Čechov a Slovákov. Významné boli najmä Clevelandská dohoda podnecujúca na vznik spoločného štátu a neskôr Pittsburská dohoda. Snahy o spoločný štát vyústili 28. októbra 1918 v Prahe do vyhlásenia prvej Československej republiky. Slovenskí politici sa k spoločnému štátu prihlásili o dva dni neskôr Martinskou deklaráciou. Právnym základom spoločného štátu bol zákon č. 11/1918 Zb. o zriadení samostatného československého štátu. Týmto zákonom boli recipované „všetky doterajšie krajinské a ríšske zákony a nariadenia“ a „všetky úrady samosprávne, štátne a župné, ústavy štátne, krajinské, župné a najmä obecné“.⁶ Územie Československa sa z politicko-správneho hľadiska delilo na územnosprávne celky Čechy, Morava, Sliezsko, Slovensko a Podkarpatská Rus. Z bývalej rakúsko-uhorskej monarchie sa recipovali okrem štátoprávných noriem aj cirkevno-právne.⁷ Rozdelenie a vymedzenie cirkevných provincií však také jednoznač-

⁵ HIŠEM, C. Konkordáty v dejinách a ich význam In *Modus Vivendi v historii Katolíckej cirkve v Československu: Sborník z medzinárodni konference konané v Olomouci*. Olomouc, 2005.

⁶ Zákon Národného výboru československého č.11/1918. In SIVÁK, F. a kol. *Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : UK, 1996, s. 19-20.

⁷ Pre oblasť Čiech, Moravy a Sliezska to boli najmä: zákon č. 142/1868 r.z. o všeobecných právach štátnych občanov, zákon č. 47/1868 r.z. o manželských otáz-

né nebolo a stalo sa v ďalšom vývoji problematickým. V roku 1921 sa uskutočnilo sčítanie obyvateľstva, pričom ku katolíckej viere sa hlásilo 80,22 % ľudí. Novovzniknutá československá cirkev získala 7,28 % a 5,32 % obyvateľstva sa neprihlásilo k žiadnemu vyznaniu. Ostatné percentá obyvateľstva sa prihlásili prevažne k protestantským cirkvám.⁸ Na Slovensku bolo rozvrstvenie veriacich v roku 1930 nasledovné:

Tabuľka počtu veriacich na Slovensku v roku 1930

Náboženské zloženie	Počet
rímskokatolíci	2 384 146
gréckokatolíci	213 701
českobratská cirkev	5 941
nemeckí evanjelici	1 496
evanjelici augsburského vyznania	399 867
reformovaná cirkev	145 743
pravoslávni	9 067
československá cirkev	11 572
židovské náboženstvo	136 615
iné cirkvi	4 185
bez vyznania	16 900
neudali	626

Československá republika sa svojimi postojmi k cirkvám a náboženstvu ako takému napriek pomerne vysokému percentu veriacich v žiadnom prípade nemohla považovať za „konfesijný“ štát. Išlo skôr o liberálnodemokratickú formu zriadenia so silnou konfesionalitou katolíckeho vyznania svojich

kach, zákon č. 48/1868 r.z. o pomere školy k cirkvám, zákon č. 49/1868 r.z. o medzikonfesijných pomeroch, zákon č. 50/1874 r.z. o príspevkoch do náboženského fondu a zákon č. 68/1874 r.z. o zákonnom uznaní spoločností náboženských. Pre územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi boli recipované najmä: zák. čl. XX/1848 o náboženstve, zák. čl. XXXVIII/1868 o ľudových školách, zák. čl. LIII/1868 o recipocite zákonom prijatých kresťanských konfesií, zák. čl. XXXI/1894 o obligatórnom civilnom sobáši a zák. čl. XLIII/1895 o slobodnom vyznaní náboženstva. Porov. ČEPLÍKOVÁ, M. Právny a organizačný vývoj cirkví a náboženských spoločností po roku 1918. In *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 2000*. Bratislava, 2001. s. 110, 111.

⁸ Porov. DOLINSKÝ, J. *Cirkev a štát na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Trnava : Dobrá kniha, 1999, s. 18.

občanov. V prvých rokoch po vzniku Československej republiky sa dokonca stala aktuálnou aj odluka cirkvi od štátu.⁹ Roku 1918 bol ustanovený poradný zbor pre riešenie cirkevno-politických vecí, často označovaný aj ako odluková komisia. Malo ísť o radikálnu formu odluky zavedením francúzskeho systému odluky (tzv. odluka nepriateľská).¹⁰ Rozhodujúci zápas o odluku sa však odohral pri zostavovaní ústavy Československej republiky v roku 1920. Z mnohých návrhov sporného ustanovenia ústavy sa však do konečnej podoby dostal iba upravený paragraf v znení *Sloboda svedomia je zaručená*.¹¹ Odluka teda z ústavy úplne vypadla a nakoniec sa nerealizovala vôbec pre odmietavé stanovisko slovenských predstaviteľov, ako aj časti českej politickej scény a bola založená ad acta.

Vzťah ku katolíckej cirkvi bol iný v českej časti a iný v slovenskej časti republiky. Najmä česká inteligencia a časť duchovenstva sa postavili negatívne voči cirkvi a pápežovi ako jej hlave. Dôvod takéhoto postoja možno nachádzať aj v histórii, keď katolícka cirkev udržiavala nadštandardné styky s habsburskou monarchiou. O to prekvapujúcejšie sa môže zdať postoj Svätej stolice, ktorá krátko po vzniku Československej republiky uznala nový štát. V čase neistoty ďalšieho vývoja a najmä snáh Maďarska nárokovúceho si stav pred prvej svetovej vojny tento krok Svätej stolice československá vláda uvítala. Bolo potrebné upraviť mnohé otázky medzi novou republikou a cirkvou. Oficiálne boli diplomatické styky medzi Československom a Vatikánom nadviazané už v septembri 1919 odovzdaním dokumentu potvrdzujúceho uznanie novej republiky zo strany Svätej stolice. Apoštolským delegátom v Československu sa stal Mons. Micara. Zaznievali však aj názory politikov, ktorí považovali udržiavanie diplomatických stykov so Svätou stolicou za zbytočné. Na vzájomné vzťahy katolíckej cirkvi a novej republiky negatívne vplývali aj okolnosti z 8. januára 1920, keď časť reformného hnutia českých duchovných založila tzv. československú cirkev, ktorej cieľom bolo, aby bola

⁹ Pre lepší obraz situácie uvádzame vystúpenie poslanca Františka Mareka v komisií, ktorá mala pripraviť odluku cirkvi od štátu: „... my, v čsl. Štáte, sme demokratickými republikánmi, zatiaľ čo cirkev katolícka, uznávajúca neomylnosť a univerzálny episkolát pápežov, je riadená monarchistickým princípom a je po tejto stránke vyslovene živlom protirepublikánskym – teda politicky aj živlom protiústavným.“ Porov. HALAS, X. F. *Fenomén Vatikán idea, dejiny a súčasnosť pápežství – diplomacie Svatého stolce – České země a Vatikán*. Brno, 2004, s. 534.

¹⁰ Pri odluke štátu od cirkvi možno rozlíšiť spôsoby samotnej odluky. Okrem francúzskeho systému, tzv. nepriateľskej odluky, teória pozná v americkom systéme úplne priateľskú odluku a v nemeckom systéme koordinovanú odluku. Porov. KONÍČEK, J. *Modus Vivendi, forma, obsah, charakteristika a význam*. In *Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v Olomouci 2005*, s. 13.

¹¹ Porov. HALAS, X. F. *Fenomén Vatikán idea, dejiny a súčasnosť pápežství – diplomacie Svatého stolce – České země a Vatikán*. Brno, 2004, s. 536.

ustanovená za štátnu cirkev.¹² Nová „národná“ cirkev dosiahla pomerne značný úspech v Čechách, menší na Morave a zanedbateľný na Slovensku, kde sa do jej radov hlásili najmä prisťahovalci z Čiech.

Vyhrotenie situácie vo vzájomných vzťahoch, ktoré takmer na rok prerušilo rokovania o dohode, boli oslavy výročia upálenia Jana Husa.¹³ V deň výročia došlo k urážkam katolíckej cirkvi a pražský nuncius Mons. Marmaggi na protest opustil Prahu. K zlepšeniu situácie a tým aj posunu vo veci úpravy vzájomného vzťahu medzi Československom a Svätou stolicou došlo po prijatí tzv. kongruového zákona, publikovaného ako zák. č. 122/1926 Zb. o finančnom zabezpečení duchovných. V tomto zákone boli stanovené kňazské platy a ich výška bola dopĺňaná zo štátnych prostriedkov. Okrem toho na štát prešlo zabezpečenie náhrady nákladov na financovanie bohosloveckých fakúlt a vzdelávanie kňazov.¹⁴

Problémom však aj naďalej ostávala cirkevná správa, ktorá sa ani vznikom republiky nezmenila. Situácia bola zložitá najmä na Slovensku. Biskupi presadzovali maďarizáciu a pod Ostrihomskú arcidiecézu stále spadalo 404 slovenských farností. Aj preto jednou z prvoradých úloh vlády bolo vyriešiť otázku nahradenia pôvodných maďarských biskupov a kňazov novými, so slovenským povedomím a úprava hraníc slovenských diecéz. Na túto požiadavku Svätá stolica čiastočne reagovala, keď vymenovala pre Slovensko 13. novembra 1920 troch nových biskupov: Dr. Karola Kmeťku pre Nitru, Jána Vojtaššáka pre Spiš a Mariána Blahu pre Banskú Bystricu. Jediným biskupom, ktorý nebol po vzniku republiky vymenený, bol Augustín Fisher-Colbrie.¹⁵

Otázka cirkevnej organizácie

V septembri 1923 vystriedal zástupcu Svätej stolice v Československu Clementa Micaru nový pápežský diplomat Francesco Marmaggi. Jeho primárnou úlohou bolo pripraviť dohodu medzi Československou republikou

¹² Základnými požiadavkami kňazov žiadajúcich zmenu bolo presadenie dobrovoľnosti celibátu a zavedenie národného jazyka do liturgie. Prvá požiadavka bola pre Vatikán absolútne neprijateľná, pri druhej bol pápež Benedikt XV. naklonený čiastočným ústupkom.

¹³ Prezident republiky T. G. Masaryk prevzal nad oslavami protektorát a nad Pražským hradom dokonca vyvesil čiernu husitskú vlajku s červeným kalichom. Porov. HALAS, X. F. *Fenomén Vatikán idea, dejiny a súčasnosť pápežství – diplomacie Svätého stolce – České země a Vatikán*. Brno, 2004, s. 549.

¹⁴ Porov. ŠABO, M. *Štát a cirkev na Slovensku, vývoj financovania cirkvi*. Prvé vydanie. Bratislava : vydateľské družstvo Bratislava, 2006, s. 42-46.

¹⁵ Porov. LENČIŠ, Š. Situácia Katolíckej cirkvi na Slovensku po roku 1918. In *Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v Olomouci*, 2005, s. 36-39.

a Svätou stolicou.¹⁶ Návrh tejto dohody medzi štátom a Svätou stolicou predložil o rok neskôr československej vláde. Tá ho však prepracovala spôsobom, v ktorom si vyhradzovala právo vymenúvať niektorých biskupov, odvodzujúc toto právo od starého práva uhorských kráľov a rakúskych cisárov, čo bolo pre Svätú stolicu neprijateľné.

V roku 1923 prebehli rokovania, ktorých cieľom bolo zriadenie komisie na nové rozdelenie diecéz. Sporným sa však stal spôsob správy cirkevných majetkov a pozemková reforma. Vzájomné rokovania československej vlády so Svätou stolicou nebolo možné vykonávať iba u zástupcu Svätej stolice v Prahe, ale taktiež rokovania s ústrednými orgánmi katolíckej cirkvi v Ríme. Za zástupcu Československej republiky pri Svätej stolici bol vymenovaný Kamil Krofta.

V súvislosti s usporiadaním diecéz treba poukázať na ďalšiu oblasť, ktorá zo samotného usporiadania vyplýva. Ide o správu cirkevného majetku, ktorý spadal pod diecézy na území Slovenska a Maďarska. Maďarské cirkevné kruhy na Slovensku, v Maďarsku a pri Svätej stolici vo Vatikáne dokonca vyvíjali aktivitu zriadiť maďarské biskupstvo na slovenskom území. Tieto snahy však Svätá stolica nepodporila a návrh bol zamietnutý.

Problematickou otázkou bola správa cirkevných majetkov. Pri ich vymedzení treba vychádzať z faktu, že po roku 1918 sa na území Slovenska dal rozlišovať cirkevný majetok, ktorý patrilo do vlastníctva právnických osôb so sídlom v Československu, a ten, ktorý patrilo do vlastníctva právnických osôb so sídlom na území Maďarska. Všeobecnými nariadeniami – zák. č. 215/1919 Zb., č. 132/1919 Zb. a č. 6525/1919 Zb. prevzala správu cirkevných majetkov do svojej správy československá vláda. Túto správu pôvodne vykonávala centrálna komisia rímskokatolíckych majetkov pre Slovensko v Bratislave.¹⁷ Namiesto centrálnej komisie vznikla likvidačná komisia pri referáte školstva a národnej osvety v Bratislave, ktorej súčasťou sa neskôr stal aj biskup Ján Vojtaššák. Hospodárenie tejto komisie bolo úspešné iba krátkodobo. Majetkovú otázku partikulárne riešil vo svojich ustanoveniach až *Modus Vivendi*.¹⁸

Prijatie Modu Vivendi

Ako už vyššie uvádzame, dohoda medzi štátom a Svätou stolicou, kde vystupuje ako subjekt medzinárodného práva na jednej strane Svätá stolica a na

¹⁶ Porov. HALAS, X. F. *Fenomén Vatikán idea, dejiny a súčasnosť pápežství – diplomacie Svätého stolce – České země a Vatikán*. Brno, 2004, s. 548.

¹⁷ Bola zrušená nariadením ministra s plnou mocou pre správu Slovenska č. 4/1923, 9656/1923 zo dňa 15. októbra 1923.

¹⁸ Porov. ZUBKO, P. Otázka cirkevných majetkov na Slovensku In *Modus Vivendi v histórii Katolíckej cirkvi v Československu: Sborník z mezinárodní konference konané v Olomouci*. Olomouc, 2005, s. 43-56.

druhej strane suverénny štát, máva väčšinou charakter konkordátu.¹⁹ V prípade Československej republiky išlo o špecifickú formu uzavretia dohody medzi týmito zmluvnými stranami. V tomto dokumente ide o úpravu vzťahu medzi cirkvou a štátom, ktorý možno označiť ako prijatý na čas, *pokiaľ to je nutné, nevyhnutné*. Ide teda iba o dočasnú úpravu vzťahov štátu a cirkvi formou cirkevno-politickej zmluvy na úpravu hlavných otázok, dokiaľ nebudú vzťahy upravené podrobne.²⁰

O zmluve sa viedli dlhé rokovania, ktorých predmetom boli najmä problémy týkajúce sa zladenia hraníc diecéz so štátnymi hranicami, spôsob vymenúvania biskupov a správy cirkevných majetkov. K ustáleniu textu dohody došlo v decembri 1927. Na príprave dohody sa zo strany Svätej stolice podieľal Mons. Borgongini Duca a z československej strany K. Krofta. Vláda schválila text dokumentu 20. januára 1928. Keďže nešlo o konkordát, na platnosť dohody stačila iba výmena reverzálnych nót. Dohoda na svoju platnosť a účinnosť nepotrebovala schvaľovací proces vykonaný parlamentom, dokonca ju nepodpísal ani prezident T. G. Masaryk. Samotná zmluva bola veľmi krátka, obsahovala iba šesť článkov. Oficiálne znenie textu bolo vyhotovené vo francúzskom jazyku.

Prvý článok dohody bol pre Československo mimoriadne dôležitý. V ňom sa strany dohodli, že žiadna časť Československej republiky nebude podliehať ordinárovi, ktorého sídlo je za hranicami Československa, a že žiadna diecéza z československého územia nebude presahovať do iného štátu. S cieľom vymedziť hranice diecéz mali byť zriadené dve komisie. Jedna vytvorená zo strany Svätej stolice a druhá zo strany československej vlády.²¹ Druhý článok upravoval správu cirkevných majetkov a stanovoval, že vnútená správa vykonávaná nad hnutelným a nehnuteľným majetkom cirkvi je len dočasná. Otázku cirkevných rádov a kongregácií, ktorých domy sú v ČSR, upravoval tretí článok spôsobom, že rády a kongregácie nebudú podliehať predstaveným provinciálnych domov v zahraničí. Vo štvrtom článku strany upravili vymenúvanie biskupov. Československá vláda sa vzdala nominačného práva rakúskych cisárov a uhorských kráľov a Svätá stolica sa naproti tomu zaviazala vláde oznámiť meno kandidáta arcibiskupa a biskupa, aby sa zistilo, či vláda nemá proti nemu námietky politického charakteru. Okrem toho, tento článok upravoval aj povinnosť štátneho občianstva u budúcich prelátov. Dô-

¹⁹ Modus Vivendi je oproti konkordátu nižší stupeň dohody medzi Vatikánom a štátom.

²⁰ Porov. ŠÍMA, J. Právo Konkordátní In Modus Vivendi v historii Katolické církve v Československu: *Sborník z mezinárodní konference konané v Olomouci*. Olomouc, 2005. s. 36.

²¹ Otázka vymedzenia hraníc diecéz bola problematická najmä v prípade Slovenska a Podkarpatskej Rusi.

vod, prečo československá vláda trvala na tejto požiadavke, spočíval najmä v obave, aby sa na miesta cirkevných hodnostárov nedostávali maďarskí duchovní, ktorí by presadzovali svoj vplyv na území Československej republiky. Piaty článok stanovil povinnosť cirkevných hodnostárov zložiť prisahu vernosti republike. V šiestom článku československá vláda prevzala na seba záväzok previesť čím skôr zákonnú platnosť dohody.

Modus Vivendi určil všeobecné zásady vzťahov Svätej stolice a Československej republiky. Dohoda riešila úpravu problémov iba rámcovo a nevenovala sa im do hĺbky, čo sa v konečnom dôsledku ukázalo ako veci prospešné pre obe strany najmä z dôvodu, že novovzniknuté otázky, ktoré neboli v Mode Vivendi upravené, sa darilo vyriešiť flexibilnejšie. Vo veciach, ktoré neboli upravené, sa uplatňoval právny stav z čias Rakúsko-Uhorska. V medzivojnovom období neboli zo strany Svätej stolice voči Československej republike namietané žiadne porušenia Modu Vivendi. Pápež Pius XI. vydal bulu *Ad ecclesiastici regimini*, ktorá upravovala otázku členenia diecéz. Jej základom bol práve Modus Vivendi. Bula vyčlenila z Jágerskej cirkevnej provincie diecézu Košickú, Spišskú a Rožňavskú. Z Ostrihomskej cirkevnej provincie zase Banskobystrickú, Nitriansku, Prešovskú a Mukačevskú diecézu. Všetky diecézy nachádzajúce sa na Slovensku boli priamo podriadené Svätej stolici.²²

V Československu chýbala vôľa strán uzatvoriť konkordát, v ktorom by sa vyjadril názor oboch kontrahentov na povahu vzťahov cirkvi a štátu, ale aj napriek tomu existovali oblasti, kde sa strany dokázali zhodnúť. Analógiu k Modu Vivendi v danom období predstavovala dohoda (convention), ktorú podpísala Svätá stolica s Portugalskom. Z hľadiska štruktúry bola podobná v tom, že riešila iba niektoré základné otázky, v ktorých sa strany dokázali zhodnúť. Oba dokumenty sú si podobné v tom, že cirkvi nepriznávali žiadne výnimočné privilégia, avšak poskytovali jej slobodu a priestor potrebný na činnosť.

Z pohľadu medzinárodného práva má uzavretie Modu Vivendi v danom čase význam aj v tom, že Československo uzatvorilo zmluvu so Svätou stolicou ešte pred tým, ako boli uzavreté lateránske dohody, na ktorých základe bol obnovený vatikánsky štát. Československá republika sa tak zaradila medzi štáty, ktoré de iure uznali pápežovu suverenitu aj v období neexistencie vatikánskeho štátu v rokoch 1870 – 1929.

Ustanovenia Modu Vivendi neboli počas celého času vypovedané žiadnou z vládnych mocí. Na území bývalej ČSR sa však prakticky od začiatku druhej svetovej vojny s malou povojnovou výnimkou neuplatňoval. Samostatné Slovensko so Svätou stolicou podpísalo základnú zmluvu až v roku 2000.

²² ŠABO, M. *Štát a cirkvi na Slovensku, vývoj financovania cirkví*. Prvé vydanie. Bratislava : vydavateľské družstvo Bratislava, 2006, s. 49-51.

Recenzent: doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

HAMZA, Lukáš. Modus Vivendi. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 3, 2011, No. 5, p. 31-40.

At The end of World War I. were formed the conditions for the realization of long-standing efforts to Czech and Slovak nation for independence from Austria – Hungary, which resulted in the establishment of an independent Czechoslovak Republic. The article deals with documents, Modus Vivendi, in terms of its creation, circumstances and events that led to it. In newly formed state was necessary to modify several areas of its operations, within the State itself as well as internationally. Czechoslovakia for cooperation is consequent diplomatic relations with other states and other international bodies. An important event was the establishment of diplomatic relations with the Holy See and the Church's relationship adjustment in the new country. Since 1918, this problem has been solved in part to the late twenties of the twentieth century and the Agreement between the Czechoslovak Republic and the Holy See from 1928, but not the classic form of a concordat by international agreement, but the conclusion of legally separate documents MODUS VIVENDI fashion.

VÝZNAM ZBIERKY *CORPUS IURIS CANONICI* PRE PLATNÉ KÁNONICKÉ PRÁVO¹

JUDR. VOJTECH VLADÁR, PHD.
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA RÍMSKEHO A CIRKEVNÉHO PRÁVA

Abstrakt

Zbierka *Corpus Iuris Canonici* predstavovala hlavný prameň kánonického práva *de facto* od jej uzatvorenia približne okolo roku 1500, *de iure* od jej schválenia pápežom Gregorom XIII. v roku 1580 až do vyhlásenia prvého latinského Kódexu kánonického práva v roku 1917. Napriek tomu, že v jej prípade nešlo o kompiláciu úradnú či exkluzívnu, výrazným spôsobom vplývala na vývoj tohto právneho systému počas viac než štyroch storočí a zreteľne tiež prispela ku konštituovaniu jeho súčasnej podoby. Význam Korpusu kánonického práva, pozostávajúceho z piatich osobitných zbierok, však nemožno z hľadiska platného práva redukovať len na úroveň materiálneho prameňa práva, keďže platný latinský kódex odkazuje na staré právo a nepriamo tiež na jeho možnú aplikáciu na konkrétne právne kauzy. Hlavným cieľom tohto článku je poukázanie na jednotlivé fázy vývoja tejto zbierky, charakteristika a spôsob jej pozitívnoprávnej aplikácie až po zdôraznenie jej dôležitosti pre platné kánonické právo.

VLADÁR, Vojtech. Význam zbierky *Corpus Iuris Canonici* pre platné kánonické právo. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 5, s. 41-57.

Úvod

Kánonické právo ako právny systém katolíckej cirkvi prešlo zložitým vývojom, charakterizovaným predovšetkým vyše devätnást' storočí trvajúcim značným právnym partikularizmom, čo pramenilo predovšetkým v neexistencii univerzálneho zákonníka, ktorý by platil v celej cirkvi a vyhovoval by jej tak z hľadiska vedy, ako aj praxe. Máloktorý z historických prameňov ovplyvnil tento vývoj a popritom tiež prispel k istej redukcii v nejednotnosti univerzálneho práva takým spôsobom ako zbierka známa pod názvom *Corpus Iuris Canonici* (Korpus kánonického práva). Vznikala postupne v časovom rozmedzí vyše tristo päťdesiatich rokov, čo zodpovedalo vzniku jej jednotlivých častí (približne od roku 1140 do roku 1500), a v praxi bola používaná po obdobie viac než štyroch storočí. Aj keď bola od začiatku po-

¹ Tento príspevok je výstupom z vedeckého projektu VEGA s názvom *Významné pramene stredovekého práva a ich prínos pre súčasnosť*, registrovaného pod číslom 1/0576/08.

važovaná charakterom len za právnu kompiláciu, vo všeobecnosti bola súdmi akceptovaná pri rozhodovaní prejednávanych káuz. Obsahovala totiž takmer **všetky dôležité predpisy** kánonického práva, usporiadané v relatívne prehľadnej forme, a suplovala tak množstvo partikulárnych zbierok, ktoré nemohli ani zďaleka vyhovovať v kánonicko-právnej vede či praxi.

K zmene charakteru Korpusu kánonického práva z právnej kompilácie na úradnú (oficiálnu, autentickú) zbierku nedošlo ani po jej promulgovaní v roku 1580 pápežom Gregorom XIII. (1572 – 1585), ktorý vynaložil enormné úsilie na prípravu jedinej kvalitnej úradnej a exkluzívnej zbierky. Napriek tomu však táto kompilácia nevyšla z používania a predstavovala, spolu s legislatívou Tridentského koncilu (1545 – 1563), **najdôležitejší prameň práva** až do promulgácie prvého latinského Kódexu kánonického práva (*Codex Iuris Canonici*) v roku 1917, na ktorý mala tiež vplyv. Viaceré kánony tohto kódexu majú totiž základ práve v tejto zbierke a podobné je to i s platným Kódexom kánonického práva z roku 1983. Bližšie sa najskôr pozrieme na jednotlivé časti tohto diela², potom na spôsob jeho uplatňovania ako pozitívneho práva a napokon neopomenieme ani jeho význam pre platné kánonické právo. Latinský kódex (*Codex Iuris Canonici*) totiž, podobne ako kódex východný (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*), odkazuje na staršie právo, ktoré má svoju nezastupiteľnú úlohu predovšetkým pri interpretácii kánonov zostavených na základe práva staršieho.

Zbierky zahrnuté do *Corpus Iuris Canonici*

1. *Decretum Gratiani* (Graciánov dekrét)

Autor tohto diela, kamaldulský mních Gracián (Gratianus), bol profesorom disciplinárnej teológie (cirkevného práva) na Bolonskej univerzite. Keďže poznal situáciu, v akej sa cirkevné právo nachádzalo, rozhodol sa zostaviť dielo, ktoré by obsahovalo najnovšie cirkevné zákony, riešilo rozpory medzi autoritami kánonického práva a súčasne bolo i praktickou pomôckou pre cirkevných sudcov. Dôkazom úspechu tejto zbierky je najmä skutočnosť, že Gracián sa jej zostavením postaral o vyprofilovanie kánonického práva ako samostatnej vedecko-pedagogickej disciplíny.³ Aj keď nepoznáme pôvodný

² Detailnejšie som sa touto problematikou zaoberal VLADÁR, V. *Pramene práva Katolíckej cirkvi v historickom vývoji*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 128-145, 149-160.

³ Až vďaka Graciánovi totiž získalo kánonické právo systematicky vypracovanú podobu a ako veda sa jasne odlišilo od teológie a svetského práva. Opodstatnene teda nazývame Graciána otcom cirkevného práva ako vedy. Porovnaj KUTTNER, S. *The Father of the Science of Canon Law*. In *The Jurist I*. Washington : Catholic University of America, 1941, s. 2-19. Ako prívržencovi pápežstva sa mu zároveň podarilo vložiť kánonické právo do pápežských služieb. Gracián tak vplyvom

názov tohto diela, najviac kánonistov sa zhodne v názore, že autor ho pôvodne pomenoval *Concordia Discordantium Canonum*, čo znamená Uzmierenie rozporných kánonov⁴. Gracián pracoval vedeckou historicko-kritickou metódou. Rozpory v jednotlivých otázkach odstraňoval takým spôsobom, že najskôr poukázal na určitý rozpor; potom nastolil otázku a odpovedal na ňu citátmi z rôznych právnických i neprávnických prameňov (*pro*, ako aj *contra*)⁵ a nakoniec sa sám snažil nájsť vlastné riešenie (popríklad poukázať, prečo treba jednému prístupu dať prednosť pred druhým) formou *dicta Gratiani*.⁶

Najstaršie rukopisy potvrdzujú, že Gracián rozdelil svoje dielo **do troch častí**. Prvá časť, nazývaná ako *Ministeria* alebo *De clericis*, obsahuje 101 dištinkcií (*distinctiones*), ktoré sa ďalej delia na kánony (*canones*, *capita*, *decreta*). Obsahuje ich presne 973. Druhá časť, označovaná ako *Negotia ec-*

svojej autority a diela prispel k tomu, že pápežská moc si postupne čoraz viac upevňovala svoje postavenie nielen voči svetským autoritám, ale aj voči biskupským koncilom. Samotný autor nazýval pápežské dekretálie vo svojom diele ako „*canones*“, teda práve tak, ako sa dovtedy zásadne označovali uznesenia koncilov, a tým dal výraz skutočnosti, že pápežská zákonodarná moc začala v tomto období jednoznačne dominovať univerzálnemu právu. Porovnaj BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Věšrd, 1946, s. 79.

⁴ TRETERA, J. R. *Církevní právo*. Praha : Jan Krigl nakladatelství, 1993, s. 17. Takýto názov podľa všetkého Gracián použil z dôvodu, že texty, ktoré zozbieral, si v mnohom protirečili a on sa ich snažil dať do súladu a vytvoriť z nich konzistentný a jednotný systém. Porovnaj BRUNDAGE, J. A. *Medieval Canon Law*. London : Longman, 1995, s. 47. Avšak aj o tomto názve môžeme tak trochu pochybovať vzhľadom na to, že Gracián mal vo svojej dobe až príliš veľkú autoritu na to, aby sa jeho nasledovníci odvážili jeho dielo nazývať ináč, ako by ho pôvodne pomenoval autor. Porovnaj FILO, V. *Stručný úvod do Graciánovho dekrétu*. Bratislava : Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK, 1995, s. 5. Už koncom 12. storočia sa pre toto dielo ustálil názov *Decretum Gratiani*, často len *Decretum*. Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 36.

⁵ Gracián odkazoval najčastejšie na pápežské dekretálie, uznesenia všeobecných i významných partikulárnych koncilov, ale tiež na Sväté Písmo a svetské autority rímskeho a germánskeho práva. Je samozrejmé, že vlastným prameňom práva v dekréte sú iba cirkevno-právne kánony (*capita*), ktorými Gracián dokazuje svoje tvrdenia. Nepatria k nim teda ani *dicta Gratiani*, rovnako ako *rubricae* a *inscriptions*. Súčasťou dekrétu sú i niektoré glosy, pochádzajúce od neskorších vykladateľov dekrétu. Tieto však rovnako nemôžeme za pramene práva považovať (výnimku v tomto prípade predstavuje dielo *Glossa Ordinaria*). Porovnaj HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 40.

⁶ Pod týmto pojmom máme teda na mysli krátke teoretické výroky, v ktorých autor prezentuje nejakú právnu zásadu alebo interpretuje pramene práva. Ide teda o akýsi výklad kánonického práva, ktorému za podklad slúžia výňatky z prameňov. Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 38.

clesiastica či jednoducho *De causis*, sa delí na 36 káuz. Autor v nich rieši najmä prípady, ktoré boli najčastejšie príčinami sporov a súdnych konaní. Tieto kauzy Gracián uvádza najskôr súhrnne a potom body, od ktorých závisí rozhodnutie, predkladá oddelene vo forme otázok (*quaestiones*).⁷ Každá kauza sa teda delí na otázky a otázky na kánony. Ide o najobsiahlejšiu časť diela, ktorá pozostáva z 2 576 kapitol. Tretia časť, známa tiež pod názvom *De consecratione* (*De sacramentis*), sa delí na päť dištinkcií (*distinctiones*) a tie ešte na kapitoly (*capita*). Pozostáva z 396 kapitol.⁸

Keďže Graciánov dekrét zostavil súkromný vecdec, ide v jeho prípade len o **súkromné akademické dielo** a výroky v ňom obsiahnuté majú z právneho hľadiska len natoľko váhu, nakoľko ju mali od svojho pôvodcu, teda ešte pred tým, než sa dostali do dekrétu.⁹ Každé miesto v ňom tak musíme preverovať samostatne, či je vôbec predpisom právnym, alebo či ide len o súkromný názor cirkevného spisovateľa. Napokon musíme platnosť jednotlivých prameňov skúmať **aplikáciou princípu** „*lex posterior derogat legi priori*“.¹⁰ Z tohto dôvodu napokon dekrét stratil na cene vydaním neskorších úradných zbierok. Aj bez tejto kvalifikácie sa však táto zbierka ujala tak vo vede, ako aj v praxi, a to dokonca aj vo fóre Rímskej kúrie.¹¹ Graciánov dekrét by sme teda vo všeobecnosti mohli charakterizovať ako prvú vecne usporiadanú,

⁷ Tieto sa ďalej delia ešte na *canones* a *capita*. Porovnaj RITTNER, E. *Cirkevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 37.

⁸ Čo sa týka spôsobu citovania, spočiatku sa Graciánov dekrét citoval začiatočnými slovami kánonu s dodatkom „*in decretis*“. Neskôr sa však používal jednoduchší spôsob citovania, a teda: v prvej časti sa udalo číslo kánonu a dištinkcie, napríklad c. 1. D. 56; v druhej časti sa udalo číslo kánonu, kauzy (*causae*) a otázky (*quaestionis*), napríklad c. 29. C 17. qu. 4; v tretej časti sa citovalo rovnakým spôsobom ako v prvej časti, lenže kvôli rozlíšeniu sa ešte k citácii pridávalo „*de consecratione*“, napríklad c. 1. D. 1 de cons. V starších právnych zbierkach sa namiesto čísla toho-ktorého kánonu uvádzal i jeho nadpis: napríklad c. Presbyterorum filios 1. D. 56. Porovnaj RITTNER, E. *Cirkevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 40.

⁹ Túto zásadu jasne vyslovil aj pápež a vynikajúci kánonista Benedikt XIV. (1740 – 1758). Gracián ako súkromná osoba totiž nedisponoval v cirkvi zákonodarnou právomocou, a teda nemohol dať svojmu dielu a v ňom obsiahnutým výrokom zákonnú autoritu. Porovnaj FILO, V. *Stručný úvod do Graciánovho dekrétu*. Bratislava : Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 27.

¹⁰ HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 40.

¹¹ KASAN, J. *Prameny cirkevního práva (Dějinný vývoj)*. Praha : Katedra historicko-právní na Římskokatolícké Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 26. Veľa kánonistov na základe toho zastáva názor, že aj keď dekrét ako celok nemal silu zákona, niektoré jeho časti ju neskôr získali cestou právnej obvyčajie (*per consuetudinem iuridicam*). Porovnaj HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 41.

právnickou metódou spracovanú, obsahom úplnú zbierku kánonického práva.¹² Aj preto sa naň môžeme pozerat' ako na vyvrcholenie prvého obdobia dejín kánonického práva (*ius antiquum*), ktoré trvalo viac než jedno tisícročie.¹³ Tvorí prvú časť *Corpus Iuris Canonici*.

2. Liber Extra (Dekretálie Gregora IX.)

Po Graciánovom dekréte bolo zostavených množstvo nových kánonicko-právnych zbierok, čo malo opätovne za následok skomplikovanie jednoznačnosti celého právneho systému. V tejto situácii bolo preto nevyhnutné ich zjednotenie a najmä diferencovanie platných noriem od noriem neplatných. Túto funkciu plnilo po určitý čas predovšetkým tzv. **päť starobylých kompilácií** (*quinque compilationes antiquae*)¹⁴, ktoré viacerí kánonisti považovali za prípravu prvej komplexnej, univerzálnej, oficiálnej a výlučnej zbierky. Na tento čin sa podujal pápež Gregor IX. (1227 – 1241), ktorý bol študentom a neskôr aj učiteľom na Bolonskej univerzite.¹⁵ Podľa jeho plánu mala byť zbierka usporiadaná tak, aby neobsahovala nič nadbytočné, postačovala na vyriešenie akejkoľvek kánonicko-právnej kauzy, odstraňovala odporujúce si normy predchádzajúcich zbierok a bola svojou materiálou stručná a jasná.¹⁶

Výsledok snáh Gregora IX. je dodnes známy pod názvom *Liber Extra*. Hlavné práce na zbierke zveril pápež v roku 1230 profesorovi práv na Bolonskej univerzite, **Rajmundovi z Peñafortu** († 1275). Úloha, ktorú mu stanovil, spočívala v zostavení systematickej zbierky, doplnenej o jeho vlastné dekretálie. Rajmundova práca však nebola výlučne činnosťou kompilátor-

¹² PEJŠKA, J. *Cirkevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 25.

¹³ Kardinál Pietro Gasparri vo svojom predhovore k tomuto zákonníku o dekréte píše, keď ho porovnáva s dovtedajšími zbierkami, že „... *ich Graciánov dekrét všetky takmer odsunul do zabudnutia*“. Porovnaj Predhovor ku Kódexu kánonického práva z roku 1917 od Pietra Gasparriho.

¹⁴ V skutočnosti však vzniklo enormné množstvo zbierok takéhoto charakteru. Z nich však práve spomínaných päť vyučovala (i glosovala), spolu s Graciánovým dekrétom, bolonská škola. Všetky tieto kompilácie pochádzali z prelomu 12. a 13. storočia a obsahovali prevažne pápežské dekretálie. Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESE-LÁ, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 40 – 41.

¹⁵ Niektorí autori v tomto kroku Gregora IX. však videli skôr manifestáciu vrcholného absolutizmu pápežskej moci, ktorá sa mala odraziť v novom jednotnom a výlučnom zákonníku, ktorý by platil výlučne z pápežskej moci. Porovnaj KRAJČI, J. *Historické pramene a všeobecné normy církevního práva*. Banská Bystrica : UMB PF, 1997, s. 10.

¹⁶ Porovnaj MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 52.

skou. Pápež mu totiž udelil splnomocnenie vylúčiť z dekretálií historické predhovory, odporujúce si normy a menej užitočné výklady, ktoré nemali povahu prameňa práva (*partes decisae*).¹⁷ Rajmund vzal za základ svojej práce päť starobylých kompilácií a texty Gregora IX. Takýmto spôsobom vznikla *Compilatio Sexta seu Nova*, tzv. *Liber Extra (extra Decretum Gratiani)*, v skratke **X**,¹⁸ ktorú pápež, spolu s promulgačnou bulou *Rex Pacificus* z 5. septembra 1234, zaslal univerzitám v Bologni a Paríži. Keďže predstavuje **zbierku úradnú**, všetky v nej obsiahnuté dekretálie (autentické i sfalšované) majú silu zákona.

Jej hodnota však spočívala najmä v skutočnosti, že išlo o prvú **zbierku výlučnú**, a teda ňou boli zásadne derogované všetky dekretálie, ktoré nie sú obsiahnuté buď v nej samotnej, alebo v Graciánovom dekrete¹⁹. Pápež Gregor IX. jej publikovaním pre budúcnosť zakázal zostavovať ďalšie súkromné zbierky bez súhlasu Apoštolskej stolice.²⁰ *Liber Extra* pozostávala z piatich

¹⁷ Rajmund však pri svojej práci zašiel tak ďaleko, že mnohokrát skracoval texty zákonov, uvádzajúc len samotné nariadenie, s vypustením prípadu, ktorého sa týkalo. Rajmundovi bolo udelené navyše i splnomocnenie rozdeliť určitú dekretáliu podľa obsahu na viac dielov pod rôzne rubriky, s ponechaním začiatkových slov, a teda arengy, s poznámkou „*et i*“, t. j. *et infra*. Takýmto spôsobom bol znížený najmä historicko-vedecký význam tejto zbierky. Porovnaj PEJŠKA, J. *Církevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 28 – 29. Rajmund tiež viaceré dekretálie, ktoré mali len miestny alebo osobitný význam, zmenil na predpisy všeobecné. Porovnaj KASAN, J. *Prameny církevního práva (Dějinný vývoj)*. Praha : Katedra historicko-právní na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 29. Medzery, ktoré v práve existovali, Rajmund vyplňal prostredníctvom vyžiadania si nového rozhodnutia od pápeža. Nejasnosti alebo nezrovnalosti starších zbierok tak pápež priamo opravoval vydaním potrebnej konštitúcie, čo je v zbierke poznamenané pri príslušnej materii poznámkou „Gregorius IX.“. Porovnaj MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 53.

¹⁸ Ide o skratku od slova „*extra*“, keďže Gregorova zbierka bola jedinou „*liber extra decretum*“. Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 44.

¹⁹ Z tohto dôvodu nemôžeme túto zbierku označiť za úplne exkluzívnu, keďže neobsahovala celé právo a zachovala v platnosti i *Decretum Gratiani*. Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 42.

²⁰ Svoju vôľu vyjadril pápež v spomínanej promulgačnej bule slovami: „*Volentes igitur, ut hac tantum compilatione universi utantur in iudiciis et in scholis, districtius prohibemus, ne quis praesumat aliam facere absque auctoritate sedis apostolicae specialiter*.“ („Želajúc si, aby všetci používali len túto zbierku pri súdoch a v školách, zakazujeme čo najprísnejšie, aby sa nikto neopovážil vytvoriť inú

kníh, ktoré sa ďalej členili na tituly a kapitoly.²¹ Najvýznamnejším prameňom zbierky boli pápežské dekretálie Graciánom opomenuté. Ostatné texty autor čerpal najmä z apoštolských kánonov, všeobecných (predovšetkým Tretieho a Štvrtého lateránskeho) i partikulárnych koncilov, spisov cirkevných Otcov a cirkevných spisovateľov.²² Zbierka obsahuje tiež mnohé výroky rímskeho a germánskeho práva a pripojených je k nej aj 11 autentických právnych zásad (*regulae iuris*).²³ Predstavuje druhú časť Korpusu kánonického práva.²⁴

3. *Liber Sextus* (Zbierka Bonifáča VIII.)

Po vydaní zbierky Gregora IX. boli nové dekretálie do nej priradované pod príslušný titul, ktorý sa týkal predmetnej matérie. Druhou úradnou kompiláciou v poradí sa stala zbierka *Liber Sextus*, ktorej už samotný názov poukazuje na snahu o pokračovanie v štýle a nadväznosti na predchádzajúcu kompiláciu.²⁵ Spracovaná bola pred rokom 1298 na podnet pápeža a vynikajúceho právnika Bonifáča VIII. (1294 – 1303). Obsahuje pápežské dekretálie od Gregora IX. (od roku 1234) až po jeho vlastné dekretálie. Nájdeme v nej

zbierku bez dovoľenia Apoštolskej Stolice.“) Porovnaj PEJŠKA, J. *Církevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 28.

²¹ Išlo o usporiadanie zavedené autorom Prvej starobylej kompilácie (*Compilatio Prima*) Bernardom z Pavie (Papiensis, † 1213). Konkrétne išlo o tieto heslá: *iudex* (o prameňoch práva a cirkevnej hierarchii), *iudicium* (o súdoch a cirkevnom súdom procese – okrem trestného procesu), *clerus* (o živote a povinnostiach duchovných a rehoľníkov), *sponsalia* alebo *connubia* (zásnuby či manželstvo, t. j. o práve manželskom) a *crimen* (o práve trestnom). Knihy boli rozčlenené podľa titulov, ktoré opisovali stručne obsiahnutú materiu (rubriky), a tie sa ešte delili na kapitoly, ktoré odkazovali na svoj pôvod a zdroj, z ktorého čerpali. Táto zbierka obsahuje celkovo 185 titulov a 1 961 kapitol. Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 43.

²² MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 42.

²³ BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všeherd, 1946, s. 89.

²⁴ V citáciách sa označujú Gregorove dekretálie písmenom X (niekedy tiež slovami „*apud Gregorium*“) s udaním čísla kapitoly, knihy a titulu, obyčajne tiež s udaním rubriky: teda napríklad c. 23 X de sponsalibus et matrimoniis IV. 1. To vlastne znamená dvadsiata tretia kapitola v prvom titule štvrtej knihy, ktorá sa zaoberá zásnubami a manželstvom. Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 44.

²⁵ Aj ďalší nasledovníci pápeža Gregora IX. ohlasovali vydanie nových autentických zbierok. Tri takéto vyhlásil pápež Inocent IV. (1243 – 1254), jednu Gregor X. (1271 – 1276) a jednu tiež Mikuláš III. (1277 – 1280). Tieto zbierky boli riadnou promulgáciou priradené k *Liber Extra*. Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 42.

tiež uznesenia Prvého a Druhého lyonského koncilu (r. 1245 a r. 1247) a na záver 88 právnych zásad prevažne rímskoprávneho pôvodu (*De regulis iuris*), spísaných bolonským profesorom rímskeho práva Dinom Mugellanom († 1303).²⁶ *Liber Sextus*²⁷ je zbierkou **úradnou a výlučnou**²⁸ a je technicky najplnším dodatkom súboru *Corpus Iuris Canonici*, ktorého tretiu časť predstavuje.²⁹

²⁶ Keďže tieto boli publikované spolu so zbierkou, majú povahu zákona. Porovnaj BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I.* Praha : Všehrd, 1946, s. 90. Viacero kánonistov však zastáva názor, že v prípade týchto právnych regulí nešlo o zákony, keďže boli k *Liber Sextus* iba jednoducho pripojené a neboli teda súčasťou jej normatívneho textu. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad: KINCL, J. *Dicta et regulae iuris aneb právnické mudrosloví latinské.* Praha : Karolinum, 1990; FILO, V. *Kánonické právo (Úvod a prvá kniha).* Bratislava : Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 158-167 a HRDINA, A. *Prameny ke studiu kanonického práva.* Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 63-69.

²⁷ Aj táto zbierka sa opäť skladá z piatich kníh podľa systematiky *Liber Extra*. Podobne sa tiež ďalej člení na tituly a kapitoly (titulov je 76, kapitol 359). Obdobne je tiež používanie prameňov v tejto zbierke. Jej autori – učenci (neskorší kardináli) ako embrunský arcibiskup Viliam Mandagoto (*Guilielmus de Mandagoto* † 1321), beziersky biskup Berengar Fredoli († 1323) a vicekancelár pápežskej kúrie Richard Petronius zo Sienny († 1314) však ešte viac pozmenili staršie zákony než autor zbierky *Liber Extra*. Mnohokrát totiž nevypustili len znenie prípadu, ale na viacerých miestach zmenili dokonca i pôvodný text zákona. Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické.* Praha : Právnická jednota, 1887, s. 45. Tento zbor mal tiež výslovnú právomoc meniť partikulárne právo vyplývajúce z dekretálie či konštitúcie na právo všeobecné. Porovnaj MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského.* Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 57. Napriek uvedeným nedostatkom takmer všetci kánovníci považujú túto kompiláciu po formálnej stránke za kvalitnejšiu než *Liber Extra*. Porovnaj BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I.* Praha : Všehrd, 1946, s. 90.

²⁸ Promulgovaná bola zaslaním univerzitám v Bologni a Paríži promulgačnou bulou *Sacrosanctae Romanae Ecclesiae* z 3. marca 1298. Bula túto zbierku opisovala ako autentickú a exkluzívnu. Podľa nej teda naďalej mali platiť len dekretálie a ostatné pramene, ktoré sa nachádzali u Graciána a v zbierkach *Liber Extra* a *Liber Sextus*, spolu s dekretáliami, ktoré *Liber Sextus* výslovne zachoval v platnosti (tzv. *decretales reservatae*). Porovnaj HRDINA, A. *Kanonické právo.* Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 44.

²⁹ Zbierka Bonifáca VIII. sa cituje ako c. 1, I, 16 in VI, t. j. caput 1, libri I, tituli 16 in Sexto. Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva.* Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 43.

4. *Clementinae Constitutiones* (Klementíny)

Klementíny predstavujú päťdielnu zbierku, ktorá vznikla v roku 1313 z podnetu pápeža Klementa V. (1305 – 1314). Táto obsahuje dekretálie Klementa V., dve dekretálie jeho predchodcov a uznesenie pätnásteho ekumenického snemu vo Vienne (1311 – 1312). Klement ju zverejnil v konzistóriu kardinálov a v roku 1314 bola zaslaná s cieľom promulgácie univerzitám v Paríži a Orléans.³⁰ Klement však umrel predtým, než zbierka dorazila na miesto určenia, čo spôsobilo vznik pochybností o jej platnosti. Jeho nástupca, pápež Ján XXII. (1316 – 1334),³¹ ich rozptýlil jej opätovným vyhlásením (bulou *Quoniam Nulla Sanctio* z 25. októbra. 1317) a znovuzaslaním univerzitám v Bologni a Paríži.³² Aj Klementíny sú zbierkou **úradnou** a čo sa tohto týka, poslednou do roku 1917.³³ Pri kolízii noriem Klementíny derogujú normy v predchádzajúcich zbierkach, keďže však ide o zbierku **nevýlučnú**, ponecháva v platnosti dekretálie vydané po kolekcii *Liber Sextus* (v rokoch 1298 – 1305), aj keď ich sama neobsahuje.³⁴ Aj z tohto dôvodu sa pre ňu ne-

³⁰ S určitosťou bol v Paríži nájdený text buly *Cum Nuuper*, ktorou mala byť zbierka promulgovaná. Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELA, R. *Vybrané otázky z dejín kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 43.

³¹ Taktiež vynikajúci právnik. U pápežov Bonifáča VIII. a Klementa V. zastával miesto právneho poradcu. Mal ukončené právnické i lekárske vzdelanie. Porovnaj KRAJČÍ, J. *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : UMB PF, 1997, s. 11.

³² V tomto prípade išlo však už o pozmenené (revidované) vydanie tejto zbierky, keďže po jej prvej edícii v nej boli odhalené určité machinácie s právnymi textami. Išlo najmä o pripisovanie rozhodnutí pápeža Klementa V. rozhodnutiam všeobecného koncilu. V promulgačnej bule k tejto kompilácii preto Ján XXII. očisťuje meno svojho predchodcu, postihuje machinátorov a na dôkaz pravosti ju nazýva ako *Liber Septimus*. Podľa Michala totiž už Klement V. za svojho života zistil machinácie v textoch zbierky, a tak nariadil likvidáciu vydaných exemplárov a súčasne začal pracovať na revidovanom vydaní. Toto vyšlo až po jeho smrti a promulgované bolo pápežom Jánom XXII. spomínanou bulou *Quoniam Nulla Sanctio*. Porovnaj MICHAL, J. *Dejiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 58.

³³ Ak teda neberieme do úvahy prvú časť Bulária Benedikta XIV. (1740 – 1757) a Akty Apoštolskej Stolicy (*Acta Apostolicae Sedis*) za Pia X. (1903 – 1914) od roku 1909. Porovnaj HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 44. Neskôršie dekretálie boli (podobne ako v prípade zbierky Gregora IX.) pridávané pod príslušné tituly do predchádzajúcich zbierok. Táto kompilácia taktiež znamenala koniec éry bohatej pápežskej legislatívnej činnosti formou dekretálií. Porovnaj BRUNDAGE, J. A. *Medieval Canon Law*. London : Longman, 1995, s. 198.

³⁴ Práve svojou nevýlučnosťou sa táto zbierka líši od ostatných. Takto napríklad aj bula *Unam Sanctam* Bonifáča VIII. z r. 1302, hoci bola touto zbierkou opomenutá,

ujal názov *Liber Septimus*. Jej skutočného autora nepoznáme, avšak spracovaná bola jednoznačne podľa vzoru Gregorovej a Bonifácovej zbierky.³⁵ Tvoriť štvrtú časť Korpusu kánonického práva.³⁶

5. *Extravagantes* (Extravaganty Jána Chappuisseho)

Po Klementínach boli pápežské dekretálie pripájané buď k *Liber Sextus* (popríklad ku Klementínam), alebo z nich boli tvorené menšie súkromné zbierky. Z týchto „voľných“ predpisov zostavil francúzsky právnik, parížsky knihovník Ján Chappuis okolo roku 1500 **dve súkromné** zbierky, ktoré nazval *extravagantes*, t. j. blúdiace (mimo zbierky úradnej). Prvá z nich – systematická ***Extravagantes Domini Joannis Papae XXII.*** (Extravaganty Jána XXII.)³⁷ obsahuje 20 dekretálií tohto pápeža (1315 – 1324) opatrených glossami.³⁸ Druhá – ***Extravagantes Communes*** (Všeobecné extravaganty)³⁹ obsahuje v tradičnom päťdielnom členení⁴⁰ 74 pápežských dekretálií vydaných

nestratila platnosť. Táto bula bola neskôr zahrnutá do zbierky *Extravagantes Communes*. Porovnaj PEJŠKA, J. *Církevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 29.

³⁵ Skladá sa teda z piatich kníh, ktoré sa delia na 52 (v niektorých rukopisoch 60) titulov a 106 kapitol. Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 46.

³⁶ Klementíny sa citujú c. 5, II, 12 in Clem., t. j. caput 5, libri II, tituli 12 in Clementinis. Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 43.

³⁷ Táto malá súkromná zbierka bola pôvodne dokončená v chronologickom usporiadaní už medzi rokmi 1325 a 1327 Zenzelinom de Cassanis († 1354), ktorý k nej napísal aj glosy. Zenzelinus, pôvodne profesor kánonického a civilného práva na univerzite v Montpellier, sídlil v čase prác na tejto zbierke v pápežskej kúrii v Avignone. Táto zbierka bola však zrejme významne ovplyvnená i malou súkromnou zbierkou obsahujúcou dekretálie pápeža Jána XXII. z roku 1325 od Viliama z Montlezun (Guilielmus de Monte Lauduno, † 1343), profesora kánonického práva v Toulouse. Porovnaj BRUNDAGE, J. A. *Medieval Canon Law*. London : Longman, 1995, s. 55, 56, 199.

³⁸ Pozostávala zo 14 titulov, ktoré obsahovali 26 kapitol, a publikovaná bola spolu so Zenzelinovou glosou. Extravaganty Jána XXII. sa citujú c. 5, 14 in Extravag. Ioann. XXII., t. j. caput 5, tituli 14 in Extravagantibus Ioannis XXII. Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 43.

³⁹ Táto zbierka bola dokončená v roku 1506. Porovnaj KAŠNÝ, J. Metoda v kánonickém právu. In *Revue církevního práva* 1/07. Praha : Společnost pro církevní právo, 2007, s. 11.

⁴⁰ Zbierka obsahuje 43 titulov a 74 kapitol. Päťdielne členenie bolo zachované napriek tomu, že v dekretáliách vydaných v dobe zbierkou sledovanou nebol vydaný nijaký zákon z oblasti manželského práva. Štvrtú knihu preto označuje iba nadpis

v období od *Liber Sextus* (r. 1298) do Klementa V. (1298 – 1305) a od Klementína (r. 1313) do pontifikátu Sixta IV. (1471 – 1484).⁴¹ Keďže v prípade týchto zbierok ide o diela súkromné, je nutné pri nich skúmať platnosť jednotlivých dekretálií s použitím princípu „*lex posterior derogat priori*“.⁴² Od tohto času boli Extravaganty Jána Chappuisseho pravidelne pridávané ako piata časť do vydání *Corpus Iuris Canonici*.

Zbierka *Corpus Iuris Canonici* ako prameň kánonického práva

Podľa vzoru legistov, ktorí od 16. storočia nazývali Justiniánov Kódex, *Digesta*, Inštitúcie a Novely ako *Corpus Iuris Civilis*, označovali kánonisti analogicky súhrn vyššie charakterizovaných piatich zbierok ako *Corpus Iuris Canonici* (*Ecclesiastici*).⁴³ Prvý **Korpus kánonického práva** bol vydaný už v roku 1500 Jánom Chappuisem, avšak v tomto prípade nešlo o ucelený zákonník. Práce na takomto kódexe sa začali až z iniciatívy pápeža Gregora XIII. (1572 – 1585), ktorý poveril touto úlohou kardinálov Flavio Orsiniho († 1581), Francesco Alciatiho († 1580) a Antonia Carafa († 1591), ktorí po konzultáciách s kardinálom Dominikom Pinelliom († 1611) zvolali zbor tridsiatich piatich právnikov, známych ako „*correctores romani*“.⁴⁴ Ich úlohou bolo pripraviť na podklade starších rukopisov nové jednotné právnické dielo.

Liber quartus vacat. Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 48.

⁴¹ *Extravagantes Communes* sa citujú c. 1, I, 8 in Extravag. com., t. j. caput 1, libri I, tituli 8 in Extravagantibus communibus. Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 43.

⁴² HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 45.

⁴³ *Decretum Gratiani* bolo prirovnávané k Digestam, *Liber Extra* ku Kódexu, *Liber Sextus* a Klementíny k Novelám. Porovnaj KASAN, J. *Prameny církevního práva (Dějinný vývoj)*. Praha : Katedra historicko-právní na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 35. Prvýkrát sa pomenovanie *Corpus Iuris Canonici* objavilo zrejme na Kostnickom koncile (1414 – 1418), vtedy prirodzene v rozsahu od Graciánovho dekrétu po Klementíny. Na Bazilejskom koncile (1431 – 1449) sa zase hovorilo o „*reservatio in corpore iuris*“. Po roku 1500 boli ako piata a posledná časť pridané Extravaganty Jána Chappuisseho. Porovnaj HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 45.

⁴⁴ V tomto prípade išlo len o obnovenie tejto komisie pápežom Gregorom XIII. Prvýkrát sa rímski korektori, ako komisia kardinálov, právnikov a pomocníkov, totiž zišli už v roku 1566 predovšetkým s cieľom prác na zbierke *Decretum Gratiani*. Porovnaj MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 42, 62. Podľa Rittnera zase komisia rímskych korektorov pracovala nepretržite od roku 1566 až do roku 1582. Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 39.

Revidovať mali teda staršie zbierky, ako aj pôvodný *Corpus Iuris Canonici* z roku 1500. V takto „očistených“ zbierkach bolo Gregorom XIII. (potvrdzujúcou konštitúciou *Cum pro Munere* z 1. júla 1580) zakázané pod sankciou exkomunikácie čokoľvek dopĺňať (*corpus clausum*) alebo meniť.⁴⁵ Práve však pokračovali ďalej a smerovali k zostaveniu naozaj kvalitného kódexu. No výsledky tohto snaženia napokon výrazne zaostali za očakávaniami.⁴⁶ Gregor XIII. však napriek tomu udelil konštitúciou *Emendationem* z 5. júna 1582 súhlas na úradné súborné vydanie revidovaných a v roku 1580 schválených zbierok.⁴⁷

Keďže Korpus nebol promulgovaný ako zákonník, ponechal si naďalej charakter **zbierky práva**. Každá zo zahrnutých kompilácií si tak podržala svoju pôvodnú povahu, a teda súkromné zbierky zostali naďalej súkromnými dielami. Vo vzťahu jednotlivých častí korpusu bolo nutné pri kolízii noriem použiť zásadu „*lex posterior derogat priori*“. *Liber Extra* derogovala odporujúce normy Graciánovho dekrétu, *Liber Sextus* rušila normy zbierky *Liber Extra* a Dekréty, Klementíny derogovali normy Dekréty a zbierok *Liber Extra* a *Liber Sextus*; Extravaganty rušili odporujúce normy všetkých predchádzajúcich častí korpusu. Túto zásadu bolo nutné použiť i pre vzťah noriem vnútri súkromných zbierok (t. j. Dekréty a Extravagánt), nie však pri zbierkach úradných (t. j. *Liber Extra*, *Liber Sextus* a Klementíny), pretože ich predpisy fingovali súčasné vydanie. V tomto prípade bolo pri ich kolízii nutné použiť všeobecné právne zásady, vychádzajúce z teórie práva, o tzv. anti-nómii.⁴⁸

Od druhej polovice 17. storočia sa vo vydaniach *Corpus Iuris Canonici* začali objavovať dva dodatky, a to: učebnica ***Institutiones Iuris Canonici***,

⁴⁵ Porovnaj MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 42. Gregor XIII. v úvode k tomuto rímskemu vydaniu priamo píše: „... *lubemus igitur, ut quae emendata et reposita sunt, omnia quam diligentissime retineantur, ita ut nihil addatur, mutetur aut imminuatur*.“ („... teda rozkazujeme, aby to čo bolo odobraté a odložené, všetko čo najsvedomitejšie nech je zachované, tak aby sa nič nepridalo, nezmenilo ani neubrálo.“)

⁴⁶ Nedostatky v práci rímskych korektorov sa stali ešte zjavnejšími po viacerých vedeckých kritikách neskoršieho obdobia. Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 39.

⁴⁷ Toto v poradí už sedemnásťte vydanie je dnes známe tiež ako oficiálne „rímske“ vydanie. Vo všeobecnosti však nie je považované za veľmi vydarené. Porovnaj GEROSA, L. *Právo Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 61. Táto edícia ešte nemala v názve „*corpus iuris*“, keďže ten sa v jednotlivých vydaniach objavuje až od 17. storočia. Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 49.

⁴⁸ HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 46.

ktorú na rozkaz pápeža Pavla IV. (1555 – 1559) usporiadal podľa vzoru Justinianových inštitúcií⁴⁹ v roku 1563 profesor Ján Pavol Lancelotti z Perugie († 1590), a súkromná zbierka *Liber Septimus Decretalium*⁵⁰ od Petra Matúša z Lyonu (Pierre Mathieu, Petrus Mathaeus, † 1621) z roku 1591. Okrem týchto dvoch zbierok bývajú ku Korpusu kánonického práva pre lepšiu prehľadnosť a praktickejšie používanie jednotlivých zbierok pripájané tiež rôzne indexy, obsahy či praktické poznámky.⁵¹ V jednotlivých vydaniach korpusu býva súbor zbierok buď dvojzväzkový, z ktorých prvý tvorí Graciánov dekrét a druhý ostatné zbierky, jednozväzkový, pod súborným titulom *Corpus Iuris Canonici*, alebo trojzväzkový, v ktorom prvý zväzok tvorí Graciánov dekrét,

⁴⁹ Zbierka je teda rozdelená na tri časti: osoby (*personae*), veci (*res*), žaloby (*actiones*). Tieto sú obsiahnuté v štyroch knihách, ktoré sa ďalej delia na tituly a paragrafy. Dielo bolo dokončené až za pápeža Pia IV. (1559 – 1565), keď bolo tiež vydané s pápežským odporúčením pod titulom *Institutiones Iuris Canonici, Quibus Ius Pontificium Singulari Methodo Libris Quatuor Comprehenditur*. Zbierka však na sklamanie autora nebola pápežom schválená a ponechala si tak len súkromný charakter. Porovnaj MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 63.

⁵⁰ Spracovaná je podľa vzoru gregoriánskych dekretálií do piatich kníh a obsahuje dekretálie od Chappuisových Extravagant, a teda od pápeža Sixta IV. (1471 – 1484) do pápeža Sixta V. (1585 – 1590). Zahnuté sú tu tiež niektoré dekretálie, ktoré boli Chappuisovou zbierkou opomenuté. Porovnaj MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 65. O nevelkej hodnote tejto zbierky hovorí tiež skutočnosť, že v roku 1623 bola daná na Index zakázaných kníh. Porovnaj FILO, V. *Kánonické právo (Úvod a prvá kniha)*. Bratislava : Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 27.

⁵¹ Porovnaj RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 51. K niektorým častiam zbierok obsiahnutých v Korpuse kánonického práva bývajú v niektorých vydaniach pridávané ďalšie dodatky. K *Decretum Gratiani* sú to najčastejšie: *Arbor Consanguinitatis et Affinitatis*, *Canones Poenitentiales ex Summa Aurea*, *Canones Apostolorum a Tabula vel Margarita Decreti* (tvorí index k dekrétu). K Dekretáliám Gregora IX. bývajú priradované: *Arbor Consanguinitatis et Affinitatis*, index dekretálií a prehľadná tabuľka matérie jednotlivých kníh a titulov. Ku Klementinám sa spravidla priraduje schéma titulu o patronátnom práve. K Extravagantám Jána XXII. sa na ich začiatok zaraďuje predhovor, *regulae cancellariae Apostolicae*, *decisiones Rotae Romanae* a výklady niektorých dekretálií. K *Extravagantes Communes* sa pridáva zvyčajne predhovor od Hieronyma Clara, právnika a apoštolského pronotára. Porovnaj MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 64.

druhý Dekretálie Gregora IX. a tretí zvyšné zbierky.⁵² Za **najlepšie vydanie** je vo všeobecnosti považovaná edícia Emila Alberta Friedberga *Corpus Iuris Canonici*, I – II, *editio Lipsiensis secunda*, 1879 – 1881. Toto vydanie, čo sa týka Graciánovho dekrétu, sa opiera o priame skúmanie jeho rukopisov a kvalitou predstihlo i vydanie rímskych korektorov. Znenie dekretálií vychádza zase bezprostredne z textu korektorov.⁵³

Význam *Corpus Iuris Canonici* pre platné právo

Význam Korpusu kánonického práva pre platné právo spočíva predovšetkým v jeho interpretačnej hodnote. Podobne totiž ako v prípade Kódexu kánonického práva z roku 1917⁵⁴, aj pri platnom kódexe sa má brať pri výklade kánonov obsahujúcich staré právo do úvahy historické, dnes už neplatné prá-

⁵² Porovnaj MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 64.

⁵³ BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všešrd, 1946, s. 93. Toto vydanie je k dispozícii vo forme skenovaného výtlačku na internetovej stránke: <http://mdz.bib-bvb.de/digbib/gratian/text/>. K reprintovej verzii v dvojzväzkovej podobe pozri: *Corpus Iuris Canonici. – Editio Lipsiensis secunda / post Aemilii Ludouici Richter curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidei recognouit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg*. New Jersey : The Lawbook Exchange, Ltd. Union, 2000. K anglickej verzii prvých dvadsiatich dištinkcií Graciánovho dekrétu bližšie pozri: GRATIAN. *The Treatise on Laws with the Ordinary Gloss*. Washington : The Catholic University of America Press, 1993. K slovenským prekladom ukážok zo zbierky *Corpus Iuris Canonici* pozri: BEŇA, J. *Pramene k dejinám práva. Stredovek*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2007, s. 193-259; k českým: HRDINA, A. *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 37-74.

⁵⁴ Porovnaj kán. 6, 1 CIC 1917. Na základe zásady obsiahnutej v kán. 6, 4, ak by nový kánon opakoval len starší predpis, a to či už *ex integro* alebo aspoň *ex parte*, je nevyhnutné brať zmysel zákona v rozmere interpretácie práva staršieho. Porovnaj PEJŠKA, J. *Církevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 37-38. V pochybnostiach, či sa určitá časť kódexovej normy líši od staršieho práva, kódex ponecháva v platnosti právo staršie. Porovnaj kán. 6, 4 CIC 1917. Treba povedať, že takmer všetky kánony tohto kódexu boli vytvorené na základe staršieho práva. Veľké množstvo noriem pochádzajúcich zo staršieho práva tak mohlo a malo byť interpretované aj v rozmedzí interpretácie noriem zbierky *Corpus Iuris Canonici*. Nadväznosť týchto noriem a ich transformáciu do platného práva by sme mohli logicky odôvodniť skutočnosťou, že platný latinský kódex predstavuje novým životným podmienkam prispôsobené prepracovanie Kódexu kánonického práva z roku 1917 v duchu ekleziológie Druhého vatikánskeho koncilu (1962 – 1965).

vo.⁵⁵ Konkrétne podľa kánonu 6 § 2 CIC 1983 treba tieto kánony interpretovať s ohľadom na **kánonickú tradíciu**.⁵⁶ Ak by sme sa bližšie pozreli na tento pojem, vo všeobecnosti by sme ho mohli charakterizovať ako právne a zákonodarné dedičstvo cirkvi ako celku. Tradícia išla totiž od začiatku ruka v ruku s vývojom katolíckej cirkvi a práve do nej sa postupom času premietal celkový duch tohto vývoja, ktorý ovplyvňuje podobu kánonického práva vo všetkých jeho aspektoch dodnes. Podľa znenia apoštolskej konštitúcie Jána Pavla II. (1978 – 2005) *Sacrae Disciplinae Leges* z 25. januára 1983, ktorou bol vyhlásený v súčasnosti platný Kódex kánonického práva, je zrejmé, že pod týmto pojmom dnes rozumieme všetko staré i nové, vychádzajúce od apoštolov cez Otcov z evanjeliovej zvesti, všestranne neporušene uvedené do nových životných okolností.⁵⁷ **Dôležitou súčasťou** kánonickej tradície sa stala tiež zbierka *Corpus Iuris Canonici*. Keďže viaceré kánony platného latinského kódexu majú svoj základ v tejto kompilácii, vykladať ich treba práve v rozmedzí interpretácie jej kánonov.

Z hľadiska interpretačnej hodnoty Korpusu kánonického práva by sme však mohli spomenúť tiež súbor výkladových pravidiel obsiahnutých v **právnych regulách** (*regulae iuris*) zbierok *Liber Extra* (r. 1234) a *Liber Sextus* (r. 1298). Keďže tieto reguly sa ako súčasť Korpusu kánonického práva nikdy nestali zákonmi⁵⁸, z toho dôvodu nemohli byť ani zrušené derogácnyými doložkami Kódexu kánonického práva z roku 1917 či Kódexu kánonického práva z roku 1983. Podľa platného kódexu má byť právne relevantný prípad – ak nie je upravený zákonom alebo právnou obvyčajou – rozhodnutý mimo iného za použitia všeobecných právnych zásad, t. j. *per analogiam iuris*.⁵⁹ Pod pojem **všeobecné zásady práva** môžeme zaradiť najmä právne re-

⁵⁵ Porovnaj kán. 6 § 1 CIC 1983. Porovnaj tiež kán. 6 CCEO.

⁵⁶ „*Canones huius Codicis, quatenus ius vetus referunt, aestimandi sunt ratione etiam canonicae traditionis habita.*“ Kán. 6, § 2 CIC 1983. Porovnaj tiež kán. 2 CCEO.

⁵⁷ Porovnaj znenie apoštolskej konštitúcie *Sacrae Disciplinae Leges* pápeža Jána Pavla II. z roku 1983.

⁵⁸ Bližšie som sa touto problematikou zaoberal VLADÁR, V. Vzťah cirkevného práva k rímskemu právu. In MACH, P. – NEMEC, M. – PEKARIK, M. (ed.). *Ius romanum schola sapientiae. Pocta Petrovi Blahovi k 70. narodeninám*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009, s. 449-486.

⁵⁹ „*Si certa de re desit expressum legis sive universalis sive particularis praescriptum aut consuetudo, cuasa, nisi sit poenalis, dirimenda est attentis legibus latis in similibus, generalibus iuris principiis cum aequitate canonica servatis, iurisprudentia et praxi Curiae Romanae, communi constantique doctorum sententia.*“ („Ak o nejakej veci chýba výslovný predpis univerzálneho alebo partikulárneho zákona alebo zvyk, kauzu, ak nie je trestná, treba rozriešiť s prihliadnutím na zákony, vydané v podobných prípadoch, na všeobecné zásady práva, uplatňované s kánonickou miernosťou, na právnú vedu, na prax Rímskej kúrie a na spoločnú a stálu

guly obsiahnuté v zbierke *Liber Sextus*⁶⁰, ktoré je možné použiť aj pri interpretácii platného kánonického práva. Spomínané právne reguly sú dodnes v úradnej praxi v katolíckej cirkvi používané a predstavujú výborného sprievodcu pri náležitom pochopení a aplikácii kánonicko-právnych noriem. Táto skutočnosť je zrejmá najmä z rozhodnutí Rímskej Roty a Apoštolskej Signatúry, ktoré priamo a dôsledne v určitých prípadoch odkazujú na právne reguly i právo obsiahnuté v starších zbierkach.

Záver

Zbierka *Corpus Iuris Canonici* sa podobne ako Graciánov dekrét nikdy nedočkala svojej promulgácie ako úradnej a exkluzívnej zbierky. Ponechala si teda len charakter právnej kompilácie a takýmto spôsobom prakticky platila až do roku 1917, keď bola nahradená prvou kodifikáciou práva latinskej cirkvi. Keďže išlo o najvýznamnejší prameň tohto právneho systému po období viac než štyroch storočí, je pochopiteľné, že z hľadiska starších prameňov práve táto zbierka najvýraznejším spôsobom ovplyvnila aj podobu prvého kódexu a sukcesívne tiež kódexu platného. Okrem právnickej hodnoty tohto diela však možno vyzdvihnúť taktiež skutočnosť, že popri dejinách právnych inštitútov či prameňov obsahuje tiež históriu samotnej právnej vedy. Aj z toho dôvodu ju možno označiť za jeden z **najdôležitejších medzníkov** cirkevného dejinného vývoja a dnešný charakter kánonického práva si bez jej existencie vari ani nie je možné predstaviť. Skúmanie tejto kompilácie je aj dnes stále opodstatnené, keďže exegéza jej niektorých pramenných miest poukazuje okrem viacerých osobitostí tohto právneho systému tiež na spôsob vývoja vzťahov medzi cirkvou a jednotlivými štátmi, ktoré sú aj v dnešnej spoločnosti nanajvýš aktuálne.

Ako sme videli v predchádzajúcom výklade, napriek zrušeniu všetkých zákonov, ktoré odporovali predpisom kodifikačných právnych diel latinskej cirkvi, a teda i noriem obsiahnutých v Korpuse kánonického práva, nebolo staršie právo celkom zbavené významu ani pre štúdium kánonického práva, ani pre úradnú prax. Dôležitú úlohu malo totiž staršie právo naďalej zohrávať pri interpretácii kánonov týchto kódexov. Bolo by teda omylom myslieť si, že právo latinskej cirkvi je aj dnes redukované len na platný Kódex kánonického

mienku odborníkov.“). Kán. 19 CIC 1983. Platný Kódex kánonického práva v tomto prípade používa takmer rovnaké slová ako Kódex kánonického práva z roku 1917 v kánone 20. Porovnaj tiež kán. 1501 CCEO.

⁶⁰ Túto skutočnosť potvrdzujú i renomované komentáre k platnému Kódexu kánonického práva. Porovnaj HRDINA, I. A. 700 let od promulgace sbírky dekretů Bo-nifáce VIII. In *Revue církevního práva* 1/00. Dostupné na: <http://spcp.prf.cuni.cz/15-20/hrdina15.htm>.

práva a mimokódexové právo.⁶¹ Jednotlivé kódexové normy totiž vôbec nežijú osamotené, keďže ich slová majú význam, ktorý musíme chápať vo svetle takmer **dvetisícročného právneho vývoja**,⁶² ktorého pevnou a neoddeliteľnou súčasťou sa stala aj zbierka *Corpus Iuris Canonici*. Tento prameň mal však svoj význam aj pre právo svetské, keďže obsahoval tiež viaceré predpisy, ktoré mali povahu rýdzo civilných noriem.⁶³ Najvýznamnejší vplyv takýmto spôsobom Korpus kánonického práva zaznamenal najmä na odvetvia práva správneho, občianskeho procesného, trestného a medzinárodného.⁶⁴

Recenzent: doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

VLADÁR, Vojtech. The Meaning of *Corpus Iuris Canonici* for Valid Canon Law. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 3, 2011, No. 5, p. 41-57.

The compilation *Corpus Iuris Canonici* had represented the main source of Canon Law *de facto* from the time of its enclosing approximately about the year 1500, *de iure* from the time of its approbation by the pope Gregory XIII. in the year 1580, until the promulgation of first Latin Code of Canon Law in the year 1917. Even though we can not identify this compilation as official or exclusive it had influenced the development of this legal system for more than four hundred centuries and contributed considerably to the constitution of the present form of above mentioned legal system. The meaning of Corpus of Canon Law, comprising of five individual compilations, can not be reduced only to the standard of material source of law from the point of view of valid law since the valid Code refers to the older law and to its possible application on concrete legal causes indirectly. The main goal of this article is to point out individual stages of development of this compilation, its characterization and the way of its application as the positive law, not forgetting to mention its meaning for valid Canon Law.

⁶¹ Mimokódexové právo tvorí súhrn právnych noriem nachádzajúcich sa v osobitných predpisoch, ktoré z rôznych dôvodov nie sú súčasťou kódexov. Ide predovšetkým o rôzne pápežské apoštolské konštitúcie upravujúce obyčajne určité špecifické oblasti spoločenských vzťahov v katolíckej cirkvi. Porovnaj NEMEC, M. *Základy kánonického práva*. Bratislava : Iura Edition, 2001, s. 12.

⁶² Podobné je to aj v prípade Kódexu kánonov východných cirkví (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*). V tomto prípade je však nevyhnutné brať ohľad predovšetkým na staré právo východných cirkví. Porovnaj kán. 2 CCEO.

⁶³ Najmä kánonický proces a manželské cirkevné právo malo najväčší vplyv na tento vývoj. Porovnaj BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všehrd, 1946, s. 95. Ako príklad by sme z pohľadu územia dnešného Slovenska mohli spomenúť zbierku uhorského obyčajového práva *Opus Tripartitum* (r. 1514) od Štefana Verböczyho († 1541), v ktorej podľa vzoru kánonického i rímskeho práva okrem iného riešil otázky derogácie zákona, obyčajového práva či štatútov.

⁶⁴ Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 44.

PRÁVO INDIÍ – PRVÝ HISPANOAMERICKÝ PRÁVNÝ SYSTÉM

JUDR. JÁN PUCHOVSKÝ, PhD.
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN

Abstrakt

Témou článku je právo Indií – španielske koloniálne právo, teda právny systém vytvorený pre potreby španielskych zámorských kolónií, označovaných termínom Indie, pričom mohlo ísť o právo vytvorené orgánmi s legislatívnou právomocou, sídliacimi tak v Španielsku, ako aj v Indiách, a tiež o miestne obyčajové právo španielskych kolónií. Článok približuje miesto práva Indií v komplikovaných právnych pomeroch španielskych zámorských kolónií, druhy jeho formálnych prameňov, ale najmä jeho historický vývoj a významnejšie právne pamiatky.

PUCHOVSKÝ, Ján. Právo Indií – prvý hispanoamerický právny systém. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 5, s. 58-74.

Úvod

Právo Indií... Tento pojem znie nezainteresovanému stredoeurópskemu čitateľovi zrejme zvláštne. Čo si pod ním predstaviť? Má súvis s indickým subkontinentom? Ale prečo potom právo Indií a nie právo Indie? Realita je však úplne iná. Je všeobecne známe, že pôvodných obyvateľov amerického kontinentu nazývame Indiánmi, aj keď väčšina z nich nikdy Indiu nenavštívila. Známe je aj to, že toto pomenovanie dostali na základe omylu Krištofa Kolumba, ktorý si pri objavení Ameriky myslel, že doplával do Indie. A v tomto omyle spočíva aj dôvod toho, prečo Španieli svoje zámorské kolónie, nachádzajúce sa prevažne na území dnešnej Latinskej Ameriky, nazvali termínom Indie (*Indias*). Právo Indií bolo teda právom španielskych zámorských kolónií.¹ Po španielsky sa označuje ako *derecho indiano*. Doslovný

¹ Medzi španielske zámorské kolónie, ktoré existovali v 15. až 19. storočí, zaradujeme rozsiahle územia na americkom kontinente (značná časť Južnej Ameriky, väčšina Strednej Ameriky vrátane Mexika a viacerých karibských ostrovov a tiež rozsiahle územia na juhozápade a juhu dnešných Spojených štátov amerických), ázijské súostrovie Filipíny a viaceré tichomorské ostrovy (napr. Guam). Pre podrobnejšie vymedzenie územia španielskych zámorských kolónií a charakteristiku ich vzťahu k materskej krajine pozri článok: PUCHOVSKÝ, Ján. Ústredné orgány správy španielskych zámorských kolónií v 16. až 19. storočí. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 1, 2009, č. 1, s. 80-92.

preklad tohto pojmu je indické právo. Keby sme však používali tento pojem, pomýlilo by to čitateľskú verejnosť. Preto sa ako najvhodnejší preklad javí práve termín právo Indií.

Pojem právo Indií (*derecho indiano*) sa v španielskojazyčnej odbornej literatúre používa v dvoch významoch – v širšom a v užšom zmysle. V širšom zmysle pojem právo Indií označoval celý právny poriadok španielskych kolónií, ktorý pozostával z práva Indií v užšom zmysle, z kastílskeho práva aplikovaného v španielskych kolóniách, z obyčajového práva domorodého obyvateľstva a zo (v pomerne malej miere aplikovaného) španielskeho nekastílskeho práva. V tomto článku budeme termín právo Indií chápať v užšom zmysle – ako španielske koloniálne právo, teda právny systém upravujúci (na rozdiel od kastílskeho práva) len otázky týkajúce sa španielskych zámorských kolónií, pričom mohlo ísť o právo vytvorené orgánmi s legislatívnou právomocou, sídliacimi tak v Španielsku, ako aj v Indiách, a tiež o miestne obyčajové právo španielskych kolónií s výnimkou obyčajového práva domorodého obyvateľstva.²

V tomto článku sa budeme venovať tomuto prvému hispanoamerickému právnemu systému z hľadiska jeho miesta v komplikovaných právnych pomeroch španielskych zámorských kolónií i druhov prameňov práva, ale najmä si priblížime jeho historický vývoj a významnejšie právne pamiatky.

1. Miesto práva Indií v právnom poriadku španielskych zámorských kolónií

Právo platné v španielskych zámorských kolóniách malo komplikovanú štruktúru. Na ich území platilo súčasne niekoľko právnych systémov. Tromi základnými právnymi systémami platnými súčasne v španielskych zámorských kolóniách boli kastílske právo (*derecho castellano*), ktoré bolo platným právom Kastílie ako materskej krajiny týchto kolónií, ďalej právo Indií (*derecho indiano*) ako právo vytvorené len pre potreby španielskych kolónií a indiánske obyčajové právo (*derecho consuetudinario indígena*). Okrem nich sa v Indiách v menšej miere aplikovalo aj španielske nekastílske právo, čiže právne normy iných častí Španielska ako Kastílie – napr. baskické právo. Ďalším právnym poriadkom aplikovaným v španielskych kolóniách bolo kánonické právo Katolíckej cirkvi, ktorého početné normy boli obsiahnuté aj vo viacerých zbierkach kastílskeho práva i práva Indií. Štát tiež v prípade niektorých právnych vzťahov výslovne ustanovil, že sa budú spravovať norma-

² Táto definícia termínu právo Indií v širšom a v užšom zmysle vychádza z prác: MENACHO CHIOK, Luis Pedro. *El Derecho Indiano*. In <http://www.gestiopolis1.com/recursos8/Docs/eco/derecho-indiano-concepto-y-caracteristicas.htm> (2007-09-01); BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 276, 280-281.

mi kánonického práva Katolíckej cirkvi.³ Okrem toho treba upozorniť na skutočnosť, že nie všetky normy práva Indií boli jednotné pre celú španielsku zámorskú koloniálnu ríšu, a preto treba rozlišovať regionálne právo Indií platné v jej určitom regióne a spoločné právo Indií platné v celých španielskych Indiách.⁴

Aký bol vzájomný vzťah medzi týmito právnymi systémami? V akých prípadoch sa malo aplikovať kastílske právo, v akých právo Indií, kedy indiánske obyčajové právo a kedy niektorý z ďalších spomenutých právnych systémov? Túto otázku riešili normy kastílskeho práva aj práva Indií. Ak odhliadneme od aplikácie indiánskeho obyčajového práva v určitých sférach života príslušníkov indiánskych komunít a od veľmi obmedzenej aplikácie španielskeho nekastílskeho práva, bol tento problém riešený na princípe vzťahu generálnych a špeciálnych právnych noriem (*lex generalis* a *lex specialis*). Až na určité výnimky, o ktorých bude reč ďalej, platil v španielskom koloniálnom práve tento systém: Na prvom mieste sa malo použiť miestne regionálne právo Indií. Ak daný právny vzťah neupravovalo, malo sa subsidiárne použiť právo susedného regiónu. V prípade, že ani to neobsahovalo úpravu daného právneho vzťahu, malo sa aplikovať spoločné právo Indií.⁵ Ak úpravu daného právneho vzťahu neobsahovalo regionálne ani spoločné právo Indií, aplikovali sa naň normy kastílskeho práva.⁶

Spomínané výnimky tvorili normy kastílskeho práva, ktoré sa v Indiách neaplikovali subsidiárne ako *lex generalis*, ale primárne. Mohlo sa tak stať len v prípadoch, o ktorých to výslovne ustanovovalo platné právo. Príkladmi kastílskych právnych predpisov, ktoré v kolóniách pôsobili primárne, a nie subsidiárne, boli *Ordenanzas Militares* (Vojenské nariadenia), *Ordenanzas generales de la Armada* (Všeobecné nariadenia o vojenských námorných silách) atď.⁷

S určitým zjednodušením možno v rámci právneho poriadku španielskych zámorských kolónií rozlíšiť oblasti právnych vzťahov, ktoré boli podrobne upravené právom Indií, a právne odvetvia, v ktorých sa prevažne aplikovali normy kastílskeho práva. Francisco José del Solar k tomu uvádza, že normy

³ Kráľovský výnos z 12. júla 1564 napríklad ustanovil, že manželskoprávne vzťahy sa majú spravovať podľa pravidiel prijatých na Tridentskom koncile. (BASADRE AYULO, Jorge. *Historia del Derecho. Tomo II*. Lima : [s.n.], 2001, s. 170.)

⁴ K tomu pozri BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 279.

⁵ Porovnaj BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 279.

⁶ Porovnaj BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 282.

⁷ K tomu pozri BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 282.

práva Indií boli prevažne verejnoprávne a upravovali predovšetkým politické, administratívne a trestnoprávne záležitosti, čo však neznamená, že by neexistovalo aj súkromné právo Indií.⁸ O prevahe verejnoprávných noriem v práve Indií hovorí aj Federico Geng Delgado.⁹ V práve Indií bola veľmi podrobne upravená oblasť správneho a finančného práva, ako aj cirkevné záležitosti riešené normami kánonického práva.¹⁰ Právo Indií sa tiež podrobne venovalo úprave právneho postavenia Indiánov, ktorých sa na jednej strane snažilo ochrániť pred svojvôľou a útlakom kolonizátorov¹¹, na druhej strane však legalizovalo určité formy vykorisťovania Indiánov, ako bola napr. *mita*¹² v baniach. Naopak, v oblasti súkromného práva bolo právo Indií slabšie rozvinuté. Základné inštitúty, ako boli rodina, vlastníctvo atď., sa spravovali podľa noriem kastílskeho práva. Právo Indií v oblasti súkromného práva malo kazuistický charakter, teda jeho špeciálne normy upravovali len niektoré osobitné problémy. Ostatné veci sa riadili podľa kastílskeho práva, ak odhliadneme od používania španielskeho nekastílskeho práva a indiánskeho obyčajového práva.¹³

2. Druhy prameňov práva platného v španielskych zámorských kolóniách

Formálnymi prameňmi písaného práva platného v španielskych zámorských kolóniách boli: zákon (*ley*)¹⁴, nariadenie (*ordenanza*), opatrenie (*provi-*

⁸ SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 34.

⁹ GENG DELGADO, Federico. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 169.

¹⁰ Porovnaj BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 274.

¹¹ O vznik legislatívy ochraňujúcej Indiánov sa zaslúžili bojovníci za práva indiánskeho obyvateľstva v španielskych kolóniách, z ktorých najslávnejším bol biskup v mexickom Chiapase – dominikán Bartolomé de las Casas (1474 – 1566), ktorý mal pomerne veľký vplyv na španielskych kráľov. Legislatíva ochraňujúca Indiánov sa, žiaľ, v kolóniách často nedodržiavala. Už samotný fakt jej existencie však pre Indiánov predstavoval pozitívum, keďže sa mohli na súdoch domáhať práv, ktoré im z nej vyplývali, čo sa aj mnohokrát stalo.

¹² Termín *mita* pochádza z ríše Inkov, kde označoval verejné práce vykonávané príslušníkmi ľudu. Tento inkský inštitút prevzali v koloniálnom období Španieli – išlo o verejné práce, ktoré museli vykonávať Indiáni.

¹³ BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 276.

¹⁴ V tomto prípade ide o zákon vo vlastnom zmysle slova. V širšom zmysle sa za zákony v Indiách považovali aj rôzne iné typy prameňov práva: pragmatické sankcie, opatrenia, výnosy, dekréty atď. (K tomu pozri MENACHO CHIOK, Luis Pedro. *El*

sión), kráľovský výnos (*real cédula, real orden*), kráľovský dekrét (*real decreto*), listina (*carta*), pragmatická sankcia (*pragmática sanción*), obežník (*orden circular*), rozhodnutie (*auto, resolución, sentencia*) a štatút (*estatuto, constitución*).¹⁵ Popri tejto legislatíve platilo v Indiách aj obyčajové právo. Mohlo ísť o právne obyčaje kastílske, hispanoamerické, španielske nekastílske a o obyčajové právo indiánskeho obyvateľstva. V období *conquisty*¹⁶ boli významnými prameňmi práva aj *capitulaciones*, teda zmluvy *conquistadorov*¹⁷ s korunou, *repartos de tierras e indios* – rozdelenie pôdy a Indiánov vykonávané *conquistadormi*, ako aj *requerimientos* – výzvy na podrobenie sa španielskemu kráľovi čítané domorodým panovníkom a náčelníkom, ktorých neuposlúchnutie bolo zámenkou pre následný útok na Indiánov.¹⁸

3. Periodizácia dejín práva Indii

Právo Indii začalo vznikať v období objavenia Ameriky výpravou Krištofa Kolumba. Časť právnych historikov¹⁹ považuje za jeho prvé právne pamiatky súbor piatich búl pápeža Alexandra VI. z roku 1493, nazývaný *Alexandrovské buly* (*Las Bulas Alejandrinas*). Iní autori²⁰ považujú za začiatok dejín práva Indii už uzavretie *Capitulación de Santa Fe* – zmluvy medzi Krištofom Kolumbom a Katolíckymi kráľmi Fernandom Aragónskym a Isabel Kastílskou zo 17. apríla 1492 o financovaní a iných záležitostiach jeho prvej výpravy, počas ktorej sa podarilo objaviť Ameriku. Dejiny práva Indii, ktoré sa začali koncom 15. storočia, rozdeľujú právni historici na niekoľko období.

Derecho Indiano. In: <http://www.gestiopolis1.com/recursos8/Docs/eco/derecho-indiano-concepto-y-caracteristicas.htm> (2007-09-01.)

¹⁵ TAMAYO HERRERA, José. *Nuevo compendio de Historia del Perú*. Lima : [s.n.], 1985, s. 104; SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 35; ASSEN GUERRA, Percy. *Derecho Indiano*. In <http://www.telsr.com.pe/assen/indio.htm> (2006-06-30).

¹⁶ Slovo *conquista* znamená v španielčine dobytie, podmanenie si, podrobenie si. V tomto článku sa termín *conquista* používa v špecifickom význame – na označenie dobytia území v zámorí Španielmi.

¹⁷ španielskych dobyvateľov

¹⁸ BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 241-242, 244; GENG DELGADO, Federico. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 140-141.)

¹⁹ Napríklad SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 29;

²⁰ Napríklad GENG DELGADO, Federico. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 126.

Francisco José del Solar – vychádzajúc z členenia, ktorého autorom je Niceto Alcalá Zamora²¹ – rozdeľuje dejiny práva Indií na tri obdobia: 1) úvodné obdobie (*época del prologo*), ktoré sa začalo vydaním búl Alexandra VI. v roku 1493 a končí sa promulgáciou *Nových zákonov (Leyes Nuevas)* v roku 1542; 2) obdobie textu (*época del texto*), nazývané tiež obdobím legislatívnych aktivít (*época de la legislación*), začínajúce sa kompilačnými a systematizačnými aktivitami Juana de Ovando vo sfére práva Indií, ktoré vyvrcholili vydaním Ovandovho kódexu (*Código Ovandino*) v roku 1571, a trvajúce do konca 17. storočia, keď bola vydaná najvýznamnejšia zbierka španielskych koloniálnych zákonov – *Recopilación de Leyes de los Reinos de las Indias (Rekopilácia²² zákonov kráľovstiev Indií)* z roku 1680; 3) záverečné obdobie (*época del epílogo*), ktoré zahŕňa 18. storočie a končí sa promulgovaním prvej španielskej ústavy – známej ako Ústava z Cádiz – v roku 1812 a jej následným odvolaním kráľom Fernandom VII. v roku 1814.²³ Táto periodizácia má svoje klady aj zápory. Kladom je, že zreteľne rozlišuje tri svojím zameraním skutočne odlišné obdobia vývoja tohto právneho systému. Nedostatkom tejto periodizácie je však fakt, že prvá etapa sa končí v roku 1542, ale druhá sa začína až na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 16. storočia. V dôsledku toho vzniká vákuum skoro tridsiatich rokov, a to aj napriek tomu, že v tomto období vzniklo niekoľko zbierok (kompilácií) práva Indií. Jej druhým nedostatkom je vymedzenie konca záverečného obdobia dejín práva Indií promulgovaním Ústavy z Cádiz v roku 1812 a jej následným odvolaním zo strany kráľa Fernanda VII. v roku 1814 napriek tomu, že v roku 1819 vzniká zbierka platného koloniálneho práva *Catálogo de Matraya*.

Iné členenie ponúka Federico Geng Delgado. Hlavným medzníkom jeho periodizácie dejín práva Indií sú kompilačné a systematizačné aktivity Juana de Ovando v oblasti koloniálneho práva na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 16. storočia. Preto dejiny práva Indií rozdeľuje na dve základné obdobia – 1) predovandovské obdobie (*etapa preovandina*), ktoré sa začína uzavretím *Capitulación de Santa Fe* a končí sa vymenovaním Juana de Ovando za vizitátora Rady pre Indie v roku 1567; 2) postovandovské obdobie (*etapa postovandina*), v rámci ktorého rozlišuje etapu postovandovských *rekopilácií* a 18. storočie, ktoré bolo pre neho epochou komentárov

²¹ Niceto Alcalá Zamora (1877 – 1949) bol v rokoch 1931 – 1936 prezidentom Španielskej republiky.

²² Termín *rekopilácia* (špan. *recopilación*) označoval v práve Indií aj v kastílskom práve zbierku právnych predpisov.

²³ SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 11-14.

a dopĺňania *Recopilación* z roku 1680, pričom sa zmieňuje aj o kompilačných snahách vo sfére práva Indií na konci 18. storočia.²⁴

Jorge Basadre Grohmann rozdelil vo svojej významnej práci *Historia del Derecho Peruano* (Dejiny peruánskeho práva) materiu dejín koloniálneho práva tak, že venoval osobitnú kapitolu prameňom práva v období *conquisty*, ďalšiu *rekopiláciám* 16. a 17. storočia (pričom za prvý pokus o koordináciu zákonov Indií považuje už *Leyes Nuevas* z roku 1542) a do osobitnej kapitoly vyčlenil koloniálnu legislatívu 18. a 19. storočia.

Na rozdiel od predchádzajúcich troch peruánskych autorov člení španielsky právny historik Francisco Tomás y Valiente dejiny práva Indií na štyri obdobia. Prvé nazýva úvodnou etapou a vymedzuje jeho trvanie od roku 1492 do roku 1511. Charakterizuje ho ako roky, keď Španieli ešte nepoznali rozsah teritórií, ktoré začali objavovať, pričom nemali ešte jasnú predstavu, ako organizovať svoje panstvo a kolonizáciu. Druhým obdobím jeho periodizácie je tzv. kritická etapa (1511 – 1566), počas ktorej sa polemizovalo o právach ovládnuť nové územia a vykorisťovať ich obyvateľov. Revidovali sa základné koloniálne inštitúcie a diskutovalo sa o legitimitě španielskej prítomnosti v Indiách.²⁵ Napriek týmto debatám vznikala početná koloniálna legislatíva, a to tak v Španielsku (najmä na pôde významného ústredného orgánu koloniálnej správy – Rady pre Indie²⁶), ako aj v samotných kolóniách (kde boli tvorcami právnych predpisov miestne orgány s legislatívnou právomocou²⁷). Tretie obdobie nazýva Francisco Tomás y Valiente etapou konsolidácie práva Indií (1566 – 1700). Jeho začiatok vymedzuje rokom 1566, keď zomrel biskup Bartolomé de las Casas, najslávnejší (aj keď zďaleka nie jediný) španielsky zástanca Indiánov, ktorý sa zaslúžil aj o rozvoj legislatívy na ich ochranu. V nasledujúcom roku začal Juan de Ovando svoju slávnú vizitáciu Rady pre Indie, ktorá sa stala impulzom pre aktivity v oblasti kompilácie obrovského celku predpisov práva Indií. Tie sa zavŕšili vydaním *Recopilación de Leyes de los Reinos de las Indias* v roku 1680. Medzi rokmi 1566 a 1680 koloniálna legislatíva pribúdala, právnická vedecká literatúra v In-

²⁴ GENG DELGADO, Federico. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 126-128.

²⁵ K problematike týchto polemík pozri napr.: TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. *Manual de Historia del Derecho Español*. Madrid : Editorial Tecnos, 2010, s. 332-337; GENG DELGADO, Federico. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 91-111.

²⁶ Charakteristiku postavenia a právomoci Rady pre Indie možno nájsť napr. v článku: PUCHOVSKÝ, Ján. Ústredné orgány správy španielskych zámorských kolónií v 16. až 19. storočí. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 1, 2009, č. 1, s. 80-92.

²⁷ K problematike orgánov španielskej koloniálnej správy pôsobiacich priamo v Indiách pozri napr. monografiu PUCHOVSKÝ, Ján. *Právne dejiny ríše Inkov a miestokráľovstva Peru*. Bratislava : PraF UK, 2010, s. 130-183.

diách²⁸ prežívala svoj najväčší rozkvet a právo Indii sa čoraz viac odlišovalo od svojho kastílskeho vzoru. Posledné – štvrté obdobie v periodizácii Francisca Tomása y Valienteho sa začína v roku 1700, keď Habsburgovcov na španielskom tróne vystriedali Bourbonovci. S týmto obdobím sú spojené reformy koloniálnej správy, ale aj narastanie emancipačných snáh obyvateľov kolónií, ktoré napokon viedli k ich osamostatneniu od Španielska v 19. storočí.²⁹

Napriek parciálnym rozdielom majú všetky uvedené periodizácie spoločné to, že odlišujú skoršie obdobie vytvárania koloniálneho práva od obdobia, keď sa okrem legislatívnej činnosti dbalo už aj na systematizáciu a kompiláciu právnych predpisov.

V súlade s tým a s prihliadnutím na odlišnosť právneho vývoja v 18. storočí a v 19. storočí možno teda dejiny práva Indii rozdeliť na tri základné obdobia.

Prvé z nich možno charakterizovať ako etapu tvorby práva Indii, ktorá ešte nebola sprevádzaná snahami o jeho systematizáciu.³⁰ Jeho poslednou významnejšou právnou pamiatkou boli *Leyes Nuevas* z roku 1542.

Druhé obdobie bolo etapou, keď sa popri legislatívnej činnosti mimoriadne plodne rozvíjali aktivity zamerané na kompiláciu a systematizáciu koloniálneho práva, ktoré vyústili do tvorby významných zbierok koloniálnych právnych predpisov. Prvou zbierkou tohto typu bola – podľa súčasného stavu bádania – *rekopilácia* miestokráľa Nového Španielska Luisa de Velasco z roku 1552. Najslávnejšou právnou pamiatkou tohto obdobia je monumentálna *Recopilación de Leyes de los Reinos de las Indias* z roku 1680 – najvýznamnejšia zbierka španielskej koloniálnej legislatívy, ktorej vydaním vyvrcholilo druhé obdobie dejín práva Indii.

V treťom období 18. a 19. storočia kompilačné a systematizačné aktivity v právnej sfére spočiatku utíchli. Vystriedali ich reformy v oblasti koloniálnej ekonomiky a administratívy, presadzované bourbonovskou dynastiou. Až v druhej polovici 18. storočia sa oživila kompilátorská činnosť vo sfére práva. Nedosiahla však už intenzitu podobných aktivít v 16. a 17. storočí.

²⁸ Téma španielskej koloniálnej právnickej literatúry sa podrobnejšie venuje napr. BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 285-321.

²⁹ TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. *Manual de Historia del Derecho Español*. Madrid : Editorial Tecnos, 2010, s. 328.

³⁰ Možno s výnimkou *Leyes Nuevas* z roku 1542, ktoré Jorge Basadre Grohmann považuje za prvý pokus o koordináciu koloniálnych zákonov, a preto je diskutabilné, či ich vydanie ešte možno zaradiť do úvodného obdobia dejín práva Indii.

4. Prvé obdobie dejín práva Indií

Na začiatku vývoja koloniálneho práva stoja *Las Bulas Alejandrinas* (*Alexandrovské buly*) – súbor piatich búl pápeža Alexandra VI. z roku 1493, ktorými pridelil jednu časť *Indií* kastílskym kráľom a druhú časť panovníkom Portugalska.³¹ Obe krajiny si následne hraničnú líniu medzi svojimi sférami vplyvu modifikovali. Stalo sa tak zmluvou z Tordesillas v roku 1494. V dôsledku tohto rozhraničenia sa Brazília – objavená v roku 1500 – stala ako jediná časť Latinskej Ameriky kolóniou Portugalska.³² *Alexandrovské buly* sa pre španielskych učencov 16. storočia i neskorších období stali najvýznamnejším právnym titulom, slúžiacim na ospravedlnenie *conquisty* a kolonizácie Ameriky. V súvislosti s touto témou vznikla teologicko-právna diskusia, či pápež týmito bulami udelil kastílskym kráľom politickú moc, alebo len duchovnú úlohu hlásateľov evanjelia. Španielsky štát sa priklonil k prvej z týchto dvoch interpretácií.³³ Významným predstaviteľom druhého názorového prúdu bol biskup v mexickom Chiapase Bartolomé de las Casas. Pre neho *Alexandrovské buly* kráľom poskytli len právo hlásať evanjelium Indiánom, ale nie priamu moc nad nimi. Podľa neho sú Indiáni slobodní, možno na nich pôsobiť len nenásilnými prostriedkami a iba ak sa dobrovoľne obrátia na kresťanskú vieru, budú podriadení španielskemu kráľovi, pričom všetky vojny vedené proti nim sú nespravodlivé.³⁴

Prvý španielsky koloniálny zákon bol vydaný 20. júna 1500. Kráľovským výnosom bola vtedy uznaná sloboda Indiánov. Motívom na jeho vydanie bol ilegálny predaj 21 zajatých Indiánov, privezených do Španielska Krištofom Kolumbom. Zákon nariaďoval, aby títo Indiáni znova získali slobodu a vrátili sa do Ameriky.³⁵

Dňa 27. decembra 1512 kráľ Fernando Aragónsky promulgoval *Leyes de Burgos* (*Zákony z Burgosu*), ktorých cieľom bola ochrana Indiánov pred krutosťou kolonizátorov. Impulzom na ich vydanie sa stalo energické vystúpenie dominikánskeho mnícha Antonia de Montesinos na obranu Indiánov na ostrove Española³⁶ pred krutým zaobchádzaním zo strany kolonizátorov v ro-

³¹ BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 242.

³² SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 40.

³³ GENG DELGADO, Federico. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 86 – 87.

³⁴ Porovnaj TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. *Manual de Historia del Derecho Español*. Madrid : Editorial Tecnos, 2010, s. 336.

³⁵ SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 41.

³⁶ Ide o španielsky dobový názov ostrova, na ktorom sa dnes nachádza Dominikánska republika a Haiti.

ku 1511.³⁷ *Leyes de Burgos* pozostávali z 32 zákonov. Zaväzovali *conquistadores* a kolonizátorov rešpektovať ľudské práva pôvodných obyvateľov kolónií.³⁸

Ďalšou právnou pamiatkou tohto obdobia bolo *Provisión sobre descubrimientos (Opatrenie o objavoch)*, ktoré vydal španielsky kráľ Carlos I.³⁹ v roku 1526.⁴⁰

Mimoriadne významným súborom koloniálnych zákonov v prvej polovici 16. storočia boli slávne *Nariadenia pre správu Indií a dobré zaobchádzanie a zachovanie Indiánov (Ordenanzas para la gobernación de las Indias y buen tratamiento y conservación de los indios)*, označované aj ako *Leyes Nuevas (Nové zákony)*⁴¹, ktoré vydal 20. novembra 1542 kráľ Carlos I. Ich duchovným otcom bol už spomínaný chiapasský biskup Bartolomé de las Casas. *Nové zákony* upravovali činnosť Rady pre Indie, nimi bolo zriadené miestokráľovstvo Peru⁴² i *audiencia*⁴³ v Lime, ako aj tzv. pohraničná *audiencia* v Strednej Amerike. Venovali sa aj rôznym ďalším otázkam koloniálnej správy a zavádzali podstatné reformy v právnej úprave prác a tribútu Indiánov, ako aj *encomienda*⁴⁴ a proklamovali úplné zrušenie otroctva domorodcov.

³⁷ K tomu pozri TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. *Manual de Historia del Derecho Español*. Madrid : Editorial Tecnos, 2010, s. 332-333.

³⁸ SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 42.

³⁹ Tento panovník, známy tiež ako cisár Svätej ríše rímskej národa nemeckého pod menom Karol V., bol španielskym kráľom v rokoch 1516 – 1556.

⁴⁰ SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 42.

⁴¹ Ich podrobnejšiu analýzu obsahuje napr. štúdia: OREJÓN MUÑOZ, Antonio. *Análisis de las Leyes Nuevas*. In SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 104-117.

⁴² Španielska zámorská koloniálna ríša sa členila na miestokráľovstvá. Ako prvé bolo v roku 1535 zriadené miestokráľovstvo Nové Španielsko so sídlom v Mexiku a ako druhé v roku 1542 miestokráľovstvo Peru so sídlom v Lime. V 18. storočí k nim pribudli miestokráľovstvá Nová Granada a Río de la Plata.

⁴³ Termín *audiencia* označoval významný kolegiálny orgán španielskej koloniálnej správy v Indiách. Išlo o kráľovské odvolacie tribunály predstavujúce najvyššiu súdnu inštanciu v španielskych koloniálnych miestokráľovstvách. V niektorých záležitostiach pôsobili aj ako súd prvej inštancie. Boli tiež dôležitým administratívnym orgánom. Na ich čele stál prezident *audiencie*.

⁴⁴ Termín *encomienda* označoval spôsob vykorisťovania Indiánov, ktorý zaviedli španielski kolonizátori vo svojich amerických dŕžavách v 16. storočí. Princípom *encomiendy* bolo, že sa *encomenderom* (držiteľom *encomiendy*) zverovali Indiáni na určenom území pod ochranu s povinnosťou zabezpečiť ich evanjelizáciu. Za odmenu mali právo na tribút od Indiánov. Ten mohol mať formu drahých kovov, poľnohospodárskych a iných výrobkov i práce. V praxi sa však *encomenderi* vo

Obsahovali aj ustanovenie na ochranu černochoch pri vykonávaní práce.⁴⁵ Po potlačení povstania peruánskych *encomenderov*, vedených Gonzalom Pizarrom, ktorí sa nevedeli zmieriť s ustanoveniami *Nových zákonov* zameranými na podstatné obmedzenie a postupnú likvidáciu systému *encomiend*, boli *Nové zákony* zmiernené v ich prospech.

5. Obdobie kompilácie a systematizácie práva Indií

V druhej polovici 16. storočia sa začalo druhé obdobie dejín práva Indií, pre ktoré bola charakteristická kompilácia a systematizácia koloniálnych právnych predpisov.

Už v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 16. storočia vzniklo niekoľko čiastkových zbierok koloniálnych právnych predpisov, ako boli *rekopilácia* miestokráľa Nového Španielska Luisa de Velasco (1552), *rekopilácia* prokurátora audiencie v Mexiku Antonia Maldonada, nazvaná *Repertorio de las cédulas, provisiones y ordenanzas reales* (Zbierka kráľovských výnosov, opatrení a nariadení) (1556), zbierka *Cedulario de Puga* (1563) od *oidora*⁴⁶ mexickej audiencie Vasca de Puga, ako aj kompilácie úradníkov Rady pre Indie Francisca Fernández de Liébana a Juana Lópeza de Velasco.⁴⁷

Oficiálne snahy španielskeho štátu o vytvorenie zbierky koloniálnej legislatívy sa začali vyvíjať v roku 1570, keď kráľ Felipe II. nariadil, aby sa vytvorila zbierka koloniálnych zákonov (*compilación de las Leyes de Indias*). Táto úloha pripadla veľkej osobnosti španielskej právnej vedy – Juanovi de Ovando⁴⁸. Tento profesor univerzity v Salamance a prezident Rady pre Indie predbehol svoju dobu. Nechcel vytvoriť len *rekopiláciu* koloniálnych zákonov, ale (ako uvádza Federico Geng Delgado) viac ako dve storočia pred érou veľkých európskych kodifikácií sa stal autorom prvého projektu kódexu v moderných dejinách – kodifikácie práva Indií.⁴⁹ Tento plánovaný, ale na-

vzťahu k Indiánom zvykli starať prevažne alebo výlučne o svoje práva a nie aj o povinnosti, pričom domorodcov kruto vykorisťovali.

⁴⁵ Porovnaj OREJÓN MURO, Antonio. *Análisis de las Leyes Nuevas*. In SOLAR, Francisco José del: *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 104.

⁴⁶ Termín *oidor* označoval v španielskych zámorských kolóniách sudcu audiencie.

⁴⁷ SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 49-50; MENACHO CHIOK, Luis Pedro. *El Derecho Indiano*. In <http://www.gestiopolis1.com/recursos8/Docs/eco/derecho-indiano-concepto-y-caracteristicas.htm> (2007-09-01).

⁴⁸ Tento právnik vykonal ako vizitátor (inšpektor) v rokoch 1567 – 1571 inšpekciu Rady pre Indie, pri ktorej zistil vážne nedostatky v jej činnosti. Neskôr sa stal prezidentom tejto významnej inštitúcie.

⁴⁹ GENG DELGADO, Federico. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 123-124.

pokon nedokončený kódex vošiel do dejín ako *Código Ovandino* (Ovandov kódex).⁵⁰ Ovandovi nestačilo len zozbierať zákony a usporiadať ich do *recompilácie*. Chcel skúmať prírodné podmienky kolónií a spoločenské vzťahy v rámci „republiky Indiánov“ a „republiky Španielov“⁵¹, poznať právne, politické, spoločenské a ekonomické inštitúcie v Indiách, teda najprv sa oboznámiť s týmito krajinami, aby mohol zohľadniť ich potreby, a až potom pre ne tvoriť právne normy.⁵² V súvislosti s prípravou kódexu Ovando zaslal do Nového sveta dotazníky, na ktorých otázky odpovedali koloniálni hodnostári a úrady v rôznych častiach Ameriky. Tie sa neskôr stali dôležitými materiálmi pre právnú vedu.⁵³ Podľa Federica Genga Delgada bolo dielo Juana de Ovando pokusom skončiť s vizigótskou⁵⁴ tradíciou neorganických *recompilácií*. Ovandov kódex mal byť rozdelený do siedmich kníh, pričom každá z nich mala obsahovať právne predpisy upravujúce príbuznú problematiku.⁵⁵ Veľkolepý projekt tohto kódexu sa však napokon nezrealizoval. Juan de Ovando odovzdal kráľovi v roku 1571 prvú knihu svojej kodifikácie s názvom *De gobernación espiritual* (*O duchovnej vláde*). Ovandova smrť v roku 1575 však paralyzovala tieto snahy o kompiláciu a kodifikáciu práva Indií.⁵⁶

Rada pre Indie sa však nevzdala zámeru vytvoriť komplexnú zbierku koloniálnych zákonov, prekonávajúcu doterajšie čiastkové kompilácie práva Indií. Nik sa však nechcel ujať tejto úlohy, až kým ju v roku 1582 neprevzal Diego de Encinas.⁵⁷ Výsledkom jeho viac ako jedno desaťročie trvajúcej práce bola čiastková zbierka koloniálnych zákonov, známa ako *Cedulario de Encinas*, publikovaná v roku 1596.

Práce na tvorbe komplexnej zbierky koloniálnej legislatívy postupne pokračovali v priebehu 17. storočia. V tejto činnosti vtedy vynikli najmä Rodri-

⁵⁰ SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 49.

⁵¹ Termíny „republika Španielov“ a „republika Indiánov“ označovali v amerických kolóniách Španielska dve základné zložky spoločnosti. Ako vidno už z názvu týchto dvoch komunit, išlo o rozdelenie na rasovom a etnickom princípe.

⁵² GENG DELGADO, Federico. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 124.

⁵³ GENG DELGADO, Federico. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 126.

⁵⁴ Feudálne španielske právo nadväzovalo na právo Vizigótov, ktorí ovládali Španielsko v období raného stredoveku.

⁵⁵ K tomu pozri GENG DELGADO, Federico. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 125.

⁵⁶ SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 50.

⁵⁷ Porovnaj HARING, Clarence H.. *El Imperio Hispánico en América*. Buenos Aires : Ed.Solar/Hachette, 1966, s. 121.

go de Aguiar y Acuña a dvaja právnici osobne spojení s Peru – Antonio de León Pinelo a Juan de Solórzano Pereira.⁵⁸ Ani jeden z týchto právnikov sa však nedomohol vydania zbierky, na tvorbe ktorej pracovali. Práce trvali dlhé desaťročia a do úspešného konca dospeli až v roku 1680, keď kráľ Carlos II. promulgoval ich výsledok – komplexnú zbierku koloniálneho práva, nazvanú *Recopilación de Leyes de los Reinos de las Indias* (*Rekopilácia zákonov kráľovstiev Indií*). *Recopilación* – promulgovaná v roku 1680 – bola publikovaná a začala platiť v roku 1681.⁵⁹

Recopilación de Leyes de los Reinos de las Indias z roku 1680 predstavuje najvýznamnejšiu právnu pamiatku v dejinách práva Indií – jeho najslávnejšiu zbierku. Je to monumentálne dielo, pozostávajúce zo 6 377 zákonov. *Recopilación* sa delí na deväť kníh. Knihy sa ďalej delia na tituly, obsahujúce zákony. Celkový počet titulov je 218.⁶⁰

Prvá kniha, rozdelená na 24 titulov, obsahuje predovšetkým právnu úpravu cirkevných záležitostí. Okrem toho v nej možno nájsť aj zákony upravujúce problematiku univerzít a iných vzdelávacích ustanovizní, kníh, ktoré sa v Indiách tlačili alebo do nich dovážali, ako aj nemocníc a dobročinných zariadení.

Druhá kniha, rozdelená na 34 titulov, obsahuje najmä normy správneho práva. Okrem iného tu možno nájsť podrobnú právnu úpravu organizácie, právomocí a fungovania Rady pre Indie a *audiencií*.

Zákony tretej knihy, rozdelené na 16 titulov, tiež upravujú problematiku koloniálnej správy (napr. úrad miestokráľa). Veľký priestor je v nej tiež venovaný záležitostiam vojenstva a námorníctva.

Štvrtá kniha, rozdelená na 26 titulov, obsahuje právnu úpravu objavov a kolonizácie, mestskej a obecnej správy v Indiách, verejných prác, banskej problematiky, rybárstva, manufaktúr a ďalších záležitostí.

Zákony piatej knihy, rozdelené na 15 titulov, sa týkajú problematiky koloniálnej správy a súdnictva.

⁵⁸ K tomu pozri BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 252; HARING, Clarence H: *El Imperio Hispánico en América*. Buenos Aires : Ed. Solar/Hachette, 1966, s. 121-122.

⁵⁹ Porovnaj BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 252; SOLAR, Francisco José del: *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 53.

⁶⁰ Porovnaj BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 253; SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 53; GENG DELGADO, Federico. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 172. Celý text *Recopilación de Leyes de los Reinos de las Indias* z roku 1680 v historickom vydaní, rozdelený podľa titulov, je prístupný na webovej stránke peruánskeho parlamentu (<http://www.congreso.gob.pe/ntley/LeyIndiaP.htm>).

Šiesta kniha, rozdelená na 19 titulov, obsahuje podrobnú právnu úpravu postavenia pôvodného obyvateľstva *Indií*.

V siedmej knihe, ktorú tvorí len 8 titulov, prevažujú normy trestného práva a právna úprava ochrany spoločenskej morálky.

Zákony ôsmej knihy, rozdelené na 30 titulov, podrobne upravujú problematiku finančnej správy a finančného práva.

Deviata kniha *Recopilación*, ktorá sa člení na 39 titulov, obsahuje podrobnú právnu úpravu organizácie, právomocí a činnosti Kontraktačného domu pre Indie⁶¹, ako aj normy obchodného a námorného práva.

6. Záverečné obdobie dejín práva Indií

V 18. storočí kompilátorské aktivity vo sfére práva Indií ustali. Španielske kolónie mali k dispozícii rozsiahlu *Recopilación* z roku 1680 a pozornosť štátu vedeného novou bourbonovskou dynastiou sa zamerala na vnútorné reformy v Španielsku aj v kolóniách. Reformy boli, samozrejme, zavádzané prostredníctvom právnych predpisov, čoho dôsledkom bol postupný vývoj práva Indií. Francisco Tomás y Valiente v tejto súvislosti konštatuje, že *Recopilación* z roku 1680 sa čoskoro začala stávať zastaranou.⁶² Oficiálne snahy štátu o novú kompiláciu koloniálnych právnych predpisov sa však objavujú až v druhej polovici 18. storočia. Kráľ Carlos III. – reformne orientovaný monarcha – poveril v roku 1776 prokurátora Rady pre Indie Juana Crisóstoma de Ansótegui, aby vypracoval novú redakciu koloniálnych právnych predpisov. Výsledkom jeho (ako výstižne skonštatoval Francisco José del Solar) titanskej práce bol *Nuevo Código de las Leyes de Indias* (Nový kódex zákonov Indií), ktorý napriek tomu, že ho 25. marca 1792 schválil kráľ Carlos IV., nikdy nenadobudol platnosť. Preto je známy skôr pod názvom *Proyecto Ansótegui* (Ansóteguiho projekt).⁶³

Na sklonku obdobia španielskej koloniálnej nadvlády nad väčšinou Latinskej Ameriky – v roku 1819 bol v Lime publikovaný katalóg kráľovských výnosov vydaných po vzniku *Recopilación de Leyes de los Reinos de las Indias* z roku 1680, ktorého autorom bol španielsky mních Juan Matraya de Ri-

⁶¹ Kontraktačný dom pre Indie bol jedným z ústredných orgánov správy španielskych zámorských kolónií. Charakteristiku jeho postavenia a právomocí možno nájsť napr. v článku: PUCHOVSKÝ, Ján. Ústredné orgány správy španielskych zámorských kolónií v 16. až 19. storočí. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 1, 2009, č. 1, s. 80-92.

⁶² Porovnaj TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. *Manual de Historia del Derecho Español*. Madrid : Editorial Tecnos, 2010, s. 343.

⁶³ SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 56.

ci.⁶⁴ V odbornej literatúre⁶⁵ je podľa svojho zostavovateľa nazývaný *Catálogo de Matraya* (*Matrayov katalóg*).

Zánikom miestokráľovstva Peru v roku 1824 sa zavŕšil proces osamostatnenia väčšiny španielskych zámorských kolónií. V nových nezávislých republikách, ktoré nastúpili na ich miesto, boli postupne normy práva Indií nahradzané novými právnymi úpravami. Vplyv práva Indií sa však zachoval aj v právnych poriadkoch týchto nezávislých latinskoamerických štátov.

Záver

Právo Indií začalo vznikať v období španielskej koloniálnej expanzie na prelome 15. a 16. storočia ako odpoveď na praktickú potrebu právne upraviť otázky správy španielskych zámorských kolónií, ako aj najrôznejšie aspekty života koloniálnej spoločnosti. Bolo to prvé hispanoamerické právo – právo tvorené z veľkej časti Európanmi podľa kastílskeho – teda európskeho vzoru pre rozľahlé územia španielskej mimoeurópskej koloniálnej ríše. Pomerne skoro sa z neho stal veľmi rozsiahly právny systém zahŕňajúci obrovské množstvo právnych predpisov, vydávaných tak v Španielsku sídliaimi ústrednými orgánmi koloniálnej správy, ako aj rôznymi inštitúciami koloniálnej správy so sídlom priamo v Indiách. Túto legislatívu ešte dopĺňalo obyčajové hispanoamerické právo. Uvedené pomery, panujúce v 16. storočí, možno bez prehánania označiť za akýsi stav legislatívneho chaosu, čo od polovice spomínaného storočia viedlo úradné autority koloniálnej správy, ako aj španielskych právnikov zaoberajúcich sa koloniálnym právom k snahám o zozbieranie a systematizáciu mimoriadne početnej hispanoamerickej legislatívy. Tieto snahy sa stali oficiálnou politikou španielskej koruny od poslednej tretiny 16. storočia, keď sa systematizačných aktivít v oblasti práva Indií chopil Juan de Ovando. Keby smrť nebola ukončila jeho činnosť, možno by sa boli svetové právne dejiny už v 16. storočí dočkali prvej modernej kodifikácie práva. V každom prípade však naštartoval dlhodobý (viac ako jedno storočie trvajúci) proces tvorby komplexnej zbierky práva Indií, ktorý sa zavŕšil v roku 1680 vydaním monumentálnej *Recopilación de Leyes de los Reinos de las Indias*.

Právo Indií bolo už od 16. storočia aj predmetom vedeckého výskumu v Španielsku aj priamo v kolóniách, ktorý nadviazal na veľmi vyspelú tradi-

⁶⁴ Porovnaj BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 270.

⁶⁵ Napríklad v dielach: BASADRE, Jorge. *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S.A., 1985, s. 269; SOLAR, Francisco José del. *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S.R.L., 1993, s. 59.

ciu španielskej právnej vedy.⁶⁶ Z veľkých *indianistas*, ako sa po španielsky nazývali vedci zaoberajúci sa právom Indií, možno spomenúť napr. postavy ako Juan Matienzo, Juan de Solórzano Pereira či Gaspar de Escalona y Agüero. V Indiách vznikali a rozvíjali sa univerzity budované podľa vzoru slávnej španielskej Universidad de Salamanca. Prvou z nich bola najstaršia univerzita na americkom kontinente – Universidad San Marcos v Lime, založená v roku 1551. A neodmysliteľnou súčasťou vzdelávania, ktoré poskytovali, bola aj výchova budúcich právnikov. Spomedzi ich absolventov vzišli aj vedci, skúmajúci právo Indií. Vtedy sa mu venovali ešte ako pozitívnemu právu. Neskôr, s rozpadom španielskeho koloniálneho impéria, sa z práva Indií postupne stal predmet výskumu právnej histórie. Venovalo a venuje sa mu množstvo autorov v rôznych krajinách sveta. Najväčšiu pozornosť mu, prirodzene, venujú autori zo Španielska a z latinskoamerických krajín, kde ide o súčasť národných právnych dejín. Nie sú však zďaleka jediní. Stačí spomenúť napríklad výsledky výskumov Clarencea Henryho Haringa (1885 – 1960) zo Spojených štátov amerických, ktorý podrobne vedecky spracoval problematiku španielskej koloniálnej správy v Amerike. Medzinárodná komunita vedcov, skúmajúcich právo Indií, sa od roku 1966 pravidelne (väčšinou v dvoj- až trojročných intervaloch) stretáva na medzinárodných vedeckých kongresoch. Z prvého takéhoto stretnutia, ktoré sa uskutočnilo v októbri 1966 v Buenos Aires, vzišla iniciatíva založiť stálu organizáciu, ktorá na periodicky konaných kongresoch umožní komunikáciu výsledkov výskumov, realizovaných pokiaľ možno podľa spoločných plánov, a kritické vyhodnotenie týchto výsledkov. V dôsledku týchto návrhov vznikol *Instituto Internacional de Historia del Derecho Indiano* (Medzinárodný inštitút dejín práva Indií), tvorený historikmi, ktorí sa špecializujú na túto problematiku. 11. októbra 1966 bola podpísaná zakladajúca listina tohto inštitútu. Jeho zakladajúcimi členmi sa stalo 21 vedcov.⁶⁷ Zatiaľ posledný – sedemnásty kongres Medzinárodného inštitútu dejín práva Indií sa konal 27. septembra – 1. októbra 2010 v mexickom meste Puebla de los Ángeles.⁶⁸

Prečo je aj dnes dôležitý vedecký výskum práva Indií? Španielsky právny historik Francisco Tomás y Valiente uvádza viaceré dôvody. Bez štúdia práva Indií podľa neho nemožno porozumieť počiatkom ani rozvoju španielskej kolonizácie v zámorí, pre ktorú tvorilo normatívny prostriedok, cez ktorý sa organizovala a nadobudla legitimitu. Ďalším dôležitým dôvodom je, že tak ako je štúdium koloniálneho obdobia nevyhnutné pre porozumenie novšej

⁶⁶ K problematike španielskej právnej vedy v období raného novoveku pozri napr. dielo TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. *Manual de Historia del Derecho Español*. Madrid : Editorial Tecnos, 2010, s. 298-324.

⁶⁷ Porovnaj <http://www.congresoderechoindiano.ucv.cl/instituto.htm>

⁶⁸ Porovnaj <http://www.diecisietecongresoderechoindiano.com/>

histórie rôznych krajín Strednej a Južnej Ameriky, tak aj poznanie práva Indií umožňuje porozumieť mnohým charakteristickým črtám a inštitútom súčasného pozitívneho práva týchto krajín a aj dnes je potrebné pre právne riešenie hraničných sporov a iných medzinárodnoprávných problémov medzi týmito štátmi.⁶⁹ Že je táto funkcia práva Indií (prameniaca zo skutočnosti, že súčasné hranice latinskoamerických krajín majú korene v územnosprávnom členení španielskeho impéria v Amerike) stále aktuálna, dokazuje aj súčasný hraničný spor medzi Nikaraguou a Kostarikou. A je tu ešte jeden aspekt. Právo Indií bolo prvým hispanoamerickým právnym systémom. Bolo to prvé vlastné právo španielskej Ameriky, budované podľa európskeho vzoru. Ak dnes môžeme skonštatovať, že právo krajín Latinskej Ameriky patrí do kontinentálneho právneho systému (a teda je nášmu právu bližšie ako napr. právo Anglicka či Spojených štátov amerických), táto skutočnosť má korene práve v období, keď v tejto časti sveta platilo právo Indií. Právo Indií tak predstavuje spoločné právne dedičstvo španielskojazyčných latinskoamerických krajín.

Recenzent: doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

PUCHOVSKÝ, Ján. Law of the Indies – the first Hispano-American legal system. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 3, 2011, No. 5, p. 58-74.

Law of the Indies was the Spanish colonial law – the legal system created for the needs of Spanish overseas colonies, called by term Indies. It could be the law created by institutions with legislative power, residing both in Spain and in Indies, and also the local customary law of Spanish colonies with exception of customary law of indigenous population.

The history of Law of the Indies can be divided into three basic periods. The first of them can be described as the period of creation of the Law of the Indies, which was not yet accompanied by efforts to its systematization. The second period was age, when there were developed – alongside legislative activity – very prolific activities focused on compilation and systematization of colonial law, which resulted in creation of important collections of colonial legislation. For the third period of 18th and 19th century there were typical reforms in the sphere of colonial economy and administration. In the second half of 18th century there was revived compilatory activity in the sphere of Law of the Indies. However, it did not reach the intensity of similar activities in the 16th and 17th century.

⁶⁹ TOMÁS Y VALIENTE, Francisco: *Manual de Historia del Derecho Español*. Madrid : Editorial Tecnos, 2010, s. 326-327.

TVRZENÍ, PŘÍSAHY A JEJICH PRÁVNÍ DOPAD VE VYBRANÝCH ZEMÍCH STAROVĚKÉHO SVĚTA¹

MGR. MICHAELA UHLÍŘOVÁ
MASARYKOVA UNIVERZITA BRNO
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN STÁTU A PRÁVA

Abstrakt

Článek se zaměřuje na verbální vyjádření skutečnosti, respektive na jeho právní dopad ve vybraných starověkých státech. V první části je vymezeno prosté tvrzení oproti významnější přísaze a oba tyto ústní projevy jsou charakterizovány z pohledu tehdejší společnosti. Následující části se zabývají jednotlivými oblastmi, kdy se dostává verbální projev do kontaktu s právem, především pak právní úpravou postihující osoby úmyslně zkreslující skutečnost, ať již v počáteční fázi soudního řízení (falešné obvinění z trestné činnosti) či v jeho průběhu (křivá výpověď, falešné svědectví). Závěr se zaměřuje na tehdejší společnost jako takovou a na problematiku společenské diferenciaci ve vztahu k rozebíranému tématu.

UHLÍŘOVÁ, Michaela. Tvrzení, přísahy a jejich právní dopad ve vybraných zemích starověkého světa. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 5, s. 75-84.

Úvod

Tvrzení versus přísaha

Starověké právnícké prameny se často zabývají verbálním výrokem jako takovým. Můžeme se s ním setkat buď ve formě tvrzení nebo přísahy. Oba tyto typy se těšily vážnosti, přísaha pak dokonce vážnosti značné. Tvrzení lze definovat jako pouhé verbální vyjádření skutečnosti, jde tedy o výrok určité osoby bez dalších náležitostí. Přísaha je o stupeň výše, neboť se jedná o potvrzení vyřčeného výroku odvoláním se na královskou či dokonce božskou autoritu. Jak již bylo zmíněno, oba typy takovýchto výpovědí jsou často obsaženy v právních dokumentech. Tvrzení a potažmo i sankce za nepravdivá tvrzení jsou často uváděny přímo v zákonech, kde jsou za lživé výroky stanoveny různorodé sankce ovlivněné řadou aspektů. V první řadě zde bezpochyby hrála roli kulturní odlišnost jednotlivých starověkých zemí.² Význam také mělo, zda se jednalo o tvrzení či přísahu stvrzenou odvoláním se na bohy či

¹ Tato práce zpracovává vybrané dokumenty pocházející z Mezopotámie (Sumer, Babylónie, Asýrie), dále pak ze starověkého Egypta a Chetitské říše.

² A také stupeň jejich vývoje neboť práce zahrnuje velký časový úsek.

panovníka. V neposlední řadě byly důležité okolnosti související s tvrzením, tedy jakou závažnost mohla mít v tomto případě lež a jaké následky by její považování za skutečnost mohlo vyvolat. Význam a váhu vyřčeného tvrzení nám přibližuje následující ustanovení Chammurapiho zákoníku³, kde je verbálnímu výroku přisuzována taková vážnost, že na jeho základě dojde ke zproštění viny údajného pachatele, v tomto případě tedy holiče, který neoprávněně, ale nevědomě odstranil otrocké označení:

„Jestliže holič odstraní otrockou značku otroka, který mu nepatří, bez souhlasu otrokova majitele bude mu useknuta ruka.“

„Jestliže někdo uvede holiče v omyl tak, že holič odstraní otrockou značku otroka, který mu nepatří, zabijí toho dotyčného a pověsí ho do jeho dveří; holič musí přísahat: „Neodstranil jsem vědomě.“ a bude propuštěn.“⁴

Přísaha obviněného, kterou potvrzoval svou nevinu, mohla tedy vést k ukončení sporu, neboť byl-li přísahající ochoten riskovat nejen trest pozemského soudu, ale dokonce i hněv bohů, bylo předpokládáno, že je nevinný.⁵

Stejně jako tvrzení i přísahy se často objevují zejména v dokumentech právního charakteru, kdy může jejich prostřednictvím dojít k obvinění jiné osoby z protiprávního jednání či může jít o důkazní prostředek v rámci soudního sporu. Všichni účastníci soudních jednání, především svědci potvrzovali pravdivost svých tvrzení toliko ústní formou. Bylo tedy třeba zamezit úmyslně lživým výpovědím, které by mohly mít za následek zkeslení celého procesu a následně vynesení nespravedlivého rozsudku. Klíčové je pak spojení této přísahy s náboženstvím, neboť dotyčný ji vždy vyřkl ve jménu nějakého konkrétního boha či panovníka. Jednalo-li se o panovníka či boha bylo v podstatě nepodstatné, jelikož orientální vládce byl většinou přímo za boha považován a i v případě, že tomu tak výjimečně nebylo (například u chetitského krále), byla jeho pozice výjimečná a nedotknutelná. Porušení přísahy tedy mělo výrazně závažnější následek než nepravdivé tvrzení, neboť tím došlo současně k urážce nedotknutelné autority. S ohledem na skutečnost, jak výjimečnou a významnou roli náboženství v této době hrálo, je jasné, že trest za křivou přísahu mohl být pro dotyčného nepoměrně větší než sankce, před kterou se jejím prostřednictvím snažil uniknout.

³ Pocházející z období cca 1750 př. Kr.

⁴ §§ 226, 227 Chammurapiho zákony In ROTH, Marta T. a kol. *Law Collection from Mesopotamia and Asia Minor*. Second edition. Atlanta : Scholar Press, 1997, s. 124.

⁵ LANDGRÁFOVÁ, Renata. Zákon a řád ve starém Egyptě. In ANTALÍK, Dalibor – STARÝ, Jiří – VÍTEK, Tomáš: *Zákon a právo v archaických kulturách. Svět archaických kultur V*. Praha : Hermann & synové, 2010, s. 253.

Z některých ustanovení jasně vyplývá, že vyřčené přísaze (stejně jako tvrzení) byla presumována pravdivost, tedy byl primárně přepokládán soulad vyřčeného se skutečností a opak musel být dokázán. Příkladem může být i čl. 37 zákonů z Ešnunny⁶ zabývající se úschovou, respektive situací, kdy byly uschované předměty zničeny. Schovatel se zde zbavuje odpovědnosti právě prostřednictvím přísahy, v rámci které uvádí, že k celé události došlo bez jeho zavinění:

„Jestliže něčí dům byl vypleněn (i) s věcmi muže, který je dal v úschovu, došlo i k ztrátě věcí majitele domu, majitel domu v bráně chrámu boha Tiš-paka mu odpřisáhne při bohu „spolu s tvými věcmi se vskutku ztratily (i) mé věci, nedopustil jsem se špatnosti a ni podvodu“, odpřisáhne-li mu (takto), nebude mít (uschovatel) proti němu nároku.“⁷

Nepravdivé tvrzení za účelem získání prospěchu

Cílem nepravdivého tvrzení mohla být nejen snaha vyhnout se hrozícímu postihu, ale často také touha nějakým způsobem se obohatit. Takovou situaci předpokládal Chammurapiho zákoník:

„Jestliže někdo, komu se jeho věc neztratila, prohlásil „moje věc se ztratila“, a jestliže) u svého městského obvodu (bābtum) podal stížnost, jeho obvod jej před bohem usvědčí, že se jeho věc neztratila; tu on vrátí svému obvodu věc, které se domáhal, dvakrát.“⁸

Ale také například tzv. chetitské zákony⁹:

„Pokud někdo zapřáhne vola, koně, mulu nebo osla a on zemře nebo jej vlk sežere nebo zmizí, je povinen zvíře nahradit. Ale pokud prohlašuje: „Zemřelo zásahem boha“, musí to odpřisáhnout.“¹⁰

Chetitské zákony dále neuvádějí trest za křivou přísahu, nicméně jelikož zpochybnění královské autority bylo v Chetitské říši trestáno nejvyšším trestem¹¹, s největší pravděpodobností i útok na božskou autoritu byl sankcionován stejným způsobem.

⁶ Zákony Ešnunny pocházejí cca z období 1770 př. Kr.

⁷ Čl. 37 Zákonů z Ešnunny In KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva, Chammurapi a jeho předchůdci*. Praha : Academia, 1979, s. 117-118.

⁸ § 126 Chammurapiho zákoník. In KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva, Chammurapi a jeho předchůdci*. Praha : Academia, 1979, s. 131.

⁹ Pocházející cca z období 15. – 14. století př. Kr.

¹⁰ § 92 chetitských zákonů. In NEUFELD, Ephreim. *The Hittite Laws*. London : Luzac & Co. Ltd., 1951, s. 40.

¹¹ Srov. § 173 chetitských zákonů.

Křivé obvinění z trestného činu

Obvinění z trestné činnosti bylo ve všech orientálních despociích bráno velmi vážně, a to již z toho důvodu, že právě jeho vyřčením často došlo k zahájení trestního řízení. Starověké zákoníky byly připraveny i na situaci, kdy by se jednalo o křivé obvinění a provinilce přísně trestaly. Zpravidla se ovšem nejedná o samostatnou skutkovou podstatu, ale sankce za křivé obvinění jsou uvedeny roztržštěně u příslušných skutkových podstat, z nichž byl dotyčný neprávem obviněn. Také tresty jsou odstupňovány právě v závislosti na těchto skutkových podstatách. Takové ustanovení nalezneme ve Středoasyrských zákonech¹² v části zabývající se trestným činem cizoložství vdané ženy, které bylo považováno za závažný trestný čin

„Jestliže někdo řekne svému sousedovi, buď za zády nebo v hádce: „S tvou manželkou lihají, dokážu to“, jestliže to neprokáže a neusvědčí ji, tomuto muži dají 40 (ran) holí, bude konat plný měsíc nucené práce pro krále [vtisknou mu (potupnou známou) ostříhání (hlavy)] a zaplatí 1 talent cínu.“¹³

Jedno nepodložené tvrzení bylo trestáno celou řadou trestů zahrnující dokonce i tresty dehonestující (ostříhání hlavy). Sankce měla plnit především zstrašující charakter a odradit jednotlivce od falešného obvinění, které by mohlo mít velmi závažné následky. Pokud by na základě nepravdivého tvrzení došlo k odsouzení ženy za trestný čin cizoložství, následoval by trest nejvyšší – smrt.¹⁴ Svou roli jistě hrál i fakt, že takovýmto obviněním byla poškozena čest dotyčného. Přestože je sankci jako takovou vždy třeba posuzovat v závislosti na charakteru práva té dané země a přestože právě pro Asyrskou říši je typická značná surovost, a to i v oblasti práva, i jiné právní řády se stavěly k falešnému či nepodloženému obvinění značně negativně a tomu odpovídaly i tresty. Chammurapiho zákoník nám stejnou situaci upravljuje velmi podobným způsobem, tedy ukládá tělesný a dehonestující trest:

„Jestliže někdo ukázal prstem po kněze ěntum/ugbablum nebo po manželce plnoprávného občana a neusvědčil ji, tohoto člověka před soudci zbijí a oholí polovinu jeho hlavy.“¹⁵

¹² Středoasyrské zákony pocházejí cca z období 1076 př. Kr.

¹³ § 18 Středoasyrských zákonů, tabulka A. In KLÍMA, Josef. *Zákony Asýrie a Chaldeje. Pokračovatelé Chammurapiho*. Praha : Academia, 1985, s. 145. Obdobně bylo trestáno neprokázané obvinění ze sodomie, které by v případě prokázání bylo taktéž trestáno velmi přísně – vykastrováním dotyčného, srov. § 19 tamtéž.

¹⁴ Srov. ustanovení § 13 – 16 tamtéž.

¹⁵ § 127 Chammurapiho zákoníku. In KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva...*, s. 131.

Je bezesporu zajímavé porovnat ustanovení Chammurapiho zákoníku s ustanovením jeho sumerských předchůdců – zákonů Ur-Namma¹⁶, jenž výše uvedený čin trestá finanční náhradou:

*„Pokud muž obviní ženu mladého muže z promiskuity, ale ordál Řeky ji očistí, muž, jenž ji obvinil, naváží a dodá 20 šekelů stříbra.“*¹⁷

a zákonů Lipit-Ištara:¹⁸

*„Jestliže někdo, bez důvodu(?) obvinil jiného z věci, o které neměl dotýčný ani tušení, a tento muž to neprokázal, ponese trest, jenž hrozil obviněnému.“*¹⁹

Porovnáme-li sumerské a babylonské právo (konkrétně Chammurapiho zákoník), vychází nám výrazně přísnější nová úprava oproti staré. Vztah Chammurapiho zákoníku a starší úpravy ovšem není jednoduchý. Posuzujeme-li Chammurapiho zákoník jako celek, pak je nutné zmínit, že sice navazuje na starší úpravy jak formou, tak i obsahem, přesto se nejedná o pouhou kompilaci. Právě v oblasti trestního práva došlo ke značnému ztuhnutí trestních sazeb oproti dřívější době, a to v důsledku uvolnění mravů a nutnosti zajištění ochrany hospodářských hodnot.²⁰

Je třeba připomenout, že právo se v tomto případě stavělo k falešným či nedostatečně prokázaným obviněním velmi negativně výhradně v případě, že se obvinění týkalo plnoprávných osob. Tamní přístup, přesunující důkazní břemeno na člověka jenž obvinění pronesl, měl zabránit bezdůvodnému udavačství.²¹

Chammurapiho zákoník upravuje neprokázané obvinění i v dalších případech, jako je: vražda, kdy je udavač sám potrestán za neprokázané obvinění smrtí:

„Pokud někdo spáchá vraždu, bude zabit.“

*„Pokud někdo obviní jiného ze zabití, ale neprokáže to (proti němu), bude ten, jenž jej obvinil, zabit.“*²²

¹⁶ Zákony města Ur pocházejí přibližně z období 2100 př. Kr.

¹⁷ § 14 zákoníku Ur-Namma. In ROTH, Marta T. a kol. *Law Collection...*, s. 18.

¹⁸ Zákony Lipit-Ištara isinského vládce pocházejí zhruba z období 1930 př. Kr.

¹⁹ § 17 zákony Lipit-Ištara. In ROTH, Martha T. a kol. *Law Collection...*, s. 29.

²⁰ KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony...*, s. 89.

²¹ KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony...*, s. 208.

²² § 1 Chammurapiho zákoníku. In DRIVER, Godfrey Rolles – MILES, John C. *The Babylonian Laws. Volume II. Transliterated text translation philological notes glossary*. Oxford : Clarendon Press, 1955, s. 12-13.

nebo čarodějnictví, kdy o vině či nevině rozhoduje ordál Řeky, ale v případě prokázání nevinu obviněného je zde pro udavače rovněž trest smrti:

„Pokud někdo obvinil jiného z čarodějnictví a pak mu to nedokázal, ten, kdo byl obviněn z čarodějnictví, má jít do svaté řeky; půjde do svaté řeky a pokud ho svatá řeka přemůže, ten, kdo jej obvinil, získá jeho dům; pokud svatá řeka dokáže, že muž je nevinný (nespáchal trestný čin), bude opět svobodný, ten, kdo jej obvinil z čarodějnictví, bude zabit; ten, kdo skočil do svaté řeky, získá dům toho, kdo jej obvinil.“²³

Na jedné straně je sice obviňující motivován možným majetkovým prospěchem, na druhé straně se vystavuje smrtelnému riziku. Cílem ustanovení bylo tedy dosáhnout ideálního výsledku, kdy by na jedné straně byli spravedlnosti vydáváni skuteční viníci, neboť ten, kdo by je obvinil, by tak učinil až po důkladnějším prověření skutečnosti a na druhé straně by bylo zamezováno falešným udáním prostřednictvím zastrašující sankce.

O tom, že problematiku falešného obvinění řešily všechny starověké státy, svědčí i úryvek ze soudního protokolu ve starověkém Egyptě. Soud se zde zabýval obviněním z trestného činu urážky panovníka, které měl údajně spáchat představený dělníků jménem Haj. Obvinění vznesli jeho spolupracovníci a samotný Haj vypovídal takto:

„Zatím co jsem spal ve své chatě, přišel Penamón se svými lidmi a učinili na mne, Haje, udání pro cosi o vznešenosti krále [řkouce]: ‚Vyslovil urážky proti [králi] Sethimu‘.“²⁴

V průběhu tohoto případu nedošlo ovšem mezi obviňujícími ke shodě:

„Soudní sbor jim řekl: ‚Povězte nám, co jste slyšeli.‘ Když naléhali na sebe, perouce se, a představený dělníků Peneb jim řekl: ‚Povězte nám, co jste slyšeli‘, odpověděli: ‚Neslyšeli jsme nic.‘“²⁵

Aby byl Haj definitivně očištěn, museli obviňující stvrdit změněnou výpověď formou přísahy:

„Tu soudní sbor jim, Penamónovi, Ptahšedovi, Vennofrovi a Tevosře řekl: ‚Odříkejte: Jako že trvale žije Amón a jakože trvale žije panovník, nebylo urážky vyslovené proti králi. Kdybychom ji dnes zatajili, abychom ji roztrušovali zítra nebo pozítří, necht' nám uříznou nos a uši a přisoudí nám i všechny jiné zlé tresty!‘“²⁶

²³ § 2 tamtéž, s. 13-15.

²⁴ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady*. Praha : Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1955, s. 77.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ LEXA, František. *Veřejný život...*, s. 78.

Jak je zjevné, přísaha byla vyřčena ve jménu obou nejvyšších autorit starých Egyptů, tedy ve jménu jednoho z nejvýznamnějších bohů pestrého egyptského panteonu a ve jménu samého krále. Udavači pochopitelně trestu neušli:

„Pak jim bylo vysázeno sto důkladných ran prutem.“²⁷

Trest může působit oproti úryvkům z mezopotamských pramenů v podstatě mírně, nicméně v kontextu staroegyptského práva se jednalo o závažnější sankci, a to již proto, že tělesné tresty nebyly ukládány příliš často.

Křivá výpověď a falešné svědectví

S ohledem na vážnost jaká byla přísaze přisouzena byla stanovena i přísná sankce pro případné porušení. Jak již bylo zmíněno, jednalo se především o pomstu ze strany božstev. Byla-li přísaha vyřčena v jejich jméně, lidé předpokládali, že bohové lháře za takový čin sami potrestají. Nespoléhali se ovšem na božskou odplatu zcela, jak je patrné při jednom ze staroegyptských soudních zápisů. Předmětem sporu byla kupní cena zaplacená za otrokyni. Erenofre (kupující) vypočítala seznam věcí, které za otrokyni údajně zaplatila. Proti ní stálo tvrzení dalších osob vypovídajících, že v kupní ceně byly zahrnuty i věci patřící do majetku jiné osoby (Bekmúty). Přísaha, kterou pronášeli účastníci sporu ve své výpovědi, byla doslovně určena soudem samotným:

„Vyšetřovací soud řekl obyvatele města Erenofre: „Přísahej při pánu – kéž žije, jest zdrav a svěží! –: Budou-li postaveni proti mně svědkové, že byl nějaký majetek obyvatelky města Bekmúty v ceně, kterou jsem zaplatila za tuto služku, a já jsem to zatajila, dostane se mi 100 ran [holí] a budu [té otrokyně] zbavena.“

Přísaha: „Jakože trvale žije Amón a jakože trvale žije panovník – kéž žije, je zdrav a svěží!, budou-li postaveni proti mně svědkové, že byl nějaký majetek obyvatelky města Bekmúty v ceně, kterou jsem zaplatila za tuto služku, a já jsem to zatajila, dostane se mi 100 ran [holí] a budu [té otrokyně] zbavena.“²⁸

Coby sankce je uveden tělesný trest a ztráta otrokyně.²⁹ Ztráta otrokyně je myšlena jako trest za neoprávněné nakládání s věcmi patřící Bekmútě. Křivá přísaha je pak trestána tělesným trestem, ve formě bití holí. Trest je v tomto

²⁷ LEXA, František. *Veřejný život...*, s. 78.

²⁸ LEXA, František. *Veřejný život...*, s. 99.

²⁹ Trest odebrání otrokyně by byl pro Erenofru značný s ohledem na cenu otrokyně. Výčet věcí, jež Erenofre za otrokyni zaplatila. In LEXA, František: *Veřejný život...*, s. 99.

případě totožný se sankcí, jaká byla vyměřena udavačům v předešlém případě, tedy i v případě přestaveného dělníka Haje. Bití ovšem nebylo jedinou újrou, která případnému křivopřísežníku hrozila. Další z dokladů zmiňují i tvrdší sankce:

„Bylo mu uloženo, aby složil přísahu při vládci – kéž žije, jest zdrav a svěží! – slovy: „Kdybych lhal, necht’ jsem zmrzačen a poslán do Núbie!“³⁰

Uvedené zmrzačení znamenalo useknutí nosu a uší, což byl ve starém Egyptě trest tradičně spojený s nucenými pracemi.³¹ Takový trest je bezpochyby mnohem tvrdší než bití holí, byť ve značném rozsahu. O tom, že se nejednalo o ojedinělý případ, svědčí další úryvky:

„Byla jí uložena přísaha při vládci – kéž žije, jest zdrav a svěží! – řekne-li lež, že bude zmrzačena a vsazena do klády.“³²

Některé zákoníky v rámci soudního řízení s úmyslně nepravdivým tvrzením počítaly a uváděly jej coby samostatnou skutkovou podstatu. Mezi ně patří například Chammurapiho zákoník:

„Jestliže někdo vystoupil u soudu s křivým svěděním a výpověď, kterou učinil, neprokázal, bude, jestliže jde o hrdelní spor, potrestán smrtí; jestliže vystoupil se svěděním (ve sporu) o obilí nebo o peníze, ponese trest v hodnotě tohoto sporu.“³³

či § 28 zákoník Ur-Nammua:

„Pokud se někdo prezentuje jako svědek, ale prokáže se, že je to křivopřísežník, zváží a dodá 15 šekelů stříbra.“³⁴

V rámci soudního řízení byla přísaha obligatorní náležitostí a její odmítnutí devalvovalo výrok dotyčného na lež:

„Pokud člověk vystupuje jako svědek, ale odmítne přísahu, je povinen provést náhradu toho, co je předmětem sporu.“³⁵

Tvrzení proti tvrzení – vliv konkrétní osob

Celá rozebíraná problematika naráží na jeden základní problém, a tím je váha tvrzení osob stojících proti sobě. Pro právo zmiňovaných starověkých

³⁰ LEXA, František. *Veřejný život...*, s. 111.

³¹ Srov. např. zákony krále Haremheba.

³² LEXA, František. *Veřejný život...*, s. 112.

³³ § 3 – 4 Chammurapiho zákonů. In KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony...*, s. 122.

³⁴ § 28 zákoníku Ur-Nammu. In ROTH, Martha T. a kol. *Law Collections...*, s. 20.

³⁵ § 29 zákoníku Ur-Nammu, tamtéž.

národů je typická diferenciací, t. j. rozdílný přístup k osobám v závislosti na jejich společenském postavení. V tomto případě je třeba ponechat stranou rozdělení skupin obyvatel na svobodné a otroky, neboť starověké právo je charakteristické jejich diametrálně odlišným postavením, a zaměřit se spíše na společenské rozdíly v rámci skupiny svobodných obyvatel. Mezopotámie jednoznačně patřila mezi státy otevřeně zvýhodňující vyšší vrstvy, Egypt na druhou stranu usiloval, alespoň oficiálně, o rovnost, kterou proklamoval v především v dokumentech naučného charakteru. Takzvaná Nauka Amenopova³⁶ doslova uvádí:

„Nevěnuj zvláštní pozornosti člověku skvěle oblečenému a nevšímej si také zvláště rozedraného! Nepřijímej darů od člověka mocného a nepotlačuj kvůli němu slabého!“³⁷

V praxi bohužel i na první pohled pokrokový Egypt bojoval s korupcí a s ní spojeným upřednostňováním nároků movitých a vlivných osob oproti ostatním. Nicméně rozhodně lze říci, že takové jednání bylo chápáno jako negativní, a pokud bylo odhaleno, pak bylo trestáno. Dle pramenů doplatil na porušení nestrannosti i nejvyšší z egyptských úředníků a druhý nejvlivnější muž ve státě po králi samotném – vezír Cheti, což ho stálo jeho výjimečný post:

„Vypravuje se, že zacházel se svými lidmi hůře než s jinými z bázně [že by se o něm řeklo, že dává] neprávem [přednost svým lidem]. Když si kdosi z nich stěžoval na rozsudek, který mu hrozil, vytrval při jeho škodě. To jest více než spravedlnost! Nezapomínej na spravedlivé rozhodování, neboť bohu se hnusí stranictví! To jest v nauce, tedy chovej se tak! Pohlížej na toho, koho znáš, jako na toho, koho neznáš; na toho, kdo jest blízký králi, jako na toho, kdo jest vzdálen od jeho paláce.“³⁸

³⁶ S naukami či takzvanou mudroslovnou literaturou se v Egyptě setkáváme velmi často. Staroegyptský název tohoto typu literatury je „sbójet“ – naučení, ponaučení, nauka. Podle pověsti byl autorem první z nauk slavný vezír Imhotep. Tvůrci takovýchto dokumentů bývali většinou významní úředníci na konci své kariéry, kteří z pozice uznávaných autorit sepisovali ponaučení pro příští generace. Tyto nauky svým charakterem ovšem nejsou pramenem práva, jde spíše o soupis morálních zásad, které se pochopitelně v mnoha ohledech s právními normami překrývají. K mudroslovné literatuře podrobně LANDGRÁFOVÁ, Renata. Jak se stát nesmrtelným. Mudrosloví a nepsaný zákon ve starém Egyptě. In ANTALÍK, Dalibor – STARÝ, Jiří – VÍTEK, Tomáš a kol. *Mudrosloví v archaických kulturách. Svět archaických kultur IV*. Praha : Hermann & synové, 2009, s. 29-52.

³⁷ LEXA, František. *Výbor ze starší literatury egyptské*. Praha : Nakladatelství Šolc a Šimáček společnost s r.o., 1947, s. 262.

³⁸ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě...*, s. 54-55.

Je tedy očividné, že právě Egypťané, ačkoli nedokázali ve všech případech zajistit stoprocentní nestrannost, jednostranné zvýhodňování neuznávali, což se s největší pravděpodobností týkalo i oblasti tvrzení a jejich váhy. V praxi však v Egyptě stejně jako v ostatních starověkých zemích byli privilegiováni značně zvýhodňováni a je proto vysoce pravděpodobné, že jejich slovo mělo větší váhu. Přesto i pro ně platila přísná sankce pro případ lživého tvrzení či výroku.

Závěr

Závěrem lze tedy shrnout, že jakýkoli ústní projev byl ve starověkých státech brán velmi vážně a mohl mít dalekosáhlé následky. Pouhým vyřčením slov tak mohlo dojít nejen k urážce na cti, ale také k obvinění z trestného činu, které jak bylo výše uvedeno mohlo mít za následek potrestání nařčeného i v případě jeho nevinu (byla-li vina určována například prostřednictvím orďálu). Samotný řečník se pak vystavoval riziku značné, často i nejvyšší sankce ukládané světskou mocí a pochopitelně i riziku trestu vykonaného mocí božskou (při porušení přísahy ve jménu bohů). Ať už zmíněné vedlo k pravdomluvnosti či byla lákadla získání prospěchu nebo naopak poškození nenáviděné osoby příliš vábivá, starověký člověk byl pravděpodobně velmi opatrný při veřejné presentaci svých výroků.

Recenzent: JUDr. Marek Števček, PhD.

UHLÍŘOVÁ, Michaela. Claim, oath and their legal impact in selected countries of the ancient world. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 3, 2011, No.5, p. 75-84.

The contribution is focused on the oral expression of fact, respective to the legal effect which this statement might have. Primarily there is a common claim, distinguished from the oath, which is further reinforced by appeal to the gods or the ruler. The seriousness of the oath was therefore undoubtedly much higher on the other hand the abuse of oath was also examined much more strictly because it was also an insult to the ruler or the gods themselves.

The verbal expression of certain fact was a powerful weapon for ancient man. Based on the oral impeachment, another person could be charged from criminal activity and it was the start of the criminal proceeding. Most of the evidence in the proceedings was made by the oral testimony of witnesses. But legislators were aware of the danger of deliberately false statements that were intended to harm innocent people or to obtain a personal benefit and then severely punish the liars. Unfounded accusations, false testimony and perjury have been strictly punished and the penalties were not only the punishment for offenders but they also have a preventive effect on the rest of the population. With regard to the nature of the sanctions, preventive effect was undoubtedly effective.

VÝKUP PRVORODENÝCH V STAROVEKOM IZRAELI

MGR. JÁN VYHNÁNEK
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN

Abstrakt

Práca analyzuje vykupovanie prvorodených v starovekom Izraeli. V úvodnej časti je načrtnutá vzájomná relácia postavenia synov a dcér v staroizraelskej rodine s osobitným akcentom na právny a spoločenský status prvorodeného syna. Nasleduje rozbor a anatomizácia samotného inštitútu vykupovania s prihliadnutím na účel a modus jeho realizácie. Záver je donorom stručnej rekapitulácie hlavných myšlienok a zoznamu použitých skratiek.

VYHNÁNEK, Ján. Vykupovanie prvorodených v starovekom Izraeli. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 5, s. 85-102.

Úvod

Právny poriadok starovekého Izraela disponoval reglementáciou viacerých právnych inštitútov, ktorými sa diferencoval od okolitých národov. Jedným z nich bol aj výkup prvorodených synov, ktorého analýza je predmetom príspevku. Pre bližšie pochopenie významu potomkov mužského pohlavia (osobitne prvorodených) pre izraelskú societu je adekvátne najskôr aspoň kontúrovo naskicovať ich právny status na báze komparácie postavenia detí v staroizraelskej rodine.

Právne postavenie synov a dcér

V patriarchálnej staroizraelskej spoločnosti neexistovala ani formálna normatívna rovnoprávnosť medzi súrodencami rozdielneho pohlavia. Naopak, práve písané právo často zakotvovalo až drakonickú nerovnosť v právnom postavení synov a dcér. Dcéra sa v právnych vzťahoch často vyskytovala iba v pozícii objektu, pasívneho príjemcu povinností (a, prirodzene, aj práv, i keď tie boli v komparácii s povinnosťami minoritné).

Dcéra bola považovaná za majetok svojho otca, jej právny status neprekročil horizont obmedzenej spôsobilosti na právne úkony. Otec ju bol oprávnený predat' do otroctva¹ (Ex 21:7²: „A keby niekto predal svoju dcéru za

¹ TUREČEK, J. a kol. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha : Orbis, 1963, s. 125.

služku, nevyjde, jako vychádzajú sluhovia³.“). Znásilnenie panny nebolo klasifikované ako sexuálny trestný čin, kde chráneným objektom bola dôstojnosť, sloboda či telesná integrita človeka, ale ako majetkový trestný čin, ktorého sankcia (peňažný trest 50 šeklov striebra⁴) vyjadrovala náhradu za poškodenie majetku otca.

Otec dokonca mohol obetovať aj česť dcér (Gn 19:8, Sd 19:24), aby preukázal svoju pohostinnosť. Znehodnotením kúpnej ceny dcéry⁵ poškodil len seba, skazený alebo aj zmarený život dievčaťa sa na zreteľ nebral⁶. Otec však nebol kompetentný rozhodnúť sám o živote svojej dcéry a detí vôbec⁷. Rozsudok smrti v prípade konflagrácie medzi otcom (rodičmi) a deťmi bol povolaný vyniesť len orgán verejnej moci (súdny orgán), ktorého ingerencia

² Biblické odkazy v článku sú primárne citované podľa prekladu profesora Jozefa Roháčka. Porov. napr. *Svätá Biblia*. Banská Bystrica : Slovenská biblická spoločnosť, 1998. Zoznam skratiek je uvedený v závere textu.

³ Toto ustanovenie bolo limitované povinnosťou kupca správať sa k žene ohľaduplne a zákazom predat' ju do cudziny (porov. Ex 21:8). V Biblii sa však zachovala aj zmienka o predaji synov do otroctva: „... a hľa, my depceme svojich synov a svoje dcéry predávajúc ich za otrokov, a už aj sú niektoré z našich dcér zdeptané za otrokyne, a nemôžeme si pomôcť, a naše polia a naše vinice majú iní.“ (Neh 5:5) Bola to zjavne neštandardná situácia, determinovaná neutešenou ekonomickou situáciou spoločnosti.

⁴ Dt 22:28-29: „Keby našiel niektorý muž dievku, pannu, ktorá by nebola zasnúbená, a pochytil by ju a ležal by s ňou, a boli by najdení, vtedy dá muž, ktorý ležal s ňou, otcovi dievky päťdesiat šeklov striebra, a bude mu ženou...“ Keďže jeden šekel striebra vážil 11 – 16 gramov, panna sa v starovekom Izraeli oceňovala na cca 750 gramov striebra.

⁵ Potenciálny ženich bol povinný otcovi zaplatiť kúpnu cenu nevesty (obvenenie – móhar), pričom jej výška závisela od stupňa opotrebovania (poškvrnenia) predmetu kúpy – ženy. Základná kúpna cena bola ustálená pravdepodobne vo výške 50 šeklov striebra, čo sa dá legitímne vyabstrahovať z ustanovenia o náhrade za zvedenie panny.

⁶ BIČ, M. *Radostná zvesť Starého zákona*. Praha : Kalich, 1983, s. 88.

⁷ Výnimkou by mohla byť predzákonná doba (obdobie patriarchov), keď napr. Júda vyniesol rozsudok nad svojou nevestou Támar: „A stalo sa tak asi o tri mesiace, že bolo oznámené Júdovi, že vraj Támar, tvoja nevesta, dopustila sa smilstva, a hľa, aj je tehotná od svojho smilstva. A Júda povedal: Vyveďte ju, aby bola upálená.“ (Gn 38:24) Taktiež je zaznamenaný príbeh Abraháma (Gn 22:1-19), ktorý sa na Boží príkaz vybral obetovať svojho syna Izáka, pričom z kontextu vyplýva, že podobná prax nebola v tých časoch ojedinelá. Staroizraelská spoločnosť však vtedy ešte neexistovala, nebola organizovaná ani na štátnej, ani na kmeňovej báze (v dobe Abraháma nebol ešte známy ani názov Izrael, ktorý dostal od Boha až jeho vnuk Jakob – Gn 32:28), preto je tieto jednotlivé prípady potrebné vnímať segregované od staroizraelského práva, azda ako protoizraelské právo, výrazne ovplyvnené právnou obyczajou okolitých národov.

bola v danom prípade nevyhnutnou podmienkou legitimacy verdiktu. Najčastejšie išlo o radu starších, ktorí v tom-ktorom meste tvorili významní predstavitelia svojich rodov, v kráľovskej dobe existovala miestna samospráva so súdnou právomocou či synedriá⁸ (porov. napr. Dt 21:18-21: „Keby mal niekto nezdaného syna spúrneho a nepoddajného, ktorý by nepočúval na hlas svojho otca a na hlas svojej matere, a hoci by ho káznil, predseda by ich len neposlúchal, vtedy ho pochytiť jeho otec a jeho matka a vyvedú ho von ku starším jeho mesta a ku bráne jeho miesta a povedia starším jeho mesta: Tento náš syn je spúrne a nepoddajný, nepočúva na náš hlas, je žráč a pijan. Vtedy ho ukameňujú všetci mužovia jeho mesta, a zomrie. A odpraceš také zlo zo svojho streda. A počujú to, celý Izrael, a budú sa báť⁹).“

Naznačené privilegované postavenie syna bolo v podmienkach patriarchálnej staroizraelskej society determinované jeho právnou i sociálnou rolou. Ako mužský potomok po smrti otca dosiahol pozíciu jeho právneho nástupcu (či už ako spôsobilý subjekt v rámci dedičskej sukcesie alebo v prípade prvorođeného ako „pater familias“¹⁰ – išlo teda o zásadu primogenitúry). Zároveň plnil funkciu garanta kontinuity rodovej línie¹¹, pričom táto sociálna rovina

⁸ Porov. SCHELLE, K. a kol. *Právní dějiny*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 89-91.

⁹ Dokonca ani podľa Dt 13:6-11, keď bol rodič oprávnený a povinný zabíť svoje dieťa za trestný čin nahovárania na idolatriu, nešlo o svojvoľný sankčný akt. Z formulácie: „Tvoja ruka bude prvá, ktorá siahne na neho, aby ho zabila a potom ruka všetkého ľudu...“ jednoznačne vyplýva, že rozsudok bol vykonávaný verejne a že rodič postupoval v súlade s pravidlami staroizraelského procesného práva, keď ako prví vykonávali trest smrti svedkovia, v tomto prípade rodičia.

¹⁰ Po otcovej smrti bol za pána domu dezignovaný najstarší syn. V starozákonnom kontexte (Gn 24) je známy i prípad fratriarchátu – variácie patriarchátu, keď primárnou autoritou v rodine disponoval nie otec, ale (pravdepodobne prvorođený) dospelý syn. V uvedenej epizóde sa Rebeka síce predstavila ako „dcéra Betuela, syna Milky, ktorého porodila Náchorovi...“ (Gn 24:24,47), napriek tomu Eliezér (obstarávateľ nevesty na základe obdoby mandátnej alebo príkaznej zmluvy s Abrahámom) odovzdal okrem nej dary (mattan, poskytoval sa popri móhare skôr ako spoločenská úslužnosť) už iba jej matke a bratovi Lábanovi: „... a drahocenné veci dal i jej bratovi i jej matke.“ (Gn 24:53) Zdá sa, že napriek Betuelovej osobnej prezencii bol Lában taktiež kompetentný dojednať sobáš: „Ale jej brat povedal i jej matka: Nech zostane dievča s nami niekoľko, asi desať dní, a potom pôjdeš.“ (Gn 24:55) Spomenutý príklad však nemožno kvalifikovať ani ako fragment protoizraelského práva, keďže Betuelova neizraelská rodina obývala mezopotámsku oblasť Aram-Naharaim, v ktorej bol opísaný rodinný modus operandi bežným javom.

¹¹ Dcéra ako predmet kúpnej zmluvy pri uzavretí manželstva odišla (bola deložovaná) z otcovského domu, a tak sila rodu nebola odvodzovaná od počtu dcér. Porov. DE VAUX, R. *Ancient Israel: Its Life and Institutions*. New York : McGraw-Hill, 1961, s. 41.

v teokratickom starom Izraeli¹² fuzionovala so sférou duchovnou (teologic-kou) a Božím prísl'ubom: „A položíš nepriateľstvo medzi tebou a medzi ženou, medzi tvojím semenom a medzi jej semenom; ono ti rozdrťí hlavu a ty mu rozdrťíš päť.“ (Gn 3:15) Toto zasl'úbenie nedávalo len nádej na Vysloboditeľa, ktorý príde, aby premohol satana, ale aj prorocky ukazuje na trvalý zápas medzi „semenom hada“ a „semenom ženy“. Záver tohto zápasu je rozdrvenie päty na jednej strane a rozdrvenie hlavy na strane druhej, čo znamená dezavovanie satanovej autority i sily¹³.

Očakávanie Spasiteľa (Mesiáša) malo v starom Izraeli silnú tradíciu, keďže pôvod prvého patriarchu Abraháma sa priamou mesiášskou rodovou líniou odvodzoval od Adama¹⁴. Navyše, k prvotnému, ohniskovému sľubu (Gn 3:15) sa počas celých staroizraelských dejín pripájali ďalšie proroctvá o Spasiteľovi¹⁵, a tak sa postupne konštituovalo celé portfólio prísl'ubov¹⁶, ktoré motivovalo spoločnosť plodiť synov¹⁷.

¹² Izrael ako vyvolený Boží ľud (porov. napr. Dt 7:6-7, Dt 14:2) bol povinný spravovať sa Božimi zákonmi, dodržiavať zmluvu medzi ním a jediným Bohom. Aj samotný kráľ bol ponímaný nie ako inkarnácia Boha, ale len ako jeho reprezentant, povinný dodržiavať právne normy darované Izraelu Bohom. Subordinácia panovníka zákonu a Bohu diametrálne odlišuje starý Izrael od iných súdobých štátnych útvarov a dovoľuje ho charakterizovať nie ako orientálnu despociu, lež ako mono-teistickú teokraciu.

¹³ *Biblické panorama*. Dillenburg : Christliche Verlagsgesellschaft Dillenburg, 1985, časť II.

¹⁴ Porov. Mt 1:2-17 a L 3:24 – 38.

¹⁵ Porov. napr. predpoveď narodenia Kniežata pokoja pri ceremónii žehnania Júdovi Jakobom v Gn 49:10: „Neuhne berla od Júdu ani palica zákonodarcu z pomedzi jeho kolien, dokiaľ neprije Šilo (= prinášajúci pokoj), a jeho budú poslúchať národy.“ Podobné posolstvo predniesol aj prorok Nátan kráľovi Dávidovi: „A bude, keď sa vyplnia tvoje dni, aby si odišiel a bol so svojimi otcami, že postavím tvoje semeno po tebe, ktoré bude z pomedzi tvojich synov, a upevním jeho kráľovstvo. Ten mi vystaví dom, a ja postavím pevne jeho trón, aby stál až na veky. Ja mu budem otcom, a on mi bude synom, a svojej milosti neodnímam od neho, ako som ju odňal od toho, ktorý bol pred tebou. A postavím ho, aby stál v mojom dome a v mojom kráľovstve až na veky, a jeho trón bude stáť pevne až na veky.“ (1Pa 17:11-14). O príchode Mesiáša sa však zmienili napr. aj starozákonní proroci Izaiáš (7:14; 9:6-7), Jeremiáš (23:5-6), Micheáš (5:2), Zachariáš (9:9) a Malachiáš (3:1).

¹⁶ Evidenčnou materiálou perpetuálneho dejinného židovského očakávania Mesiáša sú novozákonné pasáže, v ktorých ho prví christianizátori (Peter, Štefan, Pavol) identifikovali ako Ježiša Krista a dezorientovali tak predstaviteľov tradičného judaizmu (porov. Sk 2:14-36; 7:56; 13:23).

¹⁷ Samozrejme, od čias Jakobových synov sa spomenutý duchovný (teologický) kontext dezidéria po potomkoch mužského pohlavia naplno uplatňoval len v po-

Spomedzi mužských descendantov požíval špeciálny právny status prvorodený syn, ktorý bol považovaný za otcovu „silu a počiatok vlády“ (Gn 49:3), „prvotinu sily“ (Dt 21:17, Ž 78:51; 105:36) a za „otvárajúceho život“ (Ex 13:2,12,15, Nu 18:15). Uvedené termíny eklatantne súvisia s reprodukčnou silou otca a jej transpozíciou na prvorodeného ako exponenta a ručiteľa zachovania rodovej línie a rodových tradícií pro futuro. O jeho výsadách a zodpovednosti (právach a povinnostiach) sa hovorí ako o jeho „rodnom práve“¹⁸. Prvorodenstvo poznali a uznávali aj súdobé okolité štátne útvary (napr. Ex 11:5), avšak v právnom poriadku starovekého Izraela figurovalo ako inštitút *sui generis*.

Právne postavenie prvorodeného sa dá legitímne detailizovať a rekonštruovať najmä podľa ústneho práva, zachyteného v starozákonných príbehoch. Písané právo (právne normy) precizovalo jeho štatút len v troch prípadoch:

- a) nariaďovalo rodičom povinnosť zaplatiť kúpnu cenu Bohu za prvorodeného v hodnote 5 šekelov striebra¹⁹ (Ex 13:2,11-16; 22:29; 34:20, Nu 18:15-16²⁰), bola to ceremónia s názvom pidyon ha-ben. Primárna právna povinnosť podľa Exodus 13:2 ukladala zasvätiť Bohu všetko prvorodené: „Posväť²¹ mi všetko prvorodené, čo otvára jakýkoľvek život medzi synmi Izraelovými jako u ľudí tak i u hoviev; to je moje.“ Spod primárnej povinnosti segregovať (zasvätiť) pre Boha všetko prvorodené jestvovali tri exempcie, spojené so sekundárnou povinnosťou vykúpiť taxatívne vymedzený index subjektov: 1. prvorodeného syna (pidyon ha-ben), 2. prvorodený nečistý dobytok²², 3. prvorodeného osla. V prvých dvoch prípadoch bol výkup obligatórny, v treťom fakultatívny,
- b) v polygamických rodinách dilitovalo právomoc otca opomínať (negovať) výsadné postavenie biologicky prvorodeného syna (Dt 21:15-17),

kolení Júdu, avšak i v iných kmeňoch bol syn vnímaný ako požehnanie, keďže symbolizoval príchod očakávaného Záchrancu.

¹⁸ *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 1996, s. 831.

¹⁹ Aproximatívne 75 gramov striebra.

²⁰ Porov. KENT, Ch.F. *Israel's Laws and Legal Precedents: From the Days of Moses to the Closing of the Legal Canon*. New York : C. Scribner's Sons, 1907, s. 227-229.

²¹ Druhá osoba jednotného čísla (singuláru) naznačuje univerzálny subjekt povinnosti. Išlo teda o právnu normu – všeobecne záväzné pravidlo správania, vzťahujúce sa na skupinu rovnakého druhu a neurčitého počtu. Sankcionistom normy bol v predštatnej staroizraelskej spoločnosti sám Boh, prípadne ním zvolení reprezentanti.

²² Taxatívny výpočet je zaznamenaný v Lv 11. Za čisté zvieratá boli považované prežúvavce s rozdeleným kopytom. Nečisté živočíchy nebolo povolené konzumovať a oddeliť pre Boha.

- c) prvorodeného z levirátného manželstva definovalo ako právoplatného syna zosnulého (Dt 25:6).

Účel pidyon ha-ben

Z načrtnutého statusu právnej i faktickej prevalencie synov nad dcérami (mužov nad ženami) v patriarchálnej spoločnosti starovekého Izraela legitímne rezultuje fakt, že predmetom záujmu aktu zasvätenia boli len osoby mužského pohlavia (resp. v zvieracej sfére samci). Problematika vykupovania sa v priebehu dejín stala predmetom heterogénnych interpretácií a polemík. V zásade sa napokon vykryštalizovali dva fundamentálne opozitné ideové prúdy, snažiace sa ustanovenia pidyon ha-ben s akribiou špecifikovať.

Mladší z nich, ktorého vznik je datovaný do 19. storočia ako produkt nemeckej historicko-kritickej teológie, považuje kúpnu cenu (5 šekelov striebra) za hodnotu života prvorodeného a obrad pidyon ha-ben za substitúciu ľudskej obete, ktorá by inak bola nutná. Akcentuje spoločný základ judaizmu s pohanstvom a až jeho postupnú profiláciu a vyčleňovanie ako samostatného náboženstva. Deklaruje, že minimálne v predexilovej dobe²³ boli prvorodení synovia v prípade nezaplatenia kúpnej ceny obetovaní (zasväcovaní) Bohu (Jahvemu, Hospodinovi), eventuálne cudzím idolatrickým bohom²⁴ a stotožňuje izraelského Boha s pohanským Molochom. Právna úprava však legálne praktizovanie takýchto žertiev celkom evidentne vylučovala: „Neučiniš tak Hospodinovi, svojmu Bohu, lebo všetko, čo je ohavnosťou Hospodinovi, čoho on nenávidí, robili (pohanské národy) svojim bohom, lebo ešte len aj svo-

²³ V roku 587/586 pred Kr. bolo Judské kráľovstvo dobyté babylonskými vojskami a veľká časť Židov v niekoľkých etapách vyexpedovaná a deportovaná do babylonského zajatia – exilu. Táto udalosť je zaznamenaná i v Starom zákone: „Deviateho roku Cedekiaša, judského kráľa, desiateho mesiaca prišiel Nabuchodonozor, babylonský kráľ, i všetko jeho vojsko proti Jeruzalemu a obľahli ho. Jedenásteho roku Cedekiaša, štvrtého mesiaca, deviateho dňa toho istého mesiaca bolo preložené mesto... A Chaldejci spálili dom kráľov ako i domy ľudu ohňom a múry Jeruzalema rozborili. A ostatok ľudu, ktorý bol pozostal v meste, i prebehľých, ktorí boli prebehli k nemu, jako aj iný ostatok ľudu, ktorí boli pozostali, prestehoval Nebuzaradán, veliteľ kráľovskej stráže, do Babylona.“ (Jr 37:1-2, 8-9) Doba exilu bola ukončená po roku 539 pred Kr., keď bol Babylon anektovaný perzským kráľom Kýrom II. Veľkým. Náboženská politika Perzie bola (nielen) voči Židom ústretová, snažila sa vybudovať náboženské, pokiaľ možno o to menej politické a národne zamerané komunity. Tak bolo ukončené babylonské zajatie a Židia mohli, pokiaľ prejavili slobodnú vôľu, repatriovať.

²⁴ Túto otázku anatomizujú a rekognoskujú napr. BAUMGARTEN, A. I. *Sacrifice in Religious Experience*. Boston : Brill, 2002, s. 49-55. KRELL, M. A. *Intersecting Pathways: Modern Jewish Theologians in Conversation with Christianity*. New York : Oxford University Press, 2003, s. 96.

jich synov aj svoje dcéry pálili ohňom svojim bohom“ (Dt 12:31). A: „Nenajde sa u teba nikto taký, kto by viedol svojho syna alebo svoju dcéru cez oheň...“ (Dt 18:10). V staroizraelskom právnom poriadku tak bolo obetovanie detí kvalifikované ako trestný čin, ktorého objektmi boli simultánne náboženská čistota (zákaz plagizovať idolatrické prax okolitých národov chránil rýdzosť monoteizmu a výsadné privilegované postavenie Boha²⁵) a život a zdravie dieťaťa (ľudský život). Napriek zloženej kumulatívnej skutkovej podstate deliktu je vymedzené protiprávne konanie legítimne klasifikovať ako náboženský (modloslužobný) trestný čin, nie ako trestný čin proti životu. Ich diferenciacia a rafinácia tkvela v objektívnej stránke. V prípade trestného činu obetovania dieťaťa konanie páchatel'a (rodiča) spočívalo v zabíjaní a obe-

²⁵ Kým idolatrické obetovanie detí Molochovi (Ex 20:3: „Nebudeš mať iných bohov predomnou.“ Lv 20:2: „Ktokoľvek zo synov Izraelových ako i z pohostínov, kto pohostiní v Izraelovi, kto by dal zo svojho semena Molochovi, istotne zomrie, ľud zeme ho ukameňuje.“) vždy deklarovalo otvorenú vzburu voči Bohu, keďže adresátom detskej obete bol cudzí boh (napr. Moloch, Baal a pod.), pri osobitnom trestnom čine obetovania detí Bohu tento substrát mohol absentovať, ak si páchatel' chcel bona fide detskou žertvou získať Božiu priazeň. Aj taký náboženský modus operandi sa však rovnal pokusu vertikalizovať Boha na etáž pohanských božstiev – reprezentantov diabla (1K 10:20: „... čo pohania zabíjajú obetujú, obetujú démonom a nie Bohu.“). Ten „bol vrahom od počiatku“ (J 8:44), kým Boh (Hospodin) „vytrhuje dušu zo smrti“ (Ž 56:14), „dáva všetkému život a dych“ (Sk 17:25) a u neho je „prameň života“ (Ž 36:10). Podobná obeť by teda identifikovala Boha s diablom. Argumentácia čistými bohoslužobnými pohnútkami páchatel'a by bola v danom kontexte irelevantná, nemohla spôsobiť právne účinky exkulpácie v zmysle okolnosti vylučujúcej trestnú zodpovednosť a protiprávnosť činu, pretože služba Bohu bola právoplatná len vtedy, pokiaľ korešpondovala s Božou vôľou tak obsahom (úmysel získať si obeťou Božiu náklonnosť), ako i formou (spôsob realizácie obete). Pokiaľ čo i len jeden z uvedených fragmentov obradu chýbal, tak daný úkon nemohol byť označený za legítimnú bohoslužbu. Evidenciou tohto princípu je napr. Saulovo obetovanie z prekliateho amalechitského dobytku: „Na to povedal Saul Samuelovi: Veď som poslúchol na hlas Hospodinov a išiel som cestou, ktorou ma poslal Hospodin, a doviedol som Agaga, kráľa Amalechovho, a Amalecha, daného pod kľatbu som zahladil. Ale ľud vzal z koristi drobné stádo a voly, prvotinu daného pod kľatbu, aby bolo čo obetovať Hospodinovi, tvojmu Bohu, v Gilgale. No Samuel riekol: Či azda má Hospodin takú záľubu v zápalných a v iných obetiach bitných, ako aby niekto poslúchal na hlas Hospodinov? Hľa, poslúchať je lepšie ako obetovať a pozorovať na slovo Hospodinovo ako donášať tuk baranov“ (1S 15:20-22). Účinky obete boli nulité, pretože tá nebola realizovaná v súlade s Božou vôľou a Saul sa stal recipientom Božieho trestu straty funkcie: „Lebo spúra je taký hriech ako čarodejníctvo a svojvôľa jako modlárstvo a bohožia. Preto, že si ty zavrhnul slovo Hospodinovo, zavrhnul aj on teba, aby si nebol kráľom“ (1S 15:23). Závažnosťou sa trestný čin vzbury proti Božiemu obetnému poriadku vyrovnal čarodejníctvu.

tovaní dieťaťa Bohu, čoho bezprostredným následkom (nexus causalis) bol pokus degradovať Boha na pohanské niveau (ten bol priamo determinovaný zmarením ľudského života). Pri trestnom čine proti životu bolo konanie páchatel'a charakterizované zabitím dieťaťa bez obety post mortem, čoho direktným následkom bolo porušenie záujmu chráneného zákonom – ľudského života (Ex 20:13: „Nezabiješ!“). Subjekt (páchatel') tohto trestného činu bol konkrétny – rodič²⁶ a na naplnenie skutkovej podstaty sa vyžadovalo úmyselné zavinenie²⁷.

Takáto rigorózná a exaktná právna úprava však bola podľa argumentačnej bázy prívržencov teórie ľudských obetí skoncipovaná a prijatá až v poexilovej etape, dovtedy bol pidyon ha-ben realizovaný len podľa Exodus 22:29: „Prvorodeného zo svojich synov dáš mne.“²⁸

Kontradikčne k uvedenej teórii stojí staršia ideová platforma, pertraktovaná protagonistami judaizmu, korešpondujúca s konštantnou dejinnou interpretáciou Židmi, ktorí dodnes tradíciu pidyon ha-ben zachovávajú. Podľa nej kúpna cena (5 šekelov striebra) predstavuje hodnotu práce, ktorú by bol inak prvorodený syn povinný vykonávať v chráme²⁹. Odmietá preto denominovať proces vykupovania ako substitúciu za ľudskú obeť. Svoje východiskové postuláty inunduje masívnou a monolitnou teologicko-právnou argumentáciou. Genéza tohto záväzku siahala do čias egyptského exodu: v noci prepustenia izraelitov z Egypta boli autochtónni prvorodenci na rozdiel od izraelských

²⁶ Je otázne, či pri dominantnom postavení otca ako hlavného rodinného obetníka mohla daný trestný čin spáchať aj matka, najmä keď po smrti hlavu rodu substituoval na tom poste najstarší syn. Práve tak nie je z uvedených ustanovení zrejmé, či by boli aj obetovaním cudzieho dieťaťa naplnené znaky skutkovej podstaty tohto deliktu. V takom prípade by ako páchatel' mohol figurovať ktokoľvek (všeobecný subjekt). Z formulácie „nenajde sa ... nikto...“, kto by viedol svojho syna alebo svoju dcéru cez oheň“, sa však pri použití zámene „svojho“ dá legitímne vyextrahovať, že delikventom sa mohol stať len rodič dieťaťa. V starozákonných príbehoch zachytené obyčaje deskribujú ako obetujúceho (či už cudzím bohom alebo izraelskému Bohu) vždy len otca (porov. napr. Gn 22:2, Sd 11:39, 2Kr 3:27; 16:3; 21:6).

²⁷ Subjektívna stránka skutkovej podstaty trestného činu bola precizovaná úmyselným konaním v podobe zabitia a obetovania svojho dieťaťa. Pre dokonanie trestného činu bolo irelevantné, či páchatel' zamýšľal spôsobiť následok a ohroziť chránený objekt (Božiu zvrchovanosť).

²⁸ SCHAUS, H. *The Lifetime of a Jew throughout the Ages of Jewish History*. Cincinnati : Union of American Hebrew Congregations, 1950, s. 307.

²⁹ Takéto ponímanie sa javí pravdepodobnejšie aj vzhľadom na komparáciu kúpnej ceny nevesty (50 šekelov) a prvorodeného (5 šekelov). Hodnota vlastníckeho práva k žene by tak bola desaťkrát vyššia ako život (prípadne prevod rodičovských práv) najstaršieho a najvzácnejšieho syna, čo by bolo v podmienkach patriarchálneho starovekého Izraela prinajmenšom nelogické, až iracionálne.

zahubení (Ex 12:1-32)³⁰. Tí stáli pod Hospodinovou ochranou a stali sa tak jeho majetkom (vlastníctvom). Preto všetko prvorodené (ľudia, zvieratá, úroda) malo byť i v budúcnosti delegované Bohu. Prvorodení synovia odvtedy požívali v staroizraelskej societe špeciálne (právne i spoločenské) postavenie. Reprezentovali (po otcovom úmrtí) svoj rod pred Bohom, boli nositeľmi požehnaní a supervízormi tradícií. Predovšetkým však boli zasvätení Bohu, oddelení pre neho ako vykonávatelia hieratických náboženských úkonov. Kňazského úradu boli pozbavení v priamej nadväznosti na ich zlyhanie v kauze kultických orgií pri zlatom teľati³¹. Na ich miesto boli dosadení mužskí zástupcovia kmeňa Lévi, ktorí jediní nepodľahli idolatrickým tendenciám a ostali verní Bohu – Hospodinovi³². Po tom, čo vlastným protiprávnym konaním stratili prvorodení svoju unikátnu religióznu funkciu, musel byť každý ďalší najstarší descendent zaplatením kúpnej ceny oslobodený spod povinnosti slúžiť v chráme³³. Z osobnej pôsobnosti tohto záväzku boli vyňatí Levi-

³⁰ Porov. Ex 13:14-16: „A bude, keď sa ťa voľakedy zajtra opýta tvoj syn a povie: Čo to znamená? Povieš mu: Silnou rukou nás vyviedol Hospodin z Egypta, z domu sluhov. Lebo stalo sa, keď zatvrdil faraon svoje srdce tak, že nás nechcel prepustiť, že Hospodin pobil všetko prvorodené v Egyptskej zemi, od prvorodeného z ľudí až do prvorodeného z hoviad. Preto ja obetujem Hospodinovi všetko otvárajúce život, čo je mužského pohlavia, a každého prvorodeného zo svojich synov vykupujem. A bude to znamením na tvojej ruke a pamätným poväzkom medzi tvojimi očami, lebo silnou rukou nás vyviedol Hospodin z Egypta.“ Nu 3:13: „... pretože je mojím všetko prvorodené. Toho dňa, keď som bil všetko prvorodené v Egyptskej zemi, posvätil som si všetko prvorodené v Izraelovi od človeka až do hoväda. Mojimi budú. Ja som Hospodin.“

³¹ Epizóda je zachytená v Exodus 32. Náboženský predák Mojžiš zotrval na vrchu Sinaj dlhú temporálnu periódu, a tak jeho brat Aron zhotovil na objednávku bezradného izraelského ľudu modlu (zlaté teľa) ako substitúta za Hospodina, pričom idolatrické bohoslužby boli spojené s bezbrehými bakchanáliami. Mojžiš po návrate proklamoval, aby každý, „kto je Hospodinov, pristúpil k nemu. A shromáždili sa k nemu všetci synovia Léviho.“ (Ex 32:26) Slovné spojenie „kto je Hospodinov“ koreluje s formuláciou „všetko prvorodené... je moje“ (Ex 13:2) a „pretože je mojím všetko prvorodené“ (Nu 3:13), ktorou si Boh (Hospodin) vyvolil izraelských prvorodencov. Je to evidenčná matéria dvoch skutočností: a) prvorodení synovia svojím modloslužobným modus operandi stratili privilegovaný kňazský status a ich sukcesormi sa stali Leviti, b) prvorodený sa mohol vlastným protiprávnym konaním pripraviť sčasti (náboženská sféra) alebo úplne (duchovná a dedičská area, čo dokumentuje osud Jakobovho prvorodenca Rúbena, ktorý zvedol otcovu súložnicu, a preto mu bolo jeho rodné právo odňaté – Gn 49:3-4) o svoje výsadné právne postavenie.

³² Porov. napr. DONIN, H. H. *To Be a Jew: A Guide to Jewish Observance in Contemporary Life*. New York : Basic Books, 1972, s. 276.

³³ MILLGRAM, A. E. *Jewish Worship*. Philadelphia : Jewish Publication Society of America, 1971, s. 323.

ti, ktorých segregácia pre náboženskú službu bola definitívna a neboli oprávnení sa z nej vykúpiť. Ďalším (sekundárnym, akcesorickým) aspektom účelového určenia rituálu pidyon ha-ben bol záväzok pripomínať si Božiu milosť a svätosť – vyvedenie z Egypta a oddelenie prvorodených³⁴, ale aj ich kolaboráciu s hriechom. Duchovné (teologické) povinnosti (uvoľniť poškvrených prvorodených spod kňazskej služby a komemorácia Božej zvrchovanosti) sa tak realizovali prostredníctvom právnej povinnosti vykupovať prvorodencov. Oba segmenty spoločenských noriem, spoločenského miliea starovekého Izraela, normy právne i náboženské sa tak prelínali a fuzionovali.

Deskripcia priebehu prvého generálneho výkupu prvorodených, ktorý nasledoval po afére so zlatým teľaťom, explicitne dokladuje formu a účel obradu, korešpondujúc s explikovanou konvenčnou judaistickou interpretáciou, a súčasne naznačuje podstatu teologicko-právneho povedomia staroizraelskej spoločnosti predexilových čias, v ktorom ľudské obete nemali miesto: „A Hospodin riekol Mojžišovi: Spočítaj všetkých prvorodených mužského pohlavia zo synov Izraelových vo veku od jedného mesiaca a vyše a spočítaj počet ich mien. A vezmeš Levitov mne... A bolo všetkých prvorodených mužského pohlavia v počte mien vo veku od jedného mesiaca a vyše, ich spočítaných, dvadsaťdva tisíc dvesto sedemdesiatttri. A Hospodin hovoril Mojžišovi a riekol: Vezmi Levitov namiesto všetkých prvorodených medzi synmi Izraelovými i dobytok Levitov namiesto ich dobytky, a Levitovia budú moji. Ja som Hospodin. A čo do tých dvesto sedemdesiatttri vykúpených, zbývajúcich nad Levitov, z prvorodených zo synov Izraelových, vezmeš po päť šeklov od hlavy, v šekle svätyne to vezmeš.“ (Nu 3:40-41, 43, 44-47) Procedúra inaugurácie Levitov ako surogátov tak bola realizovaná formou univerzálneho výkupu, keď všetci prvorodení starší ako jeden mesiac boli spätne vykúpení s právnymi účinkami ex tunc. Vykupovanie sa prednostne uskutočňovalo vzájomnou kompenzáciou oboch dotknutých skupín izraelskej populácie. Počet prvorodených však bol o niečo vyšší ako množina Levitov³⁵, a preto bola za každého z dvestosedemdesiatttri prebytočných prvorodencov uhradená kúpna cena vo výške päť šekelov striebra. Leviti neboli percipovaní ako substitúcia ľudských obetí, ale pravým zámerom ich konsekrácie bolo kňazské vysvätenie a oddelenie pre službu v chráme: „A Hospodin hovoril Mojžišovi a riekol: Prived' pokolenie Léviho a postav ho pred Árona, kňaza,

³⁴ Prvorodení Židia dodnes deň pred paschou tradične držia pôst ako reminiscenciu na zázračnú záchranu svojich predkov v Egypte. Porov. JACOBS, L. *A Concise Companion to the Jewish Religion*. Oxford : Oxford University Press, 1999, s. 164.

³⁵ Tí tvorili kmeňovú formáciu s veľkosťou 22 000 mužov: „Všetkých spočítaných z Levitov, ktorých spočítal Mojžiš a Áron na rozkaz Hospodinov podľa ich čeladi, teda všetkých mužského pohlavia vo veku od jedného mesiaca a vyše bolo dvadsaťdva tisíc.“ (Nu 3:39)

aby mu posluhovali. A budú strážiť jeho stráž a stráž celej obce pred stánom shromaždenia, aby konali službu príbytku.“ (Nu 3:5-7)

Argument, že generálny zákaz (klausula) obetovania detí Bohu (Dt 12:31 a Dt 18:10) bol ako právna norma prijatý a dodržiavaný až v poexilovej ére, sa v tomto kontexte javí irelevantný a nesprávny, keďže je evidentné, že ústne právo predchádzajúce uvedenej legislatíve nijakým spôsobom nepripúšťalo ľudské obete³⁶. Ďalším pilierom a appendixom uvedenej interpretácie je záznam v Jr 7:31: „A nastavili výšin Tofeta, ktorý je v údolí Ben-hinnoma, aby pálili svojich synov a svoje dcéry ohňom, čoho som neprikázal, a čo ani len nevstúpilo na moje srdce.“ Tento verš však okrem faktu, že obetovanie detí bolo zakázané, dokazuje aj skutočnosť, že ho obyvatelia Izraela napriek tomu v niektorých obdobiach realizovali (2Kr 16:3: „... ba ešte i svojho syna dal previesť cez oheň podľa ohavností pohanských národov, ktoré vyhnal Hospodin zpred tvári synov Izraelových.“ 2Kr 21:6: „Aj previedol svojho syna cez oheň a planetáril a veštil a nadovážil si duchárov...“), napodobňujúc a imitujúc tak okolité etniká (napr. 2Kr 3:27: „Vtedy vzal moábsky kráľ jeho prvorodeného syna, ktorý mal kraľovať miesto neho, a obetoval ho zápalnou obeťou na múre.“)

Také konanie však vždy bolo prestúpením zákona, porušením právneho poriadku a zmluvy s Bohom, za ktoré mal byť podľa platných a účinných právnych noriem uložený ten najvyšší trest (poena capitalis)³⁷.

³⁶ Dokonca i v prípade, že by vykupovanie skutočne slúžilo ako náhrada povinnosti obetovať prvorodených, tento fakt by nezakladal nevyvrátiteľný nárok stotožňovať izraelského Boha s Molochom. Spomínanú dichotómiu je možné ilustrovať na príklade patriarchu Abraháma a jeho simulovanom pokuse obetovať prvorodeného syna Izáka (Gn 22:1-19). Kým pre jedných je to dôkaz, že fundament protoizraelského práva synkretizoval s pohanskými kultmi, ďalší z toho derivujú gnómu, že už v ére pred Mojžišom bola ľudská obeť reprobovaná, čo znamenalo explicitné vymedzenie a diferencovanie od náboženských praktík okolitých národov. Porov. napr. NOORT, E. – TIGCHELAAR, E. *The Sacrifice of Isaac: The Aqedah (Genesis 22) and Its Interpretations*. Boston : Brill, 2002, s. 88-95. SCHAUSS, H. *The Lifetime of a Jew throughout the Ages of Jewish History*. Cincinnati : Union of American Hebrew Congregations, 1950, s. 307.

³⁷ Náboženské (modloslužobné, magické) trestné činy boli v podmienkach staroizraelskej teokracickej spoločnosti považované za najťažšie porušenie zákona. Nimi ohrozený objekt sa dal klasifikovať ako najvyššia hodnota nekompromisne chránená kódexmi – Božia zvrchovanosť, svätosť a suverenita. Okrem uvedeného sa medzi ne zaraďovali napr. obetovanie detí Molochovi (Lv 20:2), nekromancia (vyvolávanie duchov) a veštestvo – jasnovidectvo (Lv 20:27), blasfémia (Lv 24:10-16), znesvätenie soboty (Nu 15:32-36), navádzanie na (podnecovanie) idolatriu (Dt 13:7-12), idolatria (Dt 17:2-7), rebélia (vzbura) proti rodičom (Dt 21:18-21) či čarodejníctvo (Ex 22:18, Dt 18:10).

Modus výkonu pidyon ha-ben

Generálny zákaz (klauzula) obetovania detí Bohu (Dt 12:31 a Dt 18:10) bol v intenciách vykupovania prvorodených spod kňazskej služby detailizovaný a precizovaný špeciálnymi ustanoveniami: „Ale každý plod osla, otvárajúci život, vykúpiš dobytčat'om, ovcou alebo kozou. A keď nevykúpiš, zlomíš mu krk. Ale každého prvorodeného z ľudí medzi svojimi synmi vykúpiš.“ (Ex 13:13) „Všetko, čo otvára život akéhokoľvek tela, čo obetujú Hospodinovi, už či z ľudí a či z hoviev, bude tvoje, len že istotne vykúpiš prvorodené z ľudí ako i prvorodené z nečistých hoviev tiež vykúpiš. tie, ktoré majú byť z toho vykúpené, vykúpiš, keď budú mať jeden mesiac, v tvojej cene, piatimi šeklami striebra v šekle svätyne, ktorý váži dvadsať gér.“ (Nu 18:15-16)

Aj v súčasnosti existujú komentáre, deklaráujúce, že pidyon ha-ben znamenal v praxi obetovanie zvierat a nie zaplatenie kúpnej ceny³⁸. Ide však o malígnu interpretáciu, odvolávajúcu sa na Ex 13:13 („každý plod osla, otvárajúci život, vykúpiš dobytčat'om...“), predisponujúcu spôsob vykupovania somára na človeka. Pritom sa omisívne nereflektuje na Nu 18:16, kde je ako prostriedok pidyon ha-ben jednoznačne definovaných päť šekelov striebra. Túto verziu potvrdzuje nielen opis prvého výkonu ceremoniálu (Nu 3:40-51), ale aj uniformná historická židovská prax, ktorá pretrvala až do súčasnosti³⁹.

Substitúcia ovce alebo kozy (zvierat'a) za prvorodeného bez všeobecného výmenného ekvivalentu (peňažnej jednotky) by vytvárala konštrukciu akejsi zámennej zmluvy medzi Bohom a rodičom (otcom) dieťaťa, kým jeho vyplatenie za päť šekelov striebra⁴⁰ by sa dalo charakterizovať ako kúpna zmluva. Keďže podstatou oboch zmluvných typov je výmena veci, resp. peňazí za vec, je nutné preklenúť teoreticko-právny rébus vnímania prvorodenca ako predmetu kontraktu. Je potrebné si uvedomiť, že najstarší syn narodením ipso facto (Ex 13:2: „A Hospodin...riekol: všetko prvorodené... to je moje.“) nadobudol status Božieho služobníka, separovaného pre prácu v chráme. Výrazom sluha (služobník) bol často označovaný aj otrok – či už v profánnom alebo duchovnom význame. Sekulárne synonymum slov otrok/sluha je možné nájsť napr. v Ex 21:1-6, kde je zaznamenané prepúšťanie hebrejských

³⁸ Napr. *Výklady ke Starému zákonu I.* Praha : Kalich, 1991, s. 244. *The Law of the Firstborn* [online]. 2002 [cit. 2011-02-08]. Dostupné na internete:

<<http://www.bibletools.org/index.cfm/fuseaction/Library.sr/CT/ARTB/k/690/Law-of-Firstborn.htm>>

³⁹ Porov. *The Pidyon Haben Ceremony* [online]. 2010 [cit. 2011-02-09]. Dostupné na internete: <<http://www.pidyonhaben.org/theCeremony.html>>

⁴⁰ Splnomocnění přijat' striebro boli kňazi ako Boží reprezentanti (Nu 18:16). Bola to de facto odmena za ich službu vo svätyni (náboženská tarifa), keďže nemali dedičný územný podiel ako ostatní izraeliti (Dt 18:1-2).

otrokov⁴¹. V slovenskom preklade je použitý pojem sluha, čo zodpovedá nemeckému Knecht⁴², anglickému servant⁴³, českému služebník⁴⁴ a maďarskému szolga⁴⁵, avšak v hebrejskom origináli sa nachádza výraz 'ēbēd⁴⁶, čo znamená otrok⁴⁷. Tým istým ekvivalentom boli v hojnej miere titulovaní aj Boží služobníci, pomenovaní – či už Abrahám (Ž 105:6, 42), Achiáš (1Kr 14:18; 15:29), Dávid (Ez 37:24-25), Eliáš (1Kr 18:36), Jakob (Ž 136:22), Jonáš (2Kr 14:25), Jozue (Jz 24:29), Mojžiš (Mal 4:4) alebo Zorobábel (Hg 2:24) – i nepomenovaní (napr. Iz 42:19; 49:3, 5). Vo všetkých týchto prípadoch s pojmom 'ēbēd korešponduje aj grécke označenie otroka δūlos⁴⁸. Na starozákonnú tradíciu nadviazal v Novej zmluve apoštol Pavol, ktorý sa v R 1:1 predstavuje ako „sluha Ježiša Krista (ein Knecht Jesu Christi), povolaný apoštol, oddelený k evanjeliu nášho Boha“, pričom v gréckej predlohe je opäť lokalizované podstatné meno δūlos – otrok⁴⁹. Akcentovaním svojho povolania proklamuje, že apoštolom sa nestal z vlastnej ľubovôle, ale bol predestinovaný a dezignovaný Bohom⁵⁰ (práve tak prvorodenci neboli abilitní vlastnou vôľou/konaním ovplyvniť dosadenie do svojej náboženskej pozície).

⁴¹ Izraelský sluha (otrok) mal podľa zákona po šiestich rokoch služby nárok byť prepustený na slobodu. Pokiaľ si však prial ostať u svojho pána, ten mu prebodol ucho pri dverách svojho domu a od toho momentu bol otrok zaviazaný u neho slúžiť navždy (Dt 15:16-17).

⁴² Porov. *Die Heilige Schrift*. Wuppertal : R. Brockhaus Verlag Wuppertal, 1976, s. 60. *Die neue Scofield Bibel mit Erklärungen*. New York : Oxford University Press, 1973, s. 97.

⁴³ MACARTHUR, J. *The MacArthur Study Bible*. Nashville : Word Publishing, 1997, s. 126.

⁴⁴ Kralický text, porov. *Bible Svátá aneb všechna svatá písma Starého i Nového Zákona*. Praha : Kalich, 1969, s. 75.

⁴⁵ Preklad Gáspára Károliho. *Szent Biblia*, s. 74.

⁴⁶ V gréčtine pais (sluha), čo pôvodne znamenalo syn, chlapec, neskôr sa stalo označením sluhu, panoša. Porov. *Nový testament*. Lancing : Kingston Bible Trust, 1983, s. 436.

⁴⁷ Exaktné pretlmočenie (otrok) je však situované napr. v českom ekumenickom preklade. Porov. *Studijní Bible s výkladovými poznámkami*. Springfield : Life Publishers International, 2009, s. 146.

⁴⁸ BIČ, M. – SOUČEK, J. B. *Biblická konkordance S-Ž*. Praha : Kalich, 1967, s. 1779-1780.

⁴⁹ *Novum Testamentum Graece et Germanice*. Stuttgart : Privilegierte Württembergische Bibelanstalt, 1898, s. 391.

⁵⁰ ZLATOŠ, Š. – ŠURJANSKÝ, A. J. *Písmo sväté Nového zákona, sv. II*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1947, s. 402.

V kontexte metaforickej stigmatizácie prvorodeného ako Božieho služobníka (otroka⁵¹) je ľahšie obhájiť fakt, že najstarší, extraordinárny a najvzácnejší syn bol v procese realizácie pidyon ha-ben v počiatočnom štádiu svojho života degradovaný na objekt právneho vzťahu, predmet kúpnej zmluvy. Pre staroizraelskú societu bolo vykupovanie otrokov symptomatické (Lv 25:39-43; 47-55). So symbolickým nazeraním na prvorodeného ako na Božieho služobníka (otroka) harmonizovala aj kúpna cena (5 šeklov striebra), ktorá bola šesťkrát nižšia ako pravdepodobná hodnota skutočného otroka⁵².

Pre komplexnú kooptáciu matérie je krucálne špecifikovať, kto, kedy a za akých podmienok bol oprávnený podstúpiť, resp. odbavovať pidyon ha-ben. Z dikcie „... tie, ktoré majú byť z toho vykúpené, vykúpiš, keď budú mať jeden mesiac...“ (Nu 18:16) vyplýva, že rituál sa uskutočňoval po dovŕšení jedného mesiaca veku dieťaťa. Formulácia „keď budú mať jeden mesiac“ nebola fixovaná striktne a rigidne na 30. deň po narodení dieťaťa, ale rodičom bola ponechaná minimálne niekoľkodňová lehota, počas ktorej bolo možné obrad vykonať. Preto bolo vykupovanie descendenta niekedy kumulované s obeťou za očistenie ženy matky (33. deň po pôrode), čo je badateľné a extrahovateľné z pasáže, približujúcej zasvätenie Ježiša Krista: „A keď sa naplnily dni jej (Máriinho) očisťovania podľa zákona Mojžišovho, doniesli ho (Ježiša) hore do Jeruzalema, aby ho predstavili Pánovi, jako je napísané v zákone Pánovom, že všetko mužského pohlavia, čo otvára život, bude sa volať svätým Pánovi, a aby dali obeť podľa toho, čo je povedané v zákone Pánovom: dvojce hrdličiek alebo dve holúbätá.“⁵³ (L 2:22-24) Podľa súčasných judaistických regúl je ceremónia zadministrovaná v 31. deň života prvorodenca (30. deň po narodení)⁵⁴, pokiaľ ten nepripadne na sobotu (šábes) alebo iný

⁵¹ Je interesantné, že popri analyzovanej problematike poznal staroizraelský právny poriadok pravdepodobne aj reálny inštitút chrámového otroctva (porov. Nu 31:30, 47, Jz 9:23).

⁵² Suma býva extrapolovaná z ustanovenia Nu 21:32: „A keby vól poklal sluhu, alebo slúžku, dá jeho pánovi tridsať šeklov striebra, a vól bude ukameňovaný.“ Nie je však jasné, či je peňažný trest (kompenzácia) za usmrtenie otroka/otrokyne legítimne identifikovať s jeho kúpnu cenou. Je tiež zaujímavé, že podľa výšky náhrady boli obe pohlavia rovnocenné.

⁵³ Podľa zákona (Lv 12:1-8) sa žena po pôrode stala nečistou (7, resp. 14 dní v závislosti od pohlavia novorodenca), z toho dôvodu bola povinná absolvovať karanténu spojenú s očisťovaním (33, resp. 66 dní) a následne priniesť obeť za očistenie, aglomerujúcu obeť za hriech (ročný baránok, resp. v prípade nepriaznivej ekonomickej situácie rodiny samec holuba/hrdličky) a zápalnú obeť (samec holuba/hrdličky).

⁵⁴ Napr. DE LANGE, N. An Introduction to Judaism. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, s. 111. EISENBERG, J. – SCOLNIC, E.: *The JPS Dictionary of Jewish Words*. Philadelphia : Jewish Publication Society, 2006, s. 120.

sviatok (napr. pascha), keď platí zákaz práce a narábania s peniazmi – vtedy sa obrad presunie na nasledujúci večer⁵⁵. Americkí Židia zvyknú stanoviť termín slávnosti pidyon ha-ben na prvú nedeľu po tomto medzníku, aby bolo zabezpečené maximum kvantitatívneho substrátu návštevnosti v podobe čo najvyššieho počtu rodinných príslušníkov a priateľov⁵⁶. Rodoskí sefardskí Židia vykonávali obrad až 40. deň po pôrode⁵⁷.

Oprávnený a povinný vykúpiť prvorodeného bol ako jeho zákonný zástupca otec, čo implicitne vyplýva z jeho prominentného postavenia v rodine. Z Lukáša 2:22-24 sa však dá derivovať legitímny predpoklad, že pri úkone disponovala nárokom byť prítomná (asistovať) aj matka. Právne normy, regulujúce pidyon ha-ben, nespĺnenie povinnosti nijako nesankcionujú, preto sa dajú z teoreticko-právneho hľadiska charakterizovať ako imperfektné. Možno sa len domnievať, že v prípade otcovej nespôsobilosti zrealizovať transakciu jeho funkciu ad hoc suplovala matka či iný mužský príbuzný a pri kompletnej absencii vykupujúceho bol chlapec zaviazaný slúžiť v svätostánku. Na podporu daných predpokladov však v Biblii nefiguruje žiadna relevantná matéria (právne normy či obyčaje transponované do príbehov). Keďže v súčasnosti neexistuje chrám, kde by objekty rituálu mali/mohli pracovať, obrad takmer stratil svoj duchovný *raison d'être*⁵⁸. Preto pokiaľ otec nezabezpečí výkon pidyon ha-ben v riadnom termíne či vôbec, ceremoniál protektoruje buď rabínsky súd *beit din*, prípadne po dovŕšení plnoletosti (13. rok veku⁵⁹) samotný prvorodený⁶⁰.

⁵⁵ KLEIN, M. *A Time to Be Born: Customs and Folklore of Jewish Birth*. Philadelphia : Jewish Publication Society, 1998, s. 186. KAGAN, B.: *The Redemption of the First Born Son* [online]. 2002 [cit 2011-02-09]. Dostupné na internete: < <http://www.jewishmag.com/51mag/pidyanhaben/pidyanhaben.htm> >

⁵⁶ Porov. GEFFEN, R. M. *Celebration & Renewal: Rites of Passage in Judaism*. Philadelphia : Jewish Publication Society, 1993, s. 30. OLITZKY, K. M. *An Encyclopedia of American Synagogue Ritual*. Westport : Greenwood Press, 2000, s. 106.

⁵⁷ ANGEL, M. D. – GAON, S. *The Jews of Rhodes: The History of a Sephardic Community*. New York : Sepher-Hermon Press, 1980, s. 177.

⁵⁸ Porov. TREPP, L. *Eternal Faith, Eternal People: A Journey into Judaism*. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1962, s. 221.

⁵⁹ Podľa židovskej tradície dosiahnutím tejto vekovej hranice sa dieťa stáva „synom príkazu“ (*bar micva*) a nesie plnú zodpovednosť za svoje konanie (nadobudne spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu). Chlapec (od tej chvíle muž) je povinný dodržiavať všetky náboženské (teda i právne) prikázania (*micvot*) a stáva sa plnoprávnym členom náboženskej obce. Porov. napr. *Židé – dejiny a kultura*. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2005, s. 132.

⁶⁰ Napr. *The Jewish Law Annual. Volume: 14*. London : Routledge, 2003, s. 101. FINKEL, A. Y. *The Torah Revealed: Talmudic Masters Unveil the Secrets of the Bible*. San Francisco : Jossey-Bass, 2004, s. 232.

Komplikovanou sa javí aj indikácia adepta na ceremóniu. Židia sa doteraz kategoricky a bezpodmienečne pridávajú formulácie „... všetko, čo otvára život matky (all the firstborn, whatever opens the womb⁶¹)...“ (Ex 13:2) a status tak detegujú podľa príslušnosti k rodičke. K tejto epicentrickej podmienke (matkin prvorodený syn) bolo nimi počas svojej dejinnej právnej evolúcie vyabstrahovaných niekoľko akcesorických spresňujúcich požiadaviek, ktoré na pidyon ha-ben priemerne kvalifikujú len jedného z päťdesiatich mužských descendentov⁶²: chlapec musí byť privedený na svet prirodzenou (vaginálnou) cestou, nie cisárskym rezom⁶³ a súčasne nie je synom Levitu, Kohena⁶⁴ alebo ich dcéry. Takáto determinácia prvorodeného však v izraelskom práve zakladá akúsi schizofrenickú dvojkoľajnosť: sociálnoprávna línia sleduje určenie sukcesora s nárokom na dvojnásobný dedičský podiel (Dt 21:15-17) z paternálneho hľadiska (Gn 49:3: „prvorodený, moja [otcova] sila a počiatok mojej vlády, hebrejský ekvivalent „reishit ono“), pričom paralelná kultická vetva definuje kvalifikanta pidyon ha-ben podľa maternálnych kritérií (Ex 13:2: „... všetko, čo otvára život matky...“, hebrejská frazéma „peter rehem“)⁶⁵. Je otázne, či podobná bipolarita fungovala už v najstarších izraelských dobách. V Biblii sa nenachádza jediná notifikácia, že by sa obe zložky (dedičská a náboženská) nekumulovali do jednej osoby otcovho prvorodeného. Naopak, rigorózna judaistická interpretácia Ex 13:2⁶⁶ by v podmienkach

⁶¹ Doslova „všetko prvorodené, čo otvára maternicu“. Porov. JACOBS, S. L. *Rethinking Jewish Faith: The Child of a Survivor Responds*. Albany : State University of New York Press, 1994, s. 51.

⁶² *Pidyon Haben: Redeeming of First Born Male Child* [online]. 1998 [cit 2011-02-10]. Dostupné na internete:

< <http://www.jewishcelebrations.com/baby/Pidyon/pidyonhome.htm> >

⁶³ Cisársky rez nie je považovaný za naturálne „otvorenie maternice“. Židovská jurisprudencia rieši s ohľadom na pidyon ha-ben aj problematiku vaginálneho pôrodu po cisárskom reze či potrate. Porov. EISENBERG, R. L. *The JPS Guide to Jewish Traditions: A JPS Desk Reference*. Philadelphia : Jewish Publication Society, 2004, s. 22. GOLD, M. *And Hannah Wept: Infertility, Adoption, and the Jewish Couple*. Philadelphia : Jewish Publication Society, 1988, s. 135 – 139.

⁶⁴ Židovskí kňazi a potomkovia Árona, Mojžišovho staršieho brata a prvého veľkňaza, ktorí boli dedične nominovaní na výkon bohoslužobného úradu. V súčasnosti získaním kúpnej ceny ako Boží splnomocnenenci realizujú výkup prvorodeného. Porov. GLINERT, L. *The Joys of Hebrew*. New York : Oxford University Press, 1992, s. 185.

⁶⁵ Porov. LEVINE, B. A.: *Firstborn In the Bible* [online]. 2008 [cit. 2011-02-11]. Dostupné na internete: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0007_0_06494.html>

⁶⁶ Podľa evanjelického prekladu: „Zasväť mi u Izraelcov všetko prvorodené; všetko, čo otvára život matky u ľudí i u dobytky, je moje.“ Podstatné meno matka je v týchto konotáciách logicky vysvetliteľné. Prvorodený kus sa v riši zvierat deri-

polygamického starovekého Izraela viedla často k nelogickým konštrukciám⁶⁷.

Záver

Napriek častému opomínaniu modernou právnou históriou je nespochybniteľné, že inštitút vykupovania prvorodených zohrával v staroizraelskej societe dôležitú úlohu, čoho evidenciou je i skutočnosť, že sa v torzovitej, fragmentárnej a (pravdepodobne) modifikovanej podobe udržal do dnešných dní. Z minuciózneho rozboru príslušných právnych ustanovení, syntézou doslovného znenia a zmyslu zákona (2K 3:6: „... lebo litera zabíja, ale Duch oživuje.“), je evidentné, že už v najstarších dobách, v prvopočiatkoch svojej štátnosti, bol v Izraeli stabilizovaný a vykryštalizovaný náboženský a právny systém *sui generis*, ktorý židovskú spoločnosť markantne diferencoval od ostatných súdobých civilizácií.

Zoznam použitých skratiek

1K	–	Prvý list svätého Pavla Korint'anom
1Kr	–	Prvá kniha Kráľov
1Pa	–	Prvá kniha Paralipomenon, Prvá kniha kronická
1S	–	Prvá kniha Samuelova
2K	–	Druhý list svätého Pavla Korint'anom
2Kr	–	Druhá kniha Kráľov
Dt	–	Deuteronomium, Piata kniha Mojžišova
Ex	–	Exodus, Druhá kniha Mojžišova
Ez	–	Prorok Ezechiel
Gn	–	Genesis, Prvá kniha Mojžišova
Hg	–	Prorok Hageus
Iz	–	Prorok Izaiáš
J	–	Evanjelium podľa svätého Jána
Jz	–	Kniha Jozuova

voval od príslušnosti k rodiťke, keďže detegovať otcovstvo bolo často nereálne. Preto pri spoločnej deskripcii difúzie množín prvorodených mužov a zvierat je použitá formulácia „všetko, čo otvára život matky...“. Porov. HARY, B. H. – HAYES, J. L. – ASTREN, F. *Judaism and Islam: Boundaries, Communication, and Interaction. Essays in Honor of William M. Brinner*. Boston : Brill, 2000, s. 176.

⁶⁷ Napr. muž, ktorý by figuroval v niekoľkonásobnom manželskom zväzku, by bol za každého najstaršieho syna jednotlivých žien povinný zaplatiť 5 šekelov striebra. Demonštratívne kráľ Dávid by bol zaviazaný vykúpiť svojich prvorodených synov Amnona (od Achinoamy Jizreelskej), Daniela (od Abigaily Karmelskej), Absoloma (od Maachy), Adoniáša (od Chaggity), Šefatiáša (od Abitály), Jitráma (od Egly), Šimu (od Bat-šuy) a presumptívne i ďalších (1Pa 3:1-5).

Jr	–	Prorok Jeremiáš
L	–	Evanjelium podľa svätého Lukáša
Lv	–	Leviticus, Tretia kniha Mojžišova
Mal	–	Prorok Malachiáš
Mt	–	Evanjelium podľa svätého Matúša
Neh	–	Kniha Nehemiášova
Nu	–	Numeri, Štvrtá kniha Mojžišova
R	–	List svätého Pavla Rimanom
Sd	–	Kniha Sudcov
Sk	–	Skutky svätých apoštolov
Ž	–	Kniha Žalmov

Recenzent: prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

VYHNÁNEK, Ján. Redemption of the first-born son in ancient Israel. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 3, 2011, No. 5, p. 85-102.

The work is an analysis of the ancient Israeli redemption of firstborns. The introduction deals with the mutual relation of sons and daughters and their positions in an ancient Israeli family underlining the legal and social status of a first-born son. The following part examines the institution of redemption itself in detail, focusing on the purpose and its execution. The aim of the analysis is to compare and evaluate the contradictory ideological points of view. Whereas the first one claims the redemption to be the substitution for a human sacrifice, the second one denies it proving that ancient Israel had differentiated itself from the surrounding pagan nations from the very beginning. The work also deals with the theoretical and legal problem of firstborns as subjects of sales contracts. The conclusion is dedicated to the brief summing-up and the list of abbreviations.

KONCEPCIA PREROGATÍV V BRITSKOM ÚSTAVNOM SYSTÉME

MGR. MATEJ MLKVÝ
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na problematiku prerogatív ako osobitných oprávnení a privilégií výkonnej moci, ktoré sa začínajú len pomaly identifikovať aj v slovenskom právnom prostredí. Na príklade Spojeného kráľovstva príspevok mapuje ich pôsobenie v rámci právneho systému. Pozornosť je venovaná najmä subjektom, ktoré sú oprávnené prerogatívy vykonávať, rozsahu ich využívania a možnosti kontroly ich využívania prostredníctvom parlamentu alebo súdov cez preskúmanie v rámci správneho súdnictva. Priestor je tiež venovaný pokusom o zdôvodnenie existencie prerogatív a ich kritike.

MLKVÝ, Matej. Koncepcia prerogatív v britskom ústavnom systéme. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 5, s. 103-114.

Úvod

Britský autor Joe Jacob začína jedno zo svojich diel zaujímavým konštatovaním – *V srdci Británie právo nevládne. Koruna je v tomto centre. Ak sú v ňom nejaké práva, nie sú preskúmateľné súdom žiadnym riadnym spôsobom a nie sú poznateľné žiadnou právnou metódou. Môžeme síce konštatovať, že okraje tohto jadra sú definované a že s určitosťou sa jeho rozsah zmenšuje, ale stále platí, že v tomto centre sa princíp vlády práva neuplatňuje.*¹ Autor teda vyslovuje odvážne tvrdenie, že v 21. storočí v materskom štáte parlamentnej formy vlády existuje kategória právnych aktov, ktoré nepodliehajú ani kontrole parlamentu, ani preskúmaniu súdmi v žiadnom riadnom konaní, a teda popierajú princíp anglosaskej koncepcie právneho štátu (*rule of law*). Ide konkrétne o právne akty, ktoré vydáva Koruna na základe svojich inherentných prerogatív.

¹ At the heart of Britain, law does not rule. The Crown is at this centre. If there are laws, they are not justiciable in any ordinary sense and not discernible by any legal technique. We may grant that the boundaries of this core are defined by law and, certainly that its scope is diminishing; but, in this centre, the rule of law does not operate. JACOB, J. M. *The Republican Crown: Lawyers and the Making of the State in Twentieth Century Britain*. Aldershot : Dartmouth Publishing Group, 1996, s. 1.

Pojem prerogatíva v najvšeobecnejšom význame slova znamená výhradné právo a ako taký sa najčastejšie používa na označenie právomocí hlavy štátu, prípadne na označenie určitých výhradných právomocí orgánov výkonnej moci. Práve prostredníctvom orgánov výkonnej moci štát najčastejšie zasahuje do práv a oprávnených záujmov fyzických a právnických osôb, čo odôvodňuje požiadavku kontroly týchto orgánov. V parlamentných formách vlády je táto kontrola uskutočňovaná v dvoch formách – ide jednak o kontrolu vykonávanú zákonodarným orgánom prostredníctvom ústavnoprávnej konštrukcie zodpovednosti vlády parlamentu a jednak o kontrolu vykonávanú súdmi v rámci správneho súdnictva. Bolo by však mylné sa domnievať, že každý výkon právomocí orgánov výkonnej moci podlieha jednej z týchto dvoch foriem kontroly, a práve v tejto súvislosti je zmysluplné používať pojem prerogatíva na označenie tých právomocí, ktoré tejto kontrole nepodliehajú, ide teda o určitú kategóriu výhradných, privilegovaných právomocí.

Táto kategória právomocí je uznaná v rozličnej miere vo väčšine štátov sveta a má rôzne označenie (v Spojenom kráľovstve ide o prerogatívy Koruny – *royal prerogative*, v USA o tzv. privilégium exekutívy – *executive privilege*), prípadne je uznaná právnym poriadkom len implicitne (Slovenská republika). Najčastejšie býva zdôvodnená požiadavkami ochrany bezpečnosti štátu či verejného poriadku, pričom prípadné zásahy iných orgánov do právomocí výkonnej moci v tejto oblasti by mohli mať vplyv na rýchlosť a efektívnosť ich výkonu.² Konkrétnym príkladom zo Slovenskej republiky môže byť napríklad prístup k dokumentom a záznamom z rokovaní vlády na základe zákona o slobodnom prístupe k informáciám. Ústavný súd SR vo svojom náleze sp. zn. II. ÚS 514/2010 zamietol požiadavku sťažovateľa na prístup k zvukového záznamu z rokovania vlády SR a konštatoval, že „*sa stotožňuje s názorom, že v zásade by mali byť verejnosti prístupné všetky dokumenty orgánov, treba však chrániť niektoré verejné a súkromné záujmy prostredníctvom výnimiek; orgány by mali mať možnosť chrániť svoje vnútorné konzultácie a porady tam, kde je to potrebné na zabezpečenie ich spoľahlivosti uskutočňovať svoje úlohy*“. Obdobnú výnimku upravuje aj nariadenie Európskeho parlamentu a Rady č. 1049/2001 z 30. mája 2001 o prístupe verejnosti k dokumentom Európskeho parlamentu, Rady a Komisie. V USA bolo výnimočné právne postavenie výkonnej moci potvrdené rozhodnutím Najvyššieho súdu USA vo veci *United States vs. Nixon*. Prejavuje sa tak, že v súdnom spore zakladá tzv. prezumpciu privilégia v prospech orgánu výkonnej moci – t. j. žalujúca strana v prípade, že požaduje predloženie dôkazných materiálov, nesie dôkazné bremeno v podobe dostatočného preukázania

² Požiadavka bezpečnosti štátu a ochrany verejného poriadku odôvodňuje aj obmedzenie slobody prejavu a práva vyhľadávať a šíriť informácie v zmysle čl. 26 ods. 4 Ústavy SR.

(*sufficient showing*) skutočnosti, že požadované dôkazné prostriedky sú nutné na dosiahnutie spravodlivého rozhodnutia vo veci.

V nasledujúcom texte sa budem bližšie venovať tomu, ako je táto kategória upravená v Spojenom kráľovstve. Príklad Spojeného kráľovstva je zaujímavý v tom, že nám umožňuje sledovať vývoj tohto právneho inštitútu v priebehu dlhšieho časového úseku v dôsledku na európske pomery unikátnej kontinuity právneho systému.

Subjekt prerogatív

V úvode sme naznačili, že v Spojenom kráľovstve je subjektom, ktorý disponuje prerogatívami, Koruna. Vymedzenie pojmu Koruna je v britských podmienkach mimoriadne komplikované v dôsledku rozličného výkladu pojmu v právnej doktríne a judikatúre, a to najmä vďaka dlhému historickému vývoju a rôznym definíčným kritériám. Vzhľadom na uvedené skutočnosti sa obmedzím na tomto mieste len na stručný náčrt vývoja pojmu.

Anglické právo tradične rozlišovalo medzi pojmami panovník, monarcha či suverén na jednej strane a Korunou na strane druhej. Pôvod tejto dichotómie možno vidieť v stredoveku, keď Koruna v dôsledku mystického chápania pojmu prestala byť len symbolom moci, ale stala sa jej priamym subjektom. Vo feudálnom práve nahrádzala neexistujúci pojem „štát“ v súvislosti s prekonávaním patrimoniálnej teórie štátu³, a to nielen v Anglicku, ale aj v iných feudálnych štátoch Európy (Svätováclavská koruna, resp. Koruna Kráľovstva českého, Svätoštefanská koruna a pod.). Kantorowicz vo svojom diele *The King's Two Bodies* odvodzuje anglický koncept Koruny z kombinácie organickej teórie Koruny, ktorá vychádzala z organickej metafory kráľa ako hlavy a stavov zhromaždených v parlamente ako údmi tvoriacimi *corpus mysticum*, a teórie Koruny vychádzajúcej z následnickej (dynastickej) perpetuity, kde osoba panovníka zahrnovala všetkých minulých aj budúcich držiteľov kráľovského *maiestas*.⁴ Pôvodná organická teória, ktorá v Korune ako právnic-

³ GÁBRIŠ, T. Uhorské feudálne právo pred roku 1800 platné na začiatku 20. storočia a právnohistorický romantizmus. In *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku. Sborník příspěvků ke 140. výročí rakousko-uherského vyrovnání*. Ostrava : Key Publishing, 2007, s. 110.

⁴ Koncepcia Koruny v dôsledku perpetuity bola potrebná z praktických dôvodov – z potreby odstrániť akékoľvek pochybnosti o platnosti právneho poriadku po smrti panovníka, keďže niektorí stredovekí klerici razili názor temporálneho obmedzenia platnosti zákonov na život panovníka, ktorý ich vydal. Logickým výsledkom by bolo bezprávie počas interregna, ktoré muselo podľa niektorých skupín klerikov nutne nastať, lebo podľa nich sa následník trónu stával panovníkom až korunováciou a pomazaním. Tento problém preklenula fikcia právnickej osoby, ktorá je nesmrteľná a odstraňuje zároveň problém medzivládia, ako poznamenal v roku 1609 Sir Edward Coke v tzv. prípade Calvina (*Calvin's Case*) – kráľ vládne kráľovstvu

kej osobe združovala nielen panovníka, ale aj stavy (uznaná napr. v spore *Willion vs. Berkley* z 1559) a ako taká sa podobala napr. koncepcii uhorskej koruny na našom území, nevyústila do vytvorenia koncepcie štátu ako fiktívnej osoby, ako to bolo v kontinentálnej Európe. Anglické právo sa vrátilo k ponímaniu Koruny ako právnickej osoby, ktorej jediným predstaviteľom bol panovník. Výsledkom vývoja je koncept Koruny ako tzv. kráľovho politického tela⁵ alebo v modernej právnej terminológii jednoosobovej právnickej osoby verejného práva (*corporation sole*), ktorá je v slovách sira Francisa Bacona neoddeliteľná, ale odlišná (*inseparable, but distinct*) od kráľa ako fyzickej osoby, teda panovníka.⁶

Panovník teda disponuje dvojakou právnou subjektivitou – ako fyzická osoba a ako právnická osoba (t. j. Koruna). Koruna ako právnická osoba nahrádza v anglickom práve koncepciu štátu, štátoprávny zväzok občana so štátom je potom v anglických podmienkach nahradený zväzkom vernosti medzi panovníkom a jeho poddanými.⁷ Právo priznáva Korune vlastnosti, ako je absolútna perfektnosť (*absolute perfection*), vyjadrená aj v anglickej právnej maxime *The King can do no wrong* (kráľ nemôže konať zlo), absolútna nesmrteľnosť (*absolute immortality*) a právna ubikvita (*legal ubiquity*).⁸ Z toho

vrodeným dedičným právom (*by birth-right inherent*) a titul vládnuť prechádza na neho bez potreby vykonania akejkoľvek neskoršej ceremónie alebo úkonu (*without any essential ceremony or act to be done ex post facto*). K tomu pozri COKE. *Reports*, zv. IV., 7. časť, rep. 10a, 11. Dostupné na internete:

http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=911&chapter=106302&layout=html&Itemid=27 [cit. 2009-10-16] a KANTOROWICZ, E. H. *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*. Princeton : Princeton University Press, 1957, s. 449 a nasl.

⁵ Stredovekí anglickí právnici robili rozdiel medzi kráľovým fyzickým telom (*body natural*) a kráľovým politickým telom (*body politic*), no zároveň ich obidve neoddeliteľne previazali v tvrdení, že sú dve telá, ale len jedna osoba (*two bodies but only one person*). K historickému vývoju fikcie koruny v kontinentálnych a britských podmienkach pozri KANTOROWICZ, E. H. *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*. Princeton : Princeton University Press, 1957.

⁶ Rozhodnutie v tzv. veci Lancasterského vojvodstva (*Case of Duchy of Lancaster*). LOUGHLIN, M. *The Stae, the Crown and the Law*. In SUNKIN, M. – PAYNE, S. *The Nature of the Crown. A Legal and political Analysis*. New York : Oxford University Press, 1999, s. 56 a KANTOROWICZ, E. H. *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*. Princeton : Princeton University Press, 1957, s. 382.

⁷ K tomu pozri LOUGHLIN, M. *The State, the Crown and the Law*. In SUNKIN, M. – PAYNE, S. *The Nature of the Crown. A Legal and Political Analysis*. New York : Oxford University Press, 1999, s. 39.

⁸ ALLEN, J. *Inquiry into the Rise and Growth of the Royal Prerogative*. London : Longman, Brown, Green and Longmans, 1849, s. 1.

sú odvodené aj ďalšie privilégia a imunity Koruny. Prerogatívy sa však nevzťahujú len na osobu panovníka, ale aj na všetky osoby ním splnomocnené, na všetky osoby v jeho službách.

Právny vývoj od prijatia *Bill of Rights* na sklonku Slávnej revolúcie bol charakteristický postupným nahrádzaním panovníka v správe štátu jeho ministrami. Po krátkom čase, keď ministri boli politicky zodpovední tak panovníkovi, ako aj parlamentu, sa postupne ustálila ústavná obyčaj, že panovník koná (využíva svoje právomoci) len na radu svojich ministrov.⁹ Mimo iného to znamenalo, že aj prerogatívy Koruny začali byť de facto využívané ministrami. Toto viedlo k mnohým problémom v právnej praxi, keďže sa rozširovala koncepcia absolútnej perfektosti Koruny na všetky štátne orgány. Tento fakt ďalej mystifikoval celkovú koncepciu Koruny do takej miery, že aj judikatúra zlyhala pri snahe ju moderným spôsobom vymedziť. V prípade *Town Investments Ltd. vs. Department of the Environment*¹⁰ lord Diplock vyslovil názor, že pojem Koruna znamená vláda (*the government*) a zahŕňa všetkých ministrov a parlamentných tajomníkov, pod ktorých vedením sa vykonáva administratívna činnosť vlády. Diplockova koncepcia teda znamená, že Koruna je po formálnej stránke jednoosobová právnická osoba, ale zároveň je ju potrebné vnímať ako právnu fikciu zastrešujúcu vládu. V tej istej veci však lord Simon vyslovil názor, že pojem Koruna je agregátna korporácia, teda viacosobová právnická osoba (*corporation aggregate*) tvorená ministrami a ústrednou vládou. V márnej snahe zladiť obe koncepcie lord Woolf v prípade *M vs. Home Office* vyhlásil, že Koruna môže byť náležite považovaná za jednoosobovú alebo viacosobovú právnickú osobu,¹¹ nevysvetlil však, ako ju môžeme považovať za obe naraz. V praxi sa presadil názor lorda Diplocka.

Obsah a rozsah prerogatív

Obdobne ako pri snahe definovať Korunu, ani v prípade prerogatív nebola snaha právnej doktríny a judikatúry o univerzálnu definíciu korunovaná úspechom. Tradičnú definíciu prerogatív vyslovil Sir William Blackstone v *Commentaries on the Laws of England* (jedna z tzv. *books of authority*) ako

⁹ Sir William Anson definoval vo svojej analýze anglického ústavného práva pôsobenie obyčaje nasledovne: (1) panovník sa nemá riadiť radami iných osôb ako ministrov pri správe štátnych záležitostí; (2) panovník sa má zdržať verejných vyhlásení týkajúcich sa záležitostí štátu bez predošlej konzultácie s ministrami a (3) panovník má prijať rady kabinetu a riadiť sa nimi, pokiaľ sú osoby v jeho službách, t. j. sú ministrami. ANSON, W. R. *Law and Custom of the Constitution*, zv. 2, časť 1, Oxford : Clarendon press, 1907, s.16-33.

¹⁰ *Town Investments Ltd. Vs. Department of the Environment* [1978] A.C. 359.

¹¹ ... the Crown can be appropriately described as a corporation sole or a corporation aggregate. *M vs. Home Office* [1994] 1 A.C. 377.

takého práva a imunity vlastného Korune, ktoré je odvodené z anglického všeobecného práva (*common law*) a ide nad rámec oprávnení bežnej, súkromnej osoby podľa práva – napr. právo vyhlásiť vojnu prislúcha len Korune. Dnes prevažujúcu alternatívnu definíciu vyslovil Albert Venn Dicey, ktorý považuje za prerogatívy zostávajúcu (reziduálnu) časť pôvodnej autority (právomoci) Koruny, teda súbor diskrečných oprávnení prislúchajúcich v danom momente panovníkovi bez ohľadu na to, či tieto práva vykonáva on osobne alebo prostredníctvom ministrov.¹² Diceyho koncepcia nám teda poskytuje obraz o tom, že pôvodná starobylá a neobmedzená právomoc Koruny bola postupne v priebehu dejinného vývoja obmedzovaná zákonmi a obyčajami (*common law*) do súčasnej podoby. Ani táto teória nie je vnímaná nekriticky, lebo je čisto deskriptívna a retrospektívna, teda neudáva definíčné kritérium, na základe ktorého by sme mohli určiť, ktorá právomoc je prerogatívna a ktorá nie. Významné je to najmä z hľadiska možného obmedzenia subjektívnych práv občanov, ktoré sa môžu udiť len na základe zákona (*statute*) alebo Korunnej prerogatívy (*prerogative*). Aj keď na základe Ramovej doktríny môže vláda na rozdiel od právneho stavu v Slovenskej republike urobiť všetko, čo nie je zakázané zákonom alebo prerogatívou,¹³ nemôže bez zákonného alebo prerogatívneho zmocnenia zasiahnuť do subjektívnych práv a právom chránených záujmov iných osôb.¹⁴ Preto sa javí z právneho hľadiska ako potrebné rozlišovať právny základ, na ktorého základe vláda koná.¹⁵

Samotné prerogatívy môžeme rozdeliť z formálnoprávneho hľadiska na prerogatívy v užšom zmysle slova (vyjadrujúce možnosť pozitívne konať určitým spôsobom) a na imunity či privilégia Koruny (sú vymedzené negatívne, teda vyjadrujú neaplikovateľnosť určitých právnych noriem na Korunu). Keďže obidve kategórie majú reziduálnu povahu, nie je možné ich vyčerpávajúco enumerovať. Najdôležitejšie prerogatívy patriace do prvej kategórie však môžeme kategorizovať nasledovne:

¹² DICEY, A. V. *Introduction to the Study of the Constitution*. Londýn : MacMillan and Co., 1899, s. 349.

¹³ 4. správa Select Committee on Public Administration, ods. 12.

¹⁴ K tomu bližšie pozri HADFIELD, B. Judicial Review and the Prerogative Powers of the Crown. In SUNKIN, M. – PAYNE, S. *The Nature of the Crown. A Legal and Political Analysis*. New York : Oxford University Press, 1999, s. 201 a nasl.

¹⁵ Samozrejme, existujú aj iné definície prerogatív. Definícia Johna Locka, ktorá je viacej filozofická ako právna, je obsiahnutá ďalej v texte. Existujú však aj moderné pokusy reformulovať staršie definície, napr. snahu Sira Williama Wada o uplatnenie Blackstonovej definície v pozitívnom práve. K tomu pozri WADE, W. *Procedure and Prerogative in Public Law*. In *Law Quarterly Review*, zv. 101 (1985), s. 180.

- a) legislatívne prerogatívy – zvolávanie, odročenie a rozpúšťanie parlamentu (*the summoning, prorogation and dissolution of Parliament*), podmienka súhlasu Koruny so všetkými zákonmi parlamentu (*royal assent to Bills*) – teda absolútne legislatívne právo veta,
- b) exekutívne prerogatívy – vymenovanie a odvolanie ministrov (*the appointment and dismissal of Ministers*), vymenovanie a regulácia verejnej správy (*the appointment and regulation of the civil service*), vymenovanie dôstojníkov v ozbrojených silách (*the commissioning of officers in the armed forces*), rozhodovanie o použití ozbrojených síl vnútri štátu (*directing the disposition of the armed forces in the UK*), vydávanie a odoberanie britských cestovných pasov (*the issue and withdrawal of UK passports*), udeľovanie rádov, vyznamenaní a právo nobilitácie (*the granting of honours*), kreovanie právnických osôb prostredníctvom kráľovského patentu (*the creation of corporations by Charter*),
- c) súdne prerogatívy – udeľovanie milosti (*the prerogative of mercy*), vymenovanie tzv. radcov Koruny (*the appointment of Queen's Counsel*), vydávanie všetkých meritórnych rozhodnutí v mene Koruny,
- d) prerogatívy vo vzťahu k cudzím štátom – tvorba medzinárodných zmlúv (*the making of treaties*), vyhlásenie vojny (*the declaration of war*), nasadenie ozbrojených síl mimo hraníc štátu (*the deployment of the armed forces on operations overseas*), uznávanie cudzích štátov (*the recognition of foreign states*) a poverovanie a prijímanie diplomatických predstaviteľov (*the accreditation and reception of diplomats*).

Do kategórie privilégií a imunit patria:

- a) Koruna nie je viazaná zákonom, pokiaľ to zákon explicitne neuvádza,
- b) osoba panovníka nemôže byť zadržaná,
- c) žiadna osoba nemôže byť zadržaná v prítomnosti panovníka alebo v priestoroch kráľovských palácov,
- d) veci patriace panovníkovi nepodliehajú zhabaniu,
- e) panovník nedáva dôkazy v prospech seba,
- f) tzv. veci nikoho (*bona vacantia*) patria Korune,
- g) Koruna má výlučné vlastnícke právo k pokladom (*treasure trove*), k vyplaveným veciam z mora (*privilege of wreck*) a k veciam, ktoré boli ukradnuté a neskôr odhodené zlodejom počas úteku (*privilege of waif*),
- h) osobitné práva k určitým zvieratám (veľryby a labute).¹⁶

Vymenované prerogatívy sú len reziduálne, čiže zostatkové. Mnohé Koruna stratila po prijatí *Bill of Rights* (1689) ako napr. právo suspendovať zá-

¹⁶ TOMKINS, A. Crown Privileges. In SUNKIN, M. – PAYNE, S. *The Nature of the Crown. A Legal and Political Analysis*. New York : Oxford University Press, 1999, s. 171-172.

kony bez parlamentu, dispenzné právo voči zákonom (právo udeľovať výnimky v konkrétnych prípadoch), právo zriaďovať prerogatívne tribunály či právo vytvoriť a vydržiavať stálu armádu v čase mieru. Právo vyberať samostatne dane nepatrí Korune už od prijatia *Magna Charta Libertatum* (1215). Stále však ostáva otvorenou otázka, či môžu vznikať nové prerogatívy Koruny aj v súčasnosti, teda nové právomoci Koruny, ktoré nemajú oporu v zákonom predpise.

Zdanlivo je odpoveď na otázku záporná, čo potvrdzuje aj lord Diplock vo veci *BBC vs. Johns*, keď tvrdí, že je „350 rokov a o jednu občiansku vojnu príliš neskoro, aby kráľovské súdy rozširovali prerogatívy“. ¹⁷ Odpoveď je však len zdanlivo záporná, keďže v dôsledku chýbajúceho prerogatívneho numerus clausus je stále teoreticky možné nachádzať nové prerogatívy majúce svoj pôvod v minulosti alebo reinterpretovať staré. Príkladom môže byť rozhodnutie vo veci *R. v Secretary of State for the Home Department, ex parte Northumbria Police Authority*, v ktorom vrchný odvolací súd judikoval, že minister vnútra môže nariadiť policajtom používanie pištole s gumovými projektilmi aj bez výslovného zákonného zmocnenia, keďže Koruna má prerogatívu udržiavať verejný poriadok v štáte (*to keep the peace within the realm*), aj keď pre použitie tejto prerogatívy chýba takmer akákoľvek opora v minulosti. ¹⁸ De Smith a Brazier okrem toho uznávajú, že v prípade výnimočného stavu Koruna stále disponuje právom vstúpiť, zhabať a zničiť súkromný majetok (*to enter upon, take and destroy private property*), pričom postup pri výkone takéhoto práva je nejasný. ¹⁹ Koruna teda formálne nemôže vytvoriť novú prerogatívu, no súdy môžu uznať za prerogatívu aj právomoc, ktorá nebola v minulosti za prerogatívu uznaná alebo za takú všeobecne považovaná.

Zdôvodnenie, obmedzenie a kritika

Ako bolo už v úvode spomenuté, primárnym odôvodnením existencie prerogatív je akcieschopnosť výkonnej moci reagovať na situácie ohrozujúce bezpečnosť štátu či verejný poriadok. Príkladom tohto odôvodnenia môže byť rozhodnutie vo veci *Burmah Oil Company vs. The Lord Advocate*, v ktorom žalobca žiadal náhradu škody za zničenie zariadení spoločnosti britskou armádou pri ústupe z Rangúnu pred japonskými vojskami počas druhej svetovej vojny. ²⁰ Protistrana argumentovala, že k zničeniu došlo na základe plat-

¹⁷ [It is] „350 years and a civil war too late for the Queen's courts to broaden the prerogative.“ *BBC vs. Johns* [1965] Ch. 32,79.

¹⁸ *R. v Secretary of State for the Home Department, ex parte Northumbria Police Authority* [1989] 1 QB 26 (CA).

¹⁹ Public Administration Select Committee, session 2002-2003, press notice no. 19.

²⁰ *Burmah Oil Company vs. The Lord Advocate* [1965] A.C. 75.

ného právneho titulu, keďže Koruna má prerogatívu viesť vojnu a zabezpečovať bezpečnosť štátu a jej konanie teda nezakladá nárok na náhradu škody. Snemovňa lordov ako vtedy najvyšší súd uznala existenciu prerogatívy a uznala teda aj konanie Koruny ako konformné s právom, no zároveň priznala žalobcovi náhradu škody, keďže išlo podľa názoru súdu o analógiu rekvirácie majetku.

Samozrejme, zďaleka nie všetky prerogatívy môžu byť odôvodnené týmto spôsobom. Ak by sme sa posunuli od otázky, prečo existujú prerogatívy, na ktorú kvôli značnej rôznosti jednotlivých právomocí nie je možné poskytnúť uspokojivú odpoveď, k otázke na čo majú slúžiť prerogatívy, odpoveď nám ponúka John Locke. Vo svojom Druhom pojednaní o vláde (*Two Treatises of Government. Second Treatise*) John Locke považoval prerogatívu „za moc v rukách vladára starať sa o verejné dobro v takých prípadoch, v ktorých záleží na nepredvídaných udalostiach a ktoré určité a nemenné zákony nemohli bezpečne riadiť. Čokoľvek bude učinené pre dobro ľudu a zriadenie vlády na ich pravých základoch, je a vždy bude spravodlivá prerogatíva.“²¹ Prerogatívu teda Locke chápal ako moc robiť dobro bez pravidla (*power of doing good without a rule*) a za typ diskrečného oprávnenia výkonnej moci, ktoré má dopĺňať a dokonca niekedy aj realizovať vôľu zákonodarcu vyjadrenú v zákonoch. Je preto rovnako ústavne konformná ako zákonná normotvorba. Locke však priznáva, že v sporných prípadoch výkonu prerogatívy nie je žiaden sudca, ktorý by mohol posúdiť oprávnenosť využitia prerogatívy.

Práve toto riziko viedlo súdy v 20. storočí k tomu, aby prehodnotili svoj postoj k preskúmateľnosti použitia prerogatív, a teda k posilneniu správneho súdnictva. Počas posledných 300 rokov súdy pristupovali k možnosti súdnej preskúmateľnosti prerogatív reštriktívne – súdy sa obmedzovali len na zistenie, či skutočne žalovaná prerogatíva existuje. Ak dospeli ku kladnému záveru, samotný výkon prerogatívy ako diskrečného oprávnenia Koruny nespadal do právomoci súdov. Prvý prelom nastal v rozhodnutí súdu vo veci *R. vs. Criminal Injuries Compensation Board, ex parte Lain*, v ktorom súd vyjadril názor, že každý výkon právomoci zverenej orgánom výkonnej moci vrátane prerogatív podlieha súdnej preskúmateľnosti, pokiaľ má potenciál ovplyvniť práva (vrátane inak nevynútiteľných práv) jednotlivca.²² Zásadný prelom pri-

²¹ MATTIE, S. *Prerogative and the Rule of Law in John Locke and the Lincoln Presidency*. Príspevok prezentovaný na výročnom stretnutí *The Midwest Political Science Association* v Palmer House Hilton, Chicago, Illinois, USA dňa 16. 4. 2004 Dostupné na internete:

http://www.allacademic.com/meta/p82935_index.html [cit. 2010-1-4].

²² *R. vs. Criminal Injuries Compensation Board, ex parte Lain* [1967] 2 Q.B. 864.

šiel v rozhodnutí v tzv. prípade *Government Communications Headquarters*.²³ V tomto rozhodnutí súd uznal, že dovtedajšia situácia, keď rozhodnutia orgánov výkonnej moci urobené na základe zákonného zmocnenia podliehali preskúmaniu súdov a rozhodnutia tých istých orgánov na základe prerogatív nie, bola nevyhovujúca a súdy sa rozhodli odkloniť od 300-ročnej tradície v tejto oblasti. Práve preto sa kritériom preskúmateľnosti stala žalovateľnosť prípadu, resp. schopnosť posúdenia prípadu súdom (*justiciability*) a nie prameň práva, na ktorého základe bol akt, resp. zásah výkonného orgánu uskutočnený. V neskorších prípadoch súdy označili za nepreskúmateľné tie prerogatívy, ktoré súvisia s implementáciou politického programu (*policy*, resp. *high policy*) ako napríklad príprava a uzatváranie medzinárodných zmlúv, normotvorba, rozpúšťanie parlamentu, mobilizácia ozbrojených síl a pod.²⁴ Výkon prerogatív majúci charakter správneho rozhodnutia preskúmateľný je.²⁵ Všeobecne možno povedať, že v súčasnosti súdy uplatňujú extenzívny výklad a čoraz viac prerogatív sa stáva potenciálne preskúmateľných súdom.

Popri súdoch ako druhá forma kontroly je kontrola vykonávaná parlamentom, ktorému sa vláda (kabinet) ústavnoprávne zodpovedá. Táto forma je však výrazne obmedzená, keďže prerogatívy Koruny ako také nepodliehajú schváleniu parlamentu ani parlamentnej kontrole v striktnom zmysle slova, dokonca parlament tak ako žiaden iný subjekt nepozná ani ich presný výpočet. Ministri sa však zodpovedajú za využitie prerogatív parlamentu rovnakým spôsobom ako pri využití zákonných zmocnení alebo iných zmocnení podľa všeobecného práva (*common law*) a výkon prerogatív by teda mal byť teoreticky podrobený demokratickej kontrole. Na rozdiel od využívania zákonných zmocnení je však táto kontrola vykonávaná až ex post a parlament nemá v žiadnom prípade právomoc nariadiť využitie prerogatív určitým spôsobom. Bývalý konzervatívny ministerský predseda John Major dokonca vyhlásil, že je na úvahe konkrétneho ministra, či vôbec a akým spôsobom bude informovať parlament o svojom využití prerogatív.²⁶ Podľa konštatovania

²³ *Council of Civil Service Unions vs. Minister for the Civil Service* [1984] 3 All E.R. 935.

²⁴ HADFIELD, B. Judicial Review and the Prerogative Powers of the Crown. In SUNKIN, M. – PAYNE, S.: *The Nature of the Crown. A Legal and Political Analysis*. New York : Oxford University Press, 1999, s. 219 a nasl.

²⁵ K obdobnému záveru dospel aj slovenský Ústavný súd v náleze sp. zn. I. ÚS 354/08-50, podľa ktorého sa nemôže fyzická alebo právnická osoba ako adresát normatívneho správneho aktu domáhať právnej ochrany v rámci správneho súdnictva. Takáto ochrana sa môže vykonávať len prostredníctvom prokuratúry.

²⁶ *It is for individual Ministers to decide on a particular occasion whether and how to report to Parliament on the exercise of prerogative powers*. House of Commons Debates (HC Deb), 1. marec 1993, Col 19W (záznam zo zasadania Dolnej snemovne).

štvrtrej správy výboru Dolnej snemovne pre verejnú správu je navyše atypické pre demokratickú krajinu, že výkon týchto práv sa neopiera ani o písanú ústavu, ani o žiadnu formu výslovnej zákonnej delegácie týchto právomocí na ministrov.²⁷

Záver

Prerogatívy predstavujú osobitný druh právomocí orgánov výkonnej moci, ktoré nie sú založené ani na zákonnom zmocnení, ani na inom zmocnení vyplývajúceho z obyčajového či sudcovského práva (*common law*). Ich existencia je len pasívne uznaná obyčajovým právom. Ich rozsah je značný, ich úplný výpočet nemožný a ich využitie tradične nepodliehalo ani kontrole parlamentu, ani kontrole vykonávanej súdmi. V praxi sa teda len pramálo líšia od dekretálnej právomoci hlavy štátu v niektorých štátoch kontinentálnej Európy.

Aplikovanie princípov právneho štátu si vynútilo požiadavku súdnej kontroly verejnej správy zameranej na ochranu subjektívnych práv fyzickej alebo právnickej osoby pred neprimeranou či svojvoľnou činnosťou orgánu verejnej správy a do tejto miery aj prerogatívy dnes podliehajú súdnej kontrole. Parlamentná kontrola je len veľmi obmedzená najmä v dôsledku prepojenia parlamentu a vlády (kabinetu) prostredníctvom inštitútu politickej strany, ktorá umožňuje vláde efektívne kontrolovať obe snemovne parlamentu.

Alternatívny právny režim k prerogatívam by bolo buď celkové zrušenie reziduálnych prerogatív a ich nahradenie zákonnými zmocneniami, alebo podmienenie použitia aspoň niektorých (napr. vyhlásenie vojny) predbežným súhlasom parlamentu, príp. notifikáciou. V britskom politickom spektre boli viaceré strany, ktoré takúto snahu deklarovali. Bývalý labouristický minister spravodlivosti Jack Straw sa ešte ako radový poslanec vyjadril, že Korunné prerogatívy nemajú svoje miesto v modernej západnej demokracii, lebo boli používané ministrami ako dymová clona na zahmlenie využívania právomocí, za ktoré sa nedostatočne zodpovedali parlamentu.²⁸ Aj bývalý predseda Konzervatívnej strany William Hague vyhlásil, že využívanie prerogatív má byť predmetom demokratickej kontroly parlamentu.²⁹ V konečnom dôsledku

²⁷ 4. správa Select Committee on Public Administration, odst. 12.

²⁸ „[t]he royal prerogative has no place in a modern western democracy... [The prerogative] has been used as a smoke-screen by Ministers to obfuscate the use of power for which they are insufficiently accountable“. STRAW, J. Abolish the Royal Prerogative In BARNETT, A. *Power and the Throne: The Monarchy Debate*, Londýn : Vintage, 1994, s. 125-129.

²⁹ ... prerogatives exercised through the Council should be subject to the democratic control of Parliament. 4. správa Select Committee on Public Administration, odst. 33.

si však vláda veľmi cení tieto privilégia exekutívy, ktoré jej v praxi poskytujú veľkú flexibilitu. O tom svedčí aj prípad bývalého ministerského predsedu Gordona Browna, ktorý 3. júla 2007 krátko po svojom vymenovaní vyhlásil, že je zámerom vlády presunúť väčšinu prerogatívnych právomocí na parlament. Napriek širokému politickému konsenzu sa však nič neudialo a 15. októbra 2009 ministerstvo spravodlivosti vydalo správu, v ktorej sa uvádza, že vláda nepovažuje za potrebné a dokonca za vhodné, aby v súčasnosti navrhla zásadnú reformu v tejto oblasti.³⁰

Recenzent: JUDr. Eduard Bárány, DrSc.

MLKVÝ, Matej. The Concept of Prerogative Powers within the British Constitutional Framework. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 3, 2011, No. 5, p. 103-114.

In most of the jurisdictions the executive branch of government claims certain powers that are immune to legislative or judicial intervention. These powers bear various names – it is for example the executive privilege in the United States and the royal prerogative in the United Kingdom. Some states, like the Slovak Republic, do not have a special designation for these powers; nevertheless they are implicitly recognised by the legal order. The aim of this article is to provide a brief overview of how the prerogative powers operate within the British legal systems. The first part of the article focuses on the legal concept of the Crown, how it evolved and how it is modified by the case law of modern judiciary. In the second part, an attempt to define and categorise the prerogative powers is made addressing also the question, whether new prerogative powers can be created. The third part focuses on the accountability of the executive bodies to the Parliament and to the courts of law for using the prerogative powers. An effort is made to outline some of the arguments which provide justification of the current system on one hand and certain arguments which make the prerogative powers subject to critique on the other.

³⁰ *The government has concluded that it is unnecessary, and would be inappropriate, to propose further major reform at present.* Cit. podľa <http://www.epolitix.com/latestnews/article-detail/newsarticle/no-change-to-remaining-prerogative-powers/> [cit. dňa 2009-11-16].

PRECEDENS A OSTATNÉ PRAMENE PRÁVA V ANGLICKU A V USA

JUDR. RUDOLF KASINEC
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA TEÓRIE PRÁVA A SOCIÁLNYCH VIED

Abstrakt

Tento príspevok sa zaoberá prameňmi práva, ktoré pôsobia v právnych systémoch Anglicka a USA. Obe krajiny sú základom anglo-amerického právneho systému. Pramene práva oboch štátov majú spoločné základy, z ktorých je najvýznamnejším precedens, ktorý v nich pôsobí. Precedens tu efektívne funguje spolu s ďalšími prameňmi práva. Stručná charakteristika prameňov práva v anglo-americkom právnom systéme môže slúžiť ako vzor pre postupné začleňovanie ďalších prameňov do kontinentálneho systému práva, ktoré tu zastávajú len podpornú funkciu k zákonu.

KASINEC, Rudolf. Precedens a ostatné pramene práva v Anglicku a v USA. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 5, s. 115-127.

Úvod

Právo spolu s prameňmi práva sa neustále vyvíjajú. Súčasné právo je charakteristické právnym pluralizmom, ktorý pôsobí aj na postavenie prameňov práva. V štátoch patriacich do kontinentálneho právneho systému sa postupne presadzujú pramene práva, ktoré boli donedávna považované len za pomocné. Najmä precedens v budúcom právnom vývoji má predpoklad presadiť sa a spolu so zákonom pôsobiť ako primárny prameň kontinentálneho práva. Vzťah zákona a precedensu sa dlho vyvíjal v anglo-americkom právnom systéme. Zákon a precedens tu pôsobia ako primárne pramene práva a v posledných rokoch neustále narastá význam zákona.

Pri charakteristike právneho systému common law každému právnikovi napadne slovíčko precedens a s ním spojená tvorba práva. Precedens však nie je jediným prameňom práva v tejto právnej kultúre. „Sudcovské právo je najtypickejším znakom anglo-amerického právneho systému, avšak sudcovské právo nie je ani jediným, ani prevažujúcim prameňom práva, nehovoriac už vôbec o tom, že by azda bolo prameňom najvyššej právnej sily. V súčasnej dobe je v každom právnom poriadku common law mnoho zákonov, ktoré sú prameňom práva a majú v každom prípade väčšiu právnu silu, ako má sudcovské právo.“¹

¹ KÜHN, Zdeněk – BOBEK, Michal – POLČÁK, Radim. *Judikatura a právní argumentace: Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*. Praha : Auditorium, 2006, s. 13.

1. Pramene anglického práva

Pre postavenie precedensu ako základného prameňa práva v anglo-americkom systéme práva je dôležité poznať postavenie v krajine, v ktorej vznikol a naďalej pôsobí ako stavebný prvok právneho systému. Precedens však nie je jediný prameň práva vyskytujúci sa v anglickom práve. Nachádzajú sa tu i ďalšie pramene, ktoré ovplyvňujú právny mechanizmus v tomto štáte. Vzťah precedensu k ostatným prameňom, jeho špecifické znaky v anglickom práve sú najdôležitejšie body pre jeho identifikáciu ako prameňa práva v Anglicku.

„Dôležitým znakom každého právneho systému je povaha prameňov práva, poznanie právnych noriem. V anglickom práve sú to pramene, ktorých základom sú precedensy a na ne nadväzujúce pravidlá legislatívne, ako aj obvyčaje a navyše za prameň sa považuje aj právnická literatúra.“²

1.2. Precedens a jeho charakteristika v Anglicku

„Anglicko je krajinou nepísaného práva, kde štýlotvorným prameňom je súdny precedens. Precedens nie je výlučným prameňom práva, ale je prameňom, ktorý je pre anglické právne myslenie charakteristickým. Jeho podstatou je to, že rozhodnutie vyššieho súdu, ktorý je oprávnený vydávať precedensy, sa stáva záväzným v prípade analogických prípadov, blízkych v skutkových okolnostiach a právnych princípoch aj pre budúcnosť. Tým sa vlastne stáva prameňom práva. Táto skutočnosť sa odráža v povahe právnej normy v anglickom práve, ktorá je kauzistická.“³

Presadenie precedensu ako primárneho prameňa práva v Anglicku si vyžiadalo niekoľko storočí. Dôležitá pri začleňovaní precedensu ako prameňa práva bola doktrína záväzného precedensu. Jej podstatou je zásada, že sudca, ktorý rozhoduje daný prípad, je povinný rešpektovať rozhodnutie už vydané v danej veci. Táto kľúčová zásada pre fungovanie precedensu sa v praxi uplatnila až v 19. storočí, keď došlo k reorganizácii súdnictva a vytvoreniu zbierok obsahujúcich vydané súdne rozhodnutia. Bolo nutné vytvoriť určité pravidlá použitia tohto prameňa práva v anglickom práve. „Právna veda vysvetľuje pravidlo precedensu týmito princípmi:

1. Rozhodnutia vynesené Snemovňou lordov⁴ sú záväznými precedensmi pre všetky súdy.

² ŠTEFANOVIČ, Milan. *Svetové právne systémy*. Žilina : Poradca podnikateľa, spol. s r. o., Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 99.

³ TÓTHOVÁ, Marta. *Právna komparatistika*. Košice : Vydavateľské oddelenie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 98.

⁴ Bližšie pozri: HRUŠKOVIČ, Ivan – KALESNÁ, Katarína – ŠTEFANOVIČ, Milan. *Svetové právne systémy*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PraF UK, 2009, s. 76.

2. Rozhodnutia prijaté Odvolacím súdnym dvorom⁵ sú záväzné pre všetky nižšie postavené súdy a s určitými výnimkami aj pre samotný tento súd.
3. Rozhodnutia prijaté Vysokým súdnym dvorom⁶ sú záväzné pre nižšie súdy, nie však pre jednotlivé oddelenia Vysokého súdneho dvora.⁷

„Treba zdôrazniť, že záväzné precedensy vytvárajú len rozhodnutia vyšších súdov (Najvyššieho súdneho dvora a Snemovne lordov); rozhodnutia nižších súdov záväzné precedensy nevytvárajú, zvyčajne sa ani nezaznamenávajú, ale môžu pôsobiť silou presvedčivosti.“⁸ Pri tvorbe precedentného práva je dôležitá súdna hierarchia. Úprava vzťahov medzi jednotlivými súdmi na rozličných stupňoch pomáha pri posudzovaní záväznosti vydaného rozhodnutia. „Čo musíme mať na pamäti, že nie všetky precedensy sú záväzné. Lebo pokiaľ existujú precedensy, ktoré záväzné sú, musia existovať aj také, ktoré záväzné nie sú. Tieto sa nazývajú presvedčivé precedensy (persuasive precedents).“

Presvedčivé precedensy vznikajú ako:

- a) Rozhodnutia nižších súdov, ktoré nie sú záväzné. Ale môžu byť presvedčivé.
- b) Rozhodnutia Najvyššieho súdu v prvom stupni (v tzv. skúšobnej fáze) majú presvedčivú povahu pre neskoršie prípady na Najvyššom súde.
- c) Rozhodnutia súdneho výboru Štátnej rady.
- d) Rozhodnutia škótskych a severoírskych súdov.
- e) Rozhodnutia iných súdov v rámci systému common law (mimo anglického práva).⁹

Precedens ako typický prameň anglického práva si vyžaduje dôkladnú charakteristiku jeho pôsobenia v anglickom práve. „V anglickom práve sa pojem 'precedens' vzťahuje na dva podnety, ktoré sú úzko prepojené. V širšom slova zmysle precedens zahŕňa úpravu predchádzajúcich (predošlých) súdnych rozhodnutí ako autoritatívnych rozhodnutí vydaných v súlade s právom, ktoré môže slúžiť ako dobrý právny dôvod na následné rozhodnutia. V užšom zmysle slova precedens (reprezentovaný zásadou stare decisis) vy-

⁵ Bližšie pozri: HRUŠKOVIČ, Ivan – KALESNÁ, Katarína – ŠTEFANOVIČ, Milan. *Svetové právne systémy*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PraF UK, 2009, s. 76.

⁶ Bližšie pozri: HRUŠKOVIČ, Ivan – KALESNÁ, Katarína – ŠTEFANOVIČ, Milan. *Svetové právne systémy*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PraF UK, 2009, s. 72.

⁷ HRUŠKOVIČ, Ivan – KALESNÁ, Katarína – ŠTEFANOVIČ, Milan. *Svetové právne systémy*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PraF UK, 2009, s. 79.

⁸ Tamtiež, s. 79

⁹ http://www.oup.com/uk/orc/bin/9780199282500/hollandwebb_chap05.pdf, dostupné 17.11.2010

žaduje, aby sudcovia v podobných sporoch zaručene aplikovali predchádzajúce rozhodnutia, ktoré vydali vyššie súdy, ako všeobecne záväzné.¹⁰

Aby mohli sudcovia aplikovať precedensy ako pramene práva, je dôležité, aby sa vyskytovali v určitej forme, v ktorej budú uložené. „Precedensy sú evidované v rôznych zbierkach, oficiálnych i neoficiálnych, z nich najznámejšie sú Law reports,¹¹ Law of England. Častejšie sa objavujúce precedensy vytvárajú tzv. leading cases (hlavné prípady pre určitú vec).“¹² Tieto zbierky obsahujú dôležité prípady, ktoré sú vyberané radou, spracúvané právnikmi a odsúhlasené sudcami, ktorí sa podieľali na rozhodovaní v daných sporoch.

1.3. Ostatné pramene anglického práva

Postavenie precedensu a jeho vzťah k ostatným prameňom anglického práva je najdôležitejšie pre poznanie právneho systému, ktorý je súčasťou anglo-amerického právneho systému. Právny systém v Anglicku nie je postavený len na precedense ako jedinom prameni práva. „Pramene anglického práva môže teda triediť takto:

1. Právo sudcovské (judge-made law, case law);
2. Právo zákonné (legislation, statute law, enacted law);
3. Právo obyčajové (custom);
4. Právna literatúra (legal writings).“¹³

1.3.1. Zákon v anglickom práve

Anglické zákonodarstvo sa zrodilo z výnosov kráľa. Jeho úlohu sčasti preberá v priebehu 14. a 15. storočia parlament. Zákony vydávané panovníkom alebo parlamentom mali verejnoprávnú povahu, zákony súkromnoprávnej povahy sa vyskytovali ojedinele.¹⁴ V tomto období neexistovala kodifikácia práva. Snahy o kodifikáciu sa objavujú až v 19. storočí a pokračujú až do polovice 20. storočia.¹⁵

¹⁰ BELL, John. Sources of Law. Electronic Journal of Comparative Law in P. Birks (Ed.), *English Private Law, I* (2000) p. 1, 29. However, see report on Australia (Kirby); Ewoud Hondius, Precedent and the Law, vol. 11.3 *ELECTRONIC JOURNAL OF COMPARATIVE LAW*, (December 2007), p. 8. Dostupné na: <http://www.ejcl.org/113/article113-3.pdf>.

¹¹ Od roku 1865 ich vydáva Council of Law Reporting.

¹² TÓTHOVÁ, Marta. *Právna komparatistika*. Košice : Vydavateľské oddelenie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 99.

¹³ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha : Nakladatelství C. H. Beck, 1995, s. 95.

¹⁴ V období tudorovského absolutizmu to boli zákony – napr. zákon o vynálezoch (1623), zákon regulujúci autorské práva (1709).

¹⁵ Neúplná kodifikácia sa uskutočnila po roku 1860, a to tzv. consolidation acts, ktoré obsahovali kompilácie značnej skupiny zákonov v jednom dokumente. Niektoré

V 20. storočí v Anglicku narastá význam zákonnej tvorby práva. V období po vypuknutí 1. svetovej vojny vzrástol počet zákonov vydávaných anglickým parlamentom. Zákon sa tu však naďalej presadzoval veľmi zložito. „Zákon sa nepovažuje za normálnu formu vyjadrenia práva, predpokladom jeho integrácie je až jeho výklad súdom.“¹⁶

„V dôsledku existencie sudcovského práva majú však zákony špecifickú povahu v porovnaní so zákonmi v kontinentálnom systéme, pričom súdy s týmito zákonmi zaobchádzajú špecifickým spôsobom.“¹⁷ Sudca je povinný rešpektovať zákony ako pramene práva a pri rozhodovaní v konkrétnej veci rozhoduje v súlade s nimi.

1.3.2. Právna obyčaj a anglické právo

Okrem precedensov a zákonov sa medzi prameňmi práva v Anglicku vyskytujú i právne obyčaje. Ich súčasný význam je v anglickom práve len druho- a ich použitie v reálnom živote je výnimočné. V minulosti však zastávali pozíciu najvýznamnejšieho prameňa.

„Právne obyčaje sa delia na všeobecné (general customs) a miestne (local). Zatiaľ čo všeobecné právne obyčaje, pôvodne nazývané tiež customs of the realm, boli v priebehu stáročí absorbované právom písaným, či išlo o case law, equity alebo zákon, prípadne medzinárodné zmluvy, tak miestne obyčaje sú stále ešte pri živote. Samozrejme, len vo veľmi malom množstve, pretože ich tiež veľké množstvo bolo zrušených alebo adoptovaných zákonom, prípadne sa stali súčasťou case law. Aby mohli byť miestne obyčaje považované za záväzné, teda za právne obyčaje, musia mať určité charakteristiky a spĺňať určité podmienky: mali by byť vo svojom druhu výnimkou z common law a mali by byť obmedzené iba na určité miesto, prípadne skupinu osôb.“¹⁸

Napriek vytlačeniu právnej obyčaje spomedzi primárnych prameňov práva precedentným právom a zákonom zastávajú obyčaje významnú úlohu v historickom vývoji prameňov práva. Obyčaj ako prameň práva stále zohráva významnú úlohu v práve medzinárodnom a v tradičných a náboženských právnych kultúrach.

zbierky sa pokúsili spojiť písané a nepísané sudcovské právo v jednom diele (napr. Property acts, 1922 – 1925 tvorí ho deväť častí).

¹⁶ TÓTHOVÁ, Marta. *Právna komparatistika*. Košice : Vydavateľské oddelenie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 100.

¹⁷ KÜHN, Zdeněk – BOBEK, Michal – POLČÁK, Radim. *Judikatura a právní argumentace: Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*. Praha : Auditorium, 2006, s. 13.

¹⁸ BUCHVALDEK, Jiří. Právní obyčej v Anglii a ve Skotsku. *COMMON LAW REVIEW*, Issue 1 – The British Constitution. Dostupné na: <http://review.society.cz/>.

1.3.3. Právna literatúra v Anglicku

Právna literatúra je považovaná v anglickom práve za druhoradý prameň práva, prípadne sa za prameň práva vôbec nepovažuje. Anglickí autori chápu právnu literatúru vo význame „legal writings“ ako pramene práva, ale za jeho základ pokladajú len viacero dôležitých právnických diel vytvorených pred mnohými storočiami. Medzi najznámejšie sa zaradzujú *De Legibus* od Ranulfa de Glanvill (koniec 12. storočia); Bractanove dielo *De Legibus et Consuetudinibus Angliae* (polovica 13. storočia); Littetonovo dielo *The Tenures* (polovica 15. storočia); *The Institutes* od Sira Edwarda Coeka (1628 – 1641) a Blackstonove *Commentaries* (1765). Dnešná právnická literatúra nemá charakter prameňa práva, ale funguje len ako oporný informačný zdroj, ktorý slúži na orientáciu v danej problematike.

2. Pramene práva USA

Ďalším štátnym celkom s dominanciou sudcovskej tvorby práva sú USA. Spojené štáty americké prevzali do svojej ústavy Montesquieho koncepciu trojdelenia štátnej moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu a aplikovali ju na svoje štátne orgány. Každý z najvyšších štátnych orgánov v USA má rovnako silné postavenie, čo umožňuje dôležitá zásada brzd a protiváh (checks and balances). V USA sa presadil súdny systém podobný anglickému s určitými špecifickými zmenami. Právo je v USA definované ako „súbor pravidiel správania alebo chovania predpísaný autoritatívnym orgánom, ktorý má záväznú právnu silu“.¹⁹ Spojené štáty americké sú budované na základoch európskej kultúry, ktorá sa na americkej pôde začala formovať zaujímavým spôsobom. Zmenám neuniklo ani právo. „V rodine common law však právo USA zostalo. Patrí doň svojou povahou, koncepciou, prístupmi, názvoslovím, základnými inštitútmi a pod. Základným predpokladom takéhoto právneho systému je existencia silnej súdnej moci, ktorej výroky nadobúdajú normatívny charakter. Táto sila právo dotvára, mení, spresňuje a v pomalom evolučnom tempe kontinuálne vyvíja tak, aby sa čo najviac približovalo spoločenským podmienkam a požiadavkám.“²⁰

Podobne ako v anglickom práve, aj v práve USA nie je precedens jediným prameňom práva. Precedensy tu majú významné postavenie medzi prameňmi práva, no i ostatné pramene tu zohrávajú dôležitú úlohu a formujú vzhľad amerického práva. Pramene práva USA môžeme rozdeliť na základné a druhotné. Primárne pramene sú tvorené právo vytváraným súdmi a zákon-

¹⁹ United States Fidelity and Guaranty Co. v. Guenther, (1930). Dostupné na: http://www.law.uky.edu/files/docs/clinic/sources_of_the_law.pdf.

²⁰ TÓTHOVÁ, Marta. *Právna komparatistika*. Košice : Vydavateľské oddelenie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 106.

nou tvorbou práva (písaným právom). Za druhotné pramene práva pokladáme neoficiálne zbierky sudcovského práva²¹ a názory odborníkov pôsobiach v oblasti právnej vedy.

„Odlišnosť amerického a anglického právneho vývoja spočíva i v tom, že v Amerike stratilo svoj historický význam delenie sudcovského práva na common law a equity. Oba tieto výrazy síce v americkom právnom jazyku zostali, ale tak, že common law prakticky znamená synonymum pre sudcovské právo a equity sa používa v celkom inom význame, ktorý pre náš výklad nemá význam.“²²

Pramene práva USA sa môžu triediť podľa viacerých kritérií:

1. Podľa orgánov, ktoré ich prijali:
 - a) Primárne – tvoriace základ práva. Sú pravidlá, ktoré presadzujú miestne, štátne a federálne vlády. Medzi zdroje primárneho práva patria vyhlášky, zákony, zmluvy, súdne rozhodnutia, súdne pravidlá, administratívne pravidlá a predpisy, rozhodnutia správnych orgánov, výkonné príkazy a nariadenia.
 - b) Sekundárne – pramene, ktoré pomáhajú nachádzať právo, môžu ho i vysvetľovať, prípadne komentovať. Netvoria však právo samotné. Do tejto skupiny zaradíme právne encyklopédie, odborné články, monografie, prehľady literatúry, články v časopisoch.
2. Podľa donútenia, ktoré je s nimi spojené:
 - a) Oficiálne – ktorých sankcionovanie vynucuje vláda alebo súdy, je to samotný text zákona. Súdy sa spravidla odvolávajú na citácie platných zákonov.
 - b) Neoficiálne – komerčne zverejňované a sú skoršieho datovania. Dochádza k ich redakčnej úprave, aby sa zlepšila ich zrozumiteľnosť. Komerčne publikované zdroje sú niekedy uvádzané ako „oficiálne“ a citované súdmi. Zaradíme sem články z Washington Reports alebo Supreme Court Reporter.
3. Podľa poznámok, ktoré sú pripájané k textom zákona:
 - a) Komentované – pramene, ktoré obsahujú zverejnený text zákona spolu s doplňujúcimi informáciami. Znenie zákona je primárnou časťou a anotácie sú len doplnkovým znením. Anotácie môžu obsahovať napr. zhrnutie prípadu, odkazy na interpretácie práva, odkazy na odborné články v časopisoch, legislatívnu históriu, redakčné poznámky a analýzy.
 - b) Nekomentované – zdroje, ktoré uvádzajú len holé znenie zákona.²³

²¹ Patria sem najmä tzv. Restatements, ktoré vypracoval Americký inštitút práva.

²² KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha : Nakladatelství C. H. Beck, 1995, s. 100.

²³ King County Law Library – Sources of the Law – Federal, State & Local. Dostupné na: <http://www.kcll.org/researchhelp/researchguides/primarysources.pdf>.

Nasledujúce delenie prameňov práva USA sa používa v teórii práva najčastejšie:

1. Súdne rozhodnutia – založené na zásade *stare decisis*.
2. Pramene *lex scripta* – tvorené písaným (zákonným) právom. Do tejto skupiny prameňov zaraďujeme Ústavu Spojených štátov amerických, zákony a akty výkonnej moci.

2.1. Precedens a právo USA

„G. Calebresi dokazuje, že v posledných rokoch sa v systéme Common law, najmä v USA, výrazne zosilňuje kult zákona a trend k nahrádzaniu sudcovskej tvorby práva právnymi predpismi prijatými parlamentom.“²⁴ Internacionalizácia práva a právny pluralizmus ovplyvňujú všetky svetové právne systémy. Zmeny v práve nimi vyvolané postihli i právny systém USA a spôsobili zmeny, ktoré oslabili postavenie precedensu ako primárneho prameňa práva.

„Je potrebné poznamenať, že pravidlo precedensu pôsobí v USA trochu inak ako v Anglicku. Precedens tu totiž nemá až takú právnu silu. Najvyšší súd USA ani najvyššie súdy jednotlivých štátov nie sú povinné rešpektovať vlastné rozhodnutia a súčasne pravidlo precedensu pôsobí len v rámci súdneho systému jednotlivých štátov. Samozrejme, kvôli stabilite práva a právnej istote sa zmeny súdnej praxe pripúšťajú len s veľkou obozretnosťou.“²⁵ Aj z týchto dôvodov je presnejšie nazývať právny systém pôsobiaci v USA a Anglicku ako anglo-americký a nie ako systém common law. Rozdiely medzi právom týchto štátov sú značne viditeľné, aj keď stoja na spoločných základoch.

V USA sa značné množstvo precedensov vytvára na apelačnej úrovni. Takéto rozhodnutia zväčša obsahujú:

1. Názov prípadu (tvorený menami strán, ktoré sú oddelené skratkou v.),
2. Názov súdu, ktorý vo veci konal,
3. Dátum rozhodnutia v danej veci,
4. Zhrnutie dovtedajšieho konania vo veci,
5. Rozhodnutia vo veci samotnej,
6. Odôvodnenie, ktoré zahŕňa opis základných skutočností prípadu,
7. Právny názor súdu, ktorý vždy obsahuje *ratio decidendi* a môže zahŕňať i *obiter dicta*.²⁶

²⁴ DRGONEC, Ján – KRAMNÁ, Jarmila. Súdne rozhodnutie ako prameň práva. *Justičná Revue*, 44, 1992, č. 1, s. 6.

²⁵ TÓTHOVÁ, Marta. *Právna komparatistika*. Košice : Vydavateľské oddelenie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 110.

²⁶ TÓTHOVÁ, Marta. *Právna komparatistika*. Košice : Vydavateľské oddelenie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 110.

Podobne ako v Anglicku, i v práve USA je kľúčová zásada *stare decisis*. „Použitie *precedensu* súdmi v Spojených štátoch amerických by malo byť skôr vnímané ako tradícia alebo prax než ako právna doktrína v najprísnejšom zmysle slova, pretože *precedens* je tak hlboko zakorenený v kultúre advokácie a súdnictva, ktoré následne koná bez väčších reflexií sudcov. Vo svojom základnom a najdôležitejšom význame doktrína *stare decisis* vyžaduje, aby všetky sudy nižšieho stupňa nasledovali *precedensy* súdov vyššieho stupňa, prijímali právo podľa vyhlásení vrchných súdov a nemajú sa pokúšať meniť ich rozhodnutia. Americkí právnici uverili, že aj tá najmenšia odchýlka od tejto pevnej zásady by zničila posvätnosť súdnej prax. Neexistovalo by konečné rozhodnutie, stabilita v práve, súdny systém by bol chaotický v jeho fungovaní, nestabilný a nekonzistentný vo svojich rozhodnutiach.“²⁷

Významný vplyv na fungovanie právneho systému v USA zohráva federatívne zriadenie. USA sú federáciou a právo tu vzniká na federálnej i celoštátnej úrovni. Dôležitú úlohu tu zohráva i písaná ústava, ktorá má silnú pozíciu. „V USA sa vychádza z písanej ústavy, právne obyčaje nie sú prameňom práva a vytváranie *common law* je ovplyvnené federatívnym systémom (právo USA a jednotlivých štátov únie). Významné rozdiely spočívajú tiež v vzťahoch *statute law* a *common law* vo Veľkej Británii a v USA. V Británii vzhľadom na doktrínu suverenity parlamentu nemôže súdny *precedens* odporovať zákonu. V USA však na základe dekoncentrovanej podoby ústavného súdnictva Najvyšší súd USA (a obdobne Najvyššie sudy členských štátov únie) môže odmietnuť aplikáciu zákona na konkrétny prípad s odôvodnením jeho neústavnosti, pričom jeho rozhodnutie má *precedentný* charakter.“²⁸

2.2. Lex scripta v USA

USA charakterizuje písaná ústava a to zvyrazňuje význam písaného práva. Existencia písaného práva však nevylučuje priamu účinnosť *precedensov*. Spolupôsobenie dvoch primárnych prameňov práva si vyžaduje dôslednú úpravu. „Podobne ako v Anglicku patrí aj v USA k najdôležitejším prameňom práva súdna prax a zákon. Najmä v poslednom storočí sa veľmi posilnila úloha zákonodarstva, ktorým sa usmerňuje vývoj práva v mnohých významných oblastiach. Rozvoj zákonodarstva sa v USA nepociťoval natoľko ako cudzorodý prvok, pretože tradícia písaného práva sa v USA presadila krátko po získaní nezávislosti najmä prijatím federálnej ústavy vytvorenej na

²⁷ SELLERS, Mortimer N. S. The Doctrine of Precedent in the United States of America, *American Journal of Comparative Law*, Vol. 54, No. 1, 2006, s. 17, Dostupné na: <http://www2.law.uu.nl/priv/AIDC/PDF%20files/IC1/IC1%20-%20USA.pdf>.

²⁸ GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. Dobrá Voda : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2001, s. 105.

základe Deklarácie práv – základu právnych inštitútov a verejných slobôd v USA.²⁹ USA napriek svojej zemepisnej polohe majú ku kontinentálnemu právnemu systému bližšie ako Veľká Británia. Písané právo sa tu presadilo omnoho ľahšie ako v Anglicku a má i významnejšie postavenie.

Dôležitosť zákona pre americké právo zvýraznila i samotná Ústava USA, ktorá o zákonodarstve v čl. 6 ods. 2 uvádza: „Táto Ústava a zákony Spojených štátov, ktoré budú prijaté v súlade s ňou, ako aj zmluvy, ktoré boli alebo budú uzavreté Spojenými štátmi, budú najvyššími zákonmi krajiny a budú zaväzovať sudcov každého štátu bez ohľadu na akékoľvek ustanovenia ústav alebo zákonov ktoréhokoľvek štátu.“³⁰

2.2.1. Ústava Spojených štátov amerických

„Predstavuje najvyšší zákon únie, s ktorým musia byť v súlade všetky ostatné právne akty (federálne aj štátne) a tiež normy case law. Má prednosť aj pred medzinárodnými zmluvami. Bola prijatá v roku 1787 a je najstaršou platnou ústavou na svete. Je pozoruhodná aj tým, že jej jazyk je čisto právnický, neobsahuje žiadne filozofické, mimoprávne a teoretické zdôvodnenia, v dôsledku čoho je veľmi málo poplatná dobe a jej politike. Za viac ako dvesto rokov v nej bolo vykonaných len 22 zmien, príčinou tejto stálosti je obťažnosť meniť ústavu, keďže v článku V. vyžaduje na zmenu 2/3 rozhodnutie Kongresu USA a následnú ratifikáciu 3/4 štátov únie. Napriek tejto skutočnosti Ústava USA nie je statická, prispôsobuje sa spoločenským premenám čiastočne dodatkami, ale predovšetkým výkladom Najvyššieho súdu.“³¹

„Ústavu USA ako vážny politický i právny dokument nemožno najmä v podmienkach právneho systému common law, kde sa všetky zákony ponímajú ako niečo cudzorodé vlastnému právu, postaviť na roveň bežnému zákonu. Ústava USA na rozdiel od iných zákonov totiž nesleduje ciele doplnenia alebo spresnenia súdnej praxe, naopak, je zákonom románskeho typu, ktorého ambíciou nie je riešiť spory, ale ustanoviť normy všeobecného charakteru o organizácii a výkone štátnej správy. Z týchto dôvodov nezaujíma ústava ako prameň práva vo vzťahu k súdnej praxi subordinované postavenie, skôr naopak – vládne nad korpusom common law a možno povedať, že aj

²⁹ HRUŠKOVIČ, Ivan – KALESNÁ, Katarína – ŠTEFANOVIČ, Milan. *Svetové právne systémy*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PraF UK, 2009, s. 85.

³⁰ ŠTEFANOVIČ, Milan. *Svetové právne systémy*. Žilina : Poradca podnikateľa, s r. o., Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 116.

³¹ TÓTHOVÁ, Marta. *Právna komparatistika*. Košice : Vydavateľské oddelenie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 112.

samotné common law z nej čerpá svoju silu.“³² Je dôležité, že práve prijatie ústavy v Spojených štátoch amerických viedlo k najvýraznejšiemu odklonu od anglického vzoru. V Anglicku sa nikdy nepodarilo prijať rigidnú ústavu. USA v tomto smere vykročili správnym smerom a sú dôkazom koexistencie ústavy ako najvyššieho zákona štátu spolu so sudcovskou tvorbou práva.

2.2.2. Zákony v USA

„Predmetom úpravy prostredníctvom zákonov sú predovšetkým verejno-právne otázky – funkcie a právomoci orgánov verejnej moci, otázky hospodárskej a sociálnej politiky, daňové a fiškálne veci. V poslednom, čase zasahuje zákonodarstvo aj do oblasti súkromnoprávej. V USA sa v niektorých odvetviach v rade štátov ujala aj skutočná kodifikácia práva – v prípade občianskych zákonov, občianskych súdnych poriadkov a trestných súdnych poriadkov.“³³ Zákon pôvodne upravoval len oblasti patriace výhradne do verejného práva. S rastúcim významom zákonnej tvorby práva sa postupne pridávajú i právne odvetvia patriace výhradne do sféry práva súkromného.

„Rast počtu zákonov sprevádza aj vydávanie celého radu zborníkov, ktoré podávajú prehľad federálneho zákonodarstva a zákonodarstva štátov. Napriek tomu, že tieto zborníky sa niekedy nazývajú kódexmi, nejde o kódexy v zmysle romano-germánskeho práva. To však neznamená, že by v USA zákonníky vôbec neexistovali. V rade štátov boli prijaté občianske zákonníky, občiansko-procesné a trestno-procesné zákonníky a všetky štáty majú trestné kódexy. Ani tieto americké kódexy nie sú totožné s európskymi, pri ich výklade sa vychádza z názoru, že zákonodarca mal v úmysle skonsolidovať predtým platné normy vytvorené súdnou praxou.“³⁴ Napriek dôležitej úlohe ústavy v dejinách USA i v súčasnosti nie sú zákony ako prameň práva v rovnakej pozícii. Zákon tu má stále menej stabilnejšie postavenie ako precedens. V poslednom období sa význam týchto prameňov práva začína približovať a je možné, že v budúcnosti si budú precedens a zákon ako primárne pramene práva rovné.

2.2.3. Akty výkonnej moci v USA

„Predstavujú vyhlásenia a vykonávacie nariadenia, resp. dekréty prezidenta USA vo veciach, ktoré spadajú do jeho právomoci, ďalej sú to vše-

³² HRUŠKOVIČ, Ivan – KALESNÁ, Katarína – ŠTEFANOVIČ, Milan. *Svetové právne systémy*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PraF UK, 2009, s. 90.

³³ TÓTHOVÁ, Marta. *Právna komparatistika*. Košice : Vydavateľské oddelenie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 113.

³⁴ HRUŠKOVIČ, Ivan – KALESNÁ, Katarína – ŠTEFANOVIČ, Milan. *Svetové právne systémy*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PraF UK, 2009, s. 91.

obecné záväzné predpisy federálnej administratívy, na úrovni štátov nariadenia guvernérrov a všeobecne záväzné predpisy štátnej administratívy.³⁵ Black's Law Dictionary definuje tieto akty ako:

1. „Nariadenia implementujúce politiku prijatú v zákone.“³⁶
2. „Pravidlo alebo poriadok so silou zákona vydaný orgánom vládnej moci.“³⁷

Záver

Anglo-americký právny systém spolu s kontinentálnym sú v súčasnej dobe piliermi, na ktorých stojí svetové právo. Štáty, ktoré nezaraďujeme do týchto právnych systémov, ale ich spájame do spoločnej skupiny náboženských a tradičných systémov práva, boli konfrontované s oboma právnymi systémami. Vplyv oboch právnych systémov je zjavný takmer vo všetkých právnych systémoch sveta. Základom anglo-amerického právneho systému je nepochybne anglické právo, ktoré bolo významne obmenené v USA a tým pomohlo vytvoriť súčasnú podobu tohto právneho systému.

Dôvodov, pre ktoré sa právo USA odklonilo od svojho anglického vzoru, bolo viacero. Medzi najvýznamnejší patrí nepochybne štátne zriadenie. USA sú federáciou a právo tu vzniká na federálnej i celoštátnej úrovni. Rozdiely badať i v používaní právnej terminológie. Typickým znakom amerického práva je existencia písanej ústavy, ktorá má dôležitý vplyv pri formovaní federálnych zákonov.

Recenzent: JUDr. Marek Števček, PhD.

KASINEC, Rudolf. *Precedent and other sources of law in United Kingdom and in USA*. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 3, 2011, No. 5, p. 115-127.

Legal system of the United Kingdom and the United States belong to anglo-american legal culture. In USA law is derived from four sources: constitutional law, statutory law, administrative regulations, and common law (which includes case law). The most important source of law in the United States is the US Constitution. In the UK there are three main sources of law: legislation (statue law), common law (judge-made law) and the European law. British law was historically based on customs and social traditions. Today custom law is a part of common law, notably being in cases where there was no judicial precedent but which

³⁵ TÓTHOVÁ, Marta. *Právna komparatistika*. Košice : Vydavateľské oddelenie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 113.

³⁶ CONNELLY, Allison. The Sources of the Law. Dostupné na: http://www.law.uky.edu/files/docs/clinic/sources_of_the_law.pdf, dostupné 21. 11. 2010.

³⁷ Tamtiež.

were known to exist since time memorial (since 1189). Sources of law of both the UK and the United States are built on common foundations, but in the historical development they are considerably delayed from each other. The aim of this article is to show the differences between the sources of law of both states.

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA MÍENIKY PRÁVA V STREDOEURÓPSKOM PRIESTORE 2011

JUDR. JÁN PUCHOVSKÝ, PhD.
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN

Míľniky práva v stredoeurópskom priestore... Aj v roku 2011 sa na vedeckom podujatí s týmto názvom stretli mladí právni vedci zo Slovenska aj zahraničia. Dejiskom jubilejného piateho ročníka tejto medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov bola v dňoch 31. marca – 2. apríla 2011 Častá-Papiernička.

Na konferencii sa diskutovalo o aktuálnych otázkach právnej teórie i praxe.
snímka: archív konferencie Mílniky 2011

Konferencia sa uskutočnila pod záštitou dekana Právnickej fakulty Univerzity Komenského prof. JUDr. Pavla Kubíčka, CSc. a Kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky. Participovalo na nej 158 účastníkov zo Slovenska aj z ďalších krajín, najmä z Poľska, Českej republiky a Maďarska. Rokovanie bolo rozdelené na tri odborné sekcie (sekcia súkromného práva, sekcia verejného práva a sekcia teórie práva a dejín štátu a práva), členené na tematické okruhy v súlade s členením právnej vedy a štvrtú sekciu s anglickým rokovaním jazykom. Rokovanie v sekciách bolo platformou pre prezentáciu výsledkov výskumu doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov a na diskusiu o aktuálnych otázkach právnej teórie i praxe.

Osobitnými zahraničnými hosťami konferencie boli dekan Fakulty práva a správy Rzesowskej univerzity z poľského Rzesowa prof. dr hab. Stanisław Sagan a prodekanka uvedenej fakulty Dr. Viktoriya Serzhanova. Na konferencii sa zúčastnil aj dekan Právnickej fakulty UK prof. Pavol Kubíček, ako aj členovia vedenia fakulty, z ktorých viacerí stáli pri zrode myšlienky jej organizovania. Piaty ročník konferencie Míľniky práva v stredoeurópskom priestore bol nesporne vydareným vedeckým podujatím, ktoré účastníkom ponúklo príležitosť na odborný rast, ale aj na nadväzovanie a rozvíjanie osobných vzťahov s kolegami z právnických fakúlt zo Slovenskej republiky i z ďalších krajín.

SURMÁNEK, ŠTEFAN. KLERIKALIZÁCIA VEREJNÉHO ŽIVOTA NA SLOVENSKU AKO PREJAV A DÔSLEDOK SILNEJÚCEHO VPLYVU KATOLÍCKEJ CIRKVI. KOŠICE : ELFA, 2009. 132 s. ISBN 978-80-8086-105-6 (RECENZIA)

JUDR. LUCIA MADLEŇÁKOVÁ
UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA SPRÁVNÍHO PRÁVA A SPRÁVNÍ VĚDY

Úvod

Nedávno sa na slovenskom trhu objavila publikácia Štefana Surmánka **Klerikalizácia verejného života na Slovensku ako prejav a dôsledok silnejúceho vplyvu katolíckej cirkvi**. Ako z názvu ľahko vybadať, autor si v nej nekladie otázku, či skutočne dochádza ku klerikalizácii verejného života, ale predkladá konštatovanie, že k nej dochádza, a rovno ju zdôvodňuje silnejúcim vplyvom katolíckej cirkvi. Vnímavému čitateľovi tak vzal kus potešenia z bádania a objavovania jeho názoru na stav klerikalizácie na Slovensku. Ten dostane odpoveď na svoju prípadnú otázku o stave klerikalizácie na Slovensku hneď v názve publikácie.

No pokiaľ ide o to, čo vlastne klerikalizácia je, to sa čitateľ nedozvie, i keď ide o zásadný pojem, s ktorým publikácia často operuje. O obsahu tohto slova sa takisto mnoho nedozvie ani v bežnom slovníku cudzích slov. Jeho krátku definíciu však ponúka na svojich webových stránkach autorovi zrejme blízka spoločnosť Prometheus¹: „KLERIKALIZMUS je spoločensko-politické hnutie usilujúce o získanie a udržanie rozhodujúcej úlohy cirkvi v politickom, kultúrnom a hospodárskom živote spoločnosti.“ Autorovi sa tak podarilo k čítaniu knihy pripojiť aj čo-to z detektívnej zápletky, keď obsah základného pojmu knihy treba vyhľadávať na internete.

Pokiaľ ide o autora, zadná strana obálky knihy o ňom prezrádza, že PhDr. Štefan Surmánek, CSc. (1953) je vysokoškolský pedagóg. Vo svojej vedecko-výskumnej činnosti sa orientuje predovšetkým na problémy tvoriace obsah a výskumné zameranie všeobecnej politológie, dejín, sociálno-politického myslenia a otázok spojených s formovaním vzťahov medzi štátom a cirkevnými organizáciami. Ak by sme chceli autora charakterizovať bližšie, mnohé nám napovie skutočnosť, že výber z jeho knihy je uverejnený na webových

¹ Spoločnosť Prometheus – združenie svetských humanistov,
<http://prometheus.unas.cz/>, navštívené 1. júla 2010.

stránkach spoločnosti Prometheus. Táto spoločnosť samu seba nazýva spoločnosťou humanistov, ktorých hlavným cieľom je ochraňovať práva slovenských občanov bez akéhokoľvek náboženského vyznania. Medzi jej hojne publikujúcich členov sa radia také mená ako Peter Prusák či Marián Baťala. Z takejto krátkej charakteristiky autorových preferencií sa potom dá vytvoriť uhol pohľadu na autora a najmä na jeho samotné dielo, ktoré je predmetom tejto recenzie. Dá sa z nej vytušiť, že ide o výsledok práce autora „sekulárneho“ a do značnej miery subjektívne hodnotiaceho súčasnú situáciu na Slovensku, čo bráni v tom, aby sa jeho kniha dala nazvať odbornou.

Publikácia je rozdelená na dve základné časti: v prvej autor podrobuje kritike a analýze sociálne učenie a sociálnu doktrínu katolicizmu, pričom táto kapitola vychádza predovšetkým z historických súvislostí, v druhej kapitole autor osvetľuje momentálny stav vzťahu štátu a katolíckej cirkvi na Slovensku. Úvod obsahuje stručné zhodnotenie súčasného trendu odlevu veriacich v súvislosti s krízou katolicizmu, upozorňuje na krízu kresťanských hodnôt a morálky a na neschopnosť kresťanstva reagovať na nové trendy a vývoj spoločnosti a jeho zastavenie sa v stredoveku. **Kríza katolicizmu**, prijímania jeho hodnôt a morálky a odlev veriacich je reálnou skutočnosťou. Avšak konštatovanie príčin tohto stavu je určite hodné hlbšieho skúmania a zdôvodnenia, nielen vieroučného či politického charakteru, ale aj charakteru sociologického či psychologického. To, že katolicizmus nereaguje na „potreby modernej doby“, je na druhej strane skôr výrazom jeho schopnosti stáť si za svojim názorom. Otázkou, samozrejme, ostáva, či má byť úlohou kresťanstva zachovať si za každú cenu priazeň čo najväčšieho počtu veriacich, alebo, naopak, dbať na kvalitu „ponuky“ pre tých, ktorí sa rozhodli ísť jeho cestou.

Protirečivý charakter vývoja sociálneho učenia a sociálnej doktríny katolicizmu

Aj v prvej časti publikácie pod uvedeným názvom autor hneď v nadpise prezrádza svoj názor. Mapuje **sled pontifikátov jednotlivých pápežov** a hodnotí ich činnosť **z hľadiska ich rozvíjania alebo absencie sociálnej doktríny katolíckej cirkvi**. Autor začína túto časť práce kritikou politiky Pia IX., za ktorého vedenia bol ustanovený I. vatikánsky koncil a začala sa kríza katolíckej cirkvi. Autor kritizuje jeho odmietanie modernej spoločnosti, pod čím rozumie nacionalizmus a materializmus. Treba povedať, že dnes sa po zlých skúsenostiach proti týmto systémom nebúria len katolíci, ale aj iné osoby s výsostne nenáboženským presvedčením (pacifisti, zelení). Vo vymenúvaní kritikov komunizmu autor pokračuje Piom XI., Piom XII. A, samozrejme, Jánom Pavlom II. Je do istej miery pravda, na čo autor správne poukazuje, že katolícka cirkev sa nemôže pýšiť náklonnosťou niektorých pápežov (spomeňme len Pia XI. a Pia XII.) k spolupráci s fašizmom a naciz-

mom. Autor sa samostatne a podrobne zaoberá pontifikátom Jána Pavla II. Vyčíta mu, že „realizácia ‚poľského modelu‘ (...) vyplývala z jeho osobného presvedčenia o škodlivosti a neľudskosti tejto formy spoločenského zriadenia [socializmu, pozn. autora]“.² Vraj postupoval v súlade s „požiadavkami reakčných kruhov západu“.³ Ale čo je najhoršie, pápež bol vraj – asi na rozdiel od samotného autora – zaujatý a nedokázal sa objektívne a nestranne pozerat’ na udalosti vo svete.⁴

Čo je však hodné pozornosti, je **snaha katolíckej cirkvi dostať sa ako významný činiteľ do rozhodovania o závažných politických otázkach**: zúčastňovať sa pripomienkového konania pri tvorbe (všetkých?) zákonov, rokovať s vládou (o všetkých otázkach?) či byť členmi jednotlivých (všetkých?) výborov. Autor na túto snahu upozorňuje v súvislosti s Pastoračným a evanjelizačným plánom katolíckej cirkvi na Slovensku pre roky 2001 – 2006. Ak by skutočne boli snahy katolíckej cirkvi zapojiť sa do *všetkých* oblastí verejného života, znamenalo by to prehodnotiť neutralitu štátu jednak v súvislosti s umožnením aj iným registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam, aby sa takejto diskusie a zapojenia dočkali, jednak by bolo dôležité vymedziť skutočnú *politickú* úlohu cirkvi v spojení so štátom a zamyslenie sa nad tým, či katolícka cirkev skutočne nedostáva až príliš miesta v priestore moci, ktorá pre ňu nie je vyhradená.

Prvej časti publikácie sa nevyhli niektoré nejasnosti a nepresnosti. Autor tak uvádza, že **v Lisabonskej zmluve nie je odkaz na kresťanskú tradíciu**. V tomto sa s autorom nedá súhlasiť, aj keď má po formálnej stránke do istej miery pravdu. V preambule Lisabonskej zmluvy skutočne nie je priamy odkaz na kresťanskú tradíciu, ale akú inú tradíciu než kresťanskú (islamskú? budhistickú??) treba vidieť v znení týchto slov preambuly: „inšpirujúc sa európskym (...) náboženským (...) odkazom“? Áno, je pravda, že preambula výslovne na kresťanstvo neodkazuje, no ak nebudeme zatvárať oči, musíme priznať, že jedine kresťanstvo môže byť náboženským odkazom, tradíciou Európanov. Celkovo možno povedať – skôr ako za objektívne historické zhodnotenie nastolenej témy možno prvú časť publikácie označiť za protifašistický a prokomunistický výkrik.

² SURMÁNEK, Štefan. *Klerikalizácia verejného života na Slovensku ako prejav a dôsledok silnejšieho vplyvu katolíckej cirkvi*. Košice : ELFA, 2009, s. 33.

³ SURMÁNEK, Štefan. *Klerikalizácia verejného života na Slovensku ako prejav a dôsledok silnejšieho vplyvu katolíckej cirkvi*. Košice : ELFA, 2009, s. 34.

⁴ SURMÁNEK, Štefan. *Klerikalizácia verejného života na Slovensku ako prejav a dôsledok silnejšieho vplyvu katolíckej cirkvi*. Košice : ELFA, 2009, s. 37.

Skutočná tvár vzťahu štátu a katolíckej cirkvi v podmienkach Slovenskej republiky

V druhej časti práce autor analyzuje aktuálnu situáciu s tým, že jej začiatok datuje do roku 1989. Autor upozorňuje, že po roku 1989 neboli vzťahy cirkvi a štátu systémovo riešené, a uvádza hneď niekoľko príčin: nedostatok politickej vôle, neochota katolíckej cirkvi motivovaná ekonomicky a odmietanie robiť kompromisy na strane katolíckej cirkvi. Tu sa dá s autorom na viacerých miestach súhlasiť. Tiež je pravda, že katolícka cirkev pred rokom 1989 odluku požadovala, aby sa tak vymanila z dohľadu štátu, po tomto roku ju však už nechcela z ekonomických dôvodov. Momentálny **model koexistencie štátu a cirkvi** na Slovensku autor vidí v kooperácii, s čím možno súhlasiť, autor však tento model nevidí ako ideálny. Ako ideálnu považuje odluku a taktiež zdôvodňuje tento svoj postoj.

V mnohom ďalšom sa však s autorom súhlasiť nedá. Autor totiž tvrdí, že „uplatňovanie zákona z roku 1949 [o financovaní cirkví, pozn. autora] považuje EÚ za niečo absurdné, prežité a neštandardné“. ⁵ Bolo by vhodné takéto konštatovanie podprieť o zdroj, z ktorého autor čerpal. Uvádza, že existencia tohto „60-ročného právneho dinosaura“ ⁶ je vraj v rozpore s princípmi Charty EÚ a taktiež, že financovanie cirkví z rozpočtu štátu je v rozpore s neutralitou štátu. Príliš silné slová, ktorým by sa hodila argumentácia. Je, samozrejme, očividné, že predpis z päťdesiatych rokov minulého storočia dnes nemôže dosť dobre slúžiť potrebám financovania cirkví, avšak je otázkou, s ktorými princípmi Charty je tento zákon v rozpore a ako je financovanie cirkví v rozpore s neutralitou štátu, keď neutralita štátu znamená, že štát sa neviaže na žiadnu konkrétnu ideológiu alebo náboženstvo a voči všetkým (registrovaným) cirkvám a náboženským spoločnostiam sa správa rovnako. Autor taktiež uvádza, že financovaním cirkví štátom sa otvára možnosť štátu zasahovať do súkromnej sféry človeka. ⁷ Takáto situácia nie je celkom predstaviteľná vzhľadom na to, že pred ESLP sa zatiaľ objavili len sťažnosti v opačnom prípade, a to keď boli cirkvi financované na základe iného modelu než na Slovensku a s tým cieľom bola vedená evidencia príslušnosti k náboženstvu a jeho zmeny. To, samozrejme, neznamená, že model financovania cirkví na Slovensku je ideálny.

Financovaním sa autor zaoberá pomerne podrobne. Presvedčivosti jeho štatistických údajov by však určite pridalo, keby ich nečerpal z publikácie

⁵ SURMÁNEK, Štefan. *Klerikalizácia verejného života na Slovensku ako prejav a dôsledok silnejšieho vplyvu katolíckej cirkvi*. Košice : ELFA, 2009, s. 82.

⁶ SURMÁNEK, Štefan. *Klerikalizácia verejného života na Slovensku ako prejav a dôsledok silnejšieho vplyvu katolíckej cirkvi*. Košice : ELFA, 2009, s. 82.

⁷ SURMÁNEK, Štefan. *Klerikalizácia verejného života na Slovensku ako prejav a dôsledok silnejšieho vplyvu katolíckej cirkvi*. Košice : ELFA, 2009, s. 96.

z roku 2003, ktorá uvádza štatistiky z roku 1997 a 1998, čitateľ by si iste zaslúžil štatistiku novšiu, keď kniha vyšla v roku 2009. Kritika financovania a majetkových otázok si však nežiada tvrdenia, ale pádne argumenty. I keď by sa to tak na prvý pohľad zdalo, ten „najpresvedčivejší argument“, ktorý autor uvádza, nie je nič iné ako jednoduché tvrdenie: „Jedným z najpresvedčivejších argumentov spochybňujúcich právnú čistotu procesu reštitúcie cirkevného majetku je tvrdenie, podľa ktorého cirkvám a náboženským spoločnostiam bol navrátený aj ten majetok, ktorý im vôbec nepatrí.“⁸ Na podporu tohto tvrdenia autor používa len tvrdenie politika (D. Čaplovič) a názor „odborníčky v odbore“. Nezodpovedanou otázkou ostáva, prečo sa teda tento „necirkevný“ majetok cirkvám vracal, keď im nepatrí.

S čím sa nedá súhlasiť, je názor autora o možnosti zistiť stav skutočne veriacich na Slovensku len v prípade povinnosti platiť cirkevnú daň alebo inak platiť za služby cirkvi.

Vzt'ahy s Vatikánom

Ďalšou rozsiahlejšou témou, ktorej sa autor venuje, sú **zmluvné vzt'ahy s Vatikánom**. Autor tu analyzuje **Základnú zmluvu medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou č. 326/2001 Z. z.**, nerobí to však s presvedčením, že skutočne ide o *zmluvu*, teda vyjadrenie slobodne prejavenej vôle oboch strán, ale o niečo, čo bolo štátu prikázané z autoritatívnej pozície Vatikánu. Autor tu vyslovuje zásadný názor, že články 10, 11 a 12 základnej zmluvy *sú v rozpore s civilným právom*, keď zakazujú rozvody a vytvárajú nerovnosť medzi manželskými a nemanželskými deťmi. Opäť ide o jeden z názorov autora, ktorý ani v najmenšom neodôvodňuje, aj keď by sa v tomto prípade určite minimálne odôvodnenie hodilo, keďže žiadny z uvedených článkov podobné podozrenia nevyvoláva.⁹ Autor taktiež uvádza, že bol „tento

⁸ SURMÁNEK, Štefan. *Klerikalizácia verejného života na Slovensku ako prejav a dôsledok silnejúceho vplyvu katolíckej cirkvi*. Košice : ELFA, 2009, s. 88.

⁹ Pre úplnosť tu uvádzam doslovné znenia uvedených článkov:

„Článok 10:

1. Manželstvo uzavreté podľa kánonického práva, ktoré spĺňa aj podmienky uzavretia manželstva ustanovené právnym poriadkom Slovenskej republiky, má na území Slovenskej republiky rovnaké právne postavenie a účinky ako manželstvo uzavreté občianskou formou. Štátnu evidenciu manželstiev uzavretých podľa kánonického práva a ich zápis v matrike do knihy manželstiev upravuje právny poriadok Slovenskej republiky.

2. Rozhodnutie Katolíckej cirkvi o nulite manželstva alebo o rozviazaní manželstva sa oznámi na žiadosť jednej zo stránok Slovenskej republiky. Slovenská republika bude ďalej konať v tejto veci podľa svojho právneho poriadku.

Článok 11: Zmluvné strany budú spolupracovať na ochrane a podpore manželstva, ako aj rodiny, ktorá z manželstva pochádza.

dokument [základná zmluva] v slovenskom parlamente bez akejkoľvek vecnej diskusie, pripomienok a námietok schválený“.¹⁰ Podľa stenografického záznamu 43. schôdze Národnej rady SR v roku 2000 (30. novembra 2000) je zrejmé, že väčšina poslancov NR SR rámcovo súhlasila s tým, že bude hlasovať za podpísanie tejto medzinárodnej zmluvy. Ako uviedol minister Eduard Kukan, na zmluve sa pracovalo od roku 1996, jej konečné znenie bolo prerokované vo výboroch a v nich aj schválené. Ako je zo záznamu zrejmé, objavili sa aj námietky, že o zmluve sa nevedla verejná diskusia, rovnako ako to uvádza autor. Otázkou na mieste však ostáva, či sa o každej medzinárodnej zmluve vedie verejná diskusia. Skôr platí, že o prijatí 90 % medzinárodných zmlúv sa obyčajný občan ani nedozvie. Taktiež to, že zmluva bola prijatá bez „námietok a pripomienok“, zo stenografického záznamu nevyplýva. Niekoľko poslancov malo k zmluve pripomienky, medzi poslancami je však v tejto otázke badať všeobecný konsenzus. Na základe tohto by sa dalo tvrdiť, že zmluva bola jednou z mála otázok, na ktorej sa vtedajšia koalícia a opozícia zhodli. A keďže poslanci sú volení občanmi SR, dá sa predpokladať, že väčšinový konsenzus občanov SR sa prejavil aj vo väčšinovom konsenze samotných poslancov NR SR.

Rovnoprávnosť štátnych a cirkevných škôl

Zaujímavý je taktiež názor autora, podľa ktorého v ČR nie sú **štátne a cirkevné školy** zrovnoprávnené, na rozdiel od SR. Z českého školského zákona (z. č. 561/2004 Sb.) nevyplýva však ani náznak toho, že by školské a cirkevné školy neboli „rovnoprávne“. Cirkevné školy dokonca v ČR nie sú, čo sa týka financovania, postavené ani na roveň súkromným školám, ktoré by sme mohli pokladať za „nezrovnoprávnené“. Autor tento názor prezentuje v súvislosti s rozborom parciálnej **Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove a vzdelávaní (č. 394/2004 Z. z.)**. Skôr než problematika rovnoprávnosti cirkevných a štátnych škôl je v tejto súvislosti zásadnejším ustanovenie, podľa ktorého cirkevné školy nemusia vyučovať to, čo nezodpovedá katolíckej výchove a vzdelávaniu. Tak by mohla ľahko nastať situácia, že na cirkevných školách by sa nevyučovalo

Článok 12:

1. Starostlivosť o deti a ich výchova je právom a povinnosťou rodičov. Ak toto právo nemôžu zo závažných dôvodov uplatňovať rodičia, prechádza na základe rozhodnutia príslušného súdu Slovenskej republiky na iné osoby, alebo zariadenia na výkon ústavnej alebo ochrannej výchovy.

2. Rodičia a iné osoby a zariadenia uvedené v ods. 1 majú právo vychovávať deti v súlade s vieroučnými a mravoučnými zásadami Katolíckej cirkvi.

¹⁰ SURMÁNEK, Štefan. *Klerikalizácia verejného života na Slovensku ako prejav a dôsledok silnejšieho vplyvu katolíckej cirkvi*. Košice : ELFA, 2009, s. 100.

evolučná teória, základy sexuálnej výchovy a pod. Takáto situácia by iste znamenala nerovnosť vo vzdelávaní jednotlivých skupín obyvateľstva a ich znevýhodnenie v ďalšom vzdelávaní, prípadne v zamestnaní.

Pri otázkach školstva autor ešte ostáva. Vyjadruje sa **k otázke náboženstva ako povinne voliteľného predmetu**. (Pokiaľ je známe, náboženstvo je aj dnes povinne voliteľným predmetom, takže v tejto súvislosti nedôjde k niečomu novému.) Avšak autor tvrdí, že dôsledkom zavedenia náboženstva ako voliteľného predmetu bude to, že žiaci budú neistí a nebudú vedieť, kde je pravda, pri rôzniacich sa výkladoch v rôznych predmetoch. To vraj utlmí ich kritické myslenie.¹¹ Vychádzajúc z logiky veci – nebude práve táto „viacnázorovosť“ viesť skôr *k formovaniu* ich kritického myslenia??

Zmluva o výhrade vo svedomí

Ďalšia parciálna zmluva sa má týkať **výhrad svedomia**. Treba dodať, že táto dosiaľ nebola uzatvorená. Okrem niektorých protirečení – na s. 114 autor uvádza, že obsah zmluvy ide *nad rámec právneho poriadku SR*, a o stranu ďalej už tvrdí, že *mnohé z práv týkajúcich sa výhrady svedomia sú už súčasťou právneho poriadku SR* – tu autor uvádza nesúhlasné stanovisko so zriadením „zvláštného výboru vieroučných a mravoučných arbitrov“, ktorý bude hodnotiť učenú výhradu. Tu autor namieta, že výbor nebude objektívny a bude procirkevne orientovaný. Prvým zaujímavým momentom je, že o takomto výbore v návrhu zmluvy nie je zmienka. V návrhu zmluvy je reč len o komisii, a to v čl. 7 ods. 2 zmluvy: „Na vykonanie tejto zmluvy zmluvné strany zriadia spoločnú komisiu, ktorá bude mať poradný charakter. Spoločná komisia bude mať paritné zloženie po troch zástupcoch¹² z každej zmluvnej strany a bude sa schádzať najmenej dvakrát ročne alebo kedykoľvek, ak o to požiadajú jedna zo zmluvných strán. Úlohou spoločnej komisie bude najmä: posudzovať oblasti a jednotlivé činnosti, ktoré sú predmetom výhrad vo svedomí, predkladať pripomienky k návrhom všeobecne záväzných právnych predpisov a podnety na legislatívnu úpravu práva uplatňovať výhrady vo svedomí a na zabránenie jeho zneužívania, vyhodnocovať uplatňovanie tejto zmluvy, predkladať návrhy na zmeny a doplnky tejto zmluvy.“ Ak by mal byť skutočne zriadený výbor, ktorý autor uvádza, bolo by dôležité jeho zloženie. Takýto výbor, respektíve orgán, ktorý posudzuje učené výhrady svedomia, však nie je ničím novým ani ničím neobvyklým v iných štátoch. Napríklad v Belgicku je zriadená Rada pre majúcich výhradu, ktorá má za úlohu

¹¹ SURMÁNEK, Štefan. *Klerikalizácia verejného života na Slovensku ako prejav a dôsledok silnejšieho vplyvu katolíckej cirkvi*. Košice : ELFA, 2009, s. 110-111.

¹² V iných návrhoch po dvoch.

rozhodnúť na základe ústneho pojednávania so žiadateľom o možnosti uplatnenia jeho výhrady svedomia. V Nemecku o tom rozhoduje ministerstvo mládeže, rodiny, žien a zdravia.¹³ Autor však správne poukazuje na otázku, ako sa bude postupovať v prípade osôb bez vyznania alebo osôb iného než katolíckeho vyznania. Bude zriadený podobný výbor? Z koho bude zložený? Na základe čoho bude posudzovať učenú výhradu – podľa vieroučných a mravoučných zásad katolíckej cirkvi asi nie. Predpokladám, že toto by bolo predmetom nadväzujúcich zmlúv medzi SR a ostatnými náboženskými spoločnosťami a cirkvami, a taktiež by bolo teba v tejto oblasti upraviť vnútroštátne právne predpisy.

Konzervativizmus kresťanskej cirkvi

Autor v celej publikácii kritizuje kresťanskú cirkev, že je konzervatívna a nie pokroková v **otázkach rozvodov, umelej antikoncepcie, sterilizácie, potratov a homosexuality**. Celé autorove snaženie vychádza do jedného zaujímavého záveru: autor akoby sa snažil katolíckej cirkvi všelijako pomôcť, aby nestrácala svojich veriacich – chce ju zmodernizovať tak, aby vyhovovala požiadavkám čo najširšej masy „moderných“ ľudí a aby tak cirkev stále mohla reprezentovať názory čo najširšieho spektra občanov Slovenskej republiky. Prečo potom autor vyzerá, že brojí proti kresťanstvu, keď sa bije v konečnom dôsledku zaň?

Treba taktiež upozorniť na niektoré autorove obraty, ktoré akoby vypadli z úst rétoriky minulého storočia a ktoré svedčia ak nie o autorovi, tak minimálne o dobe, s ktorou sa autor stotožňuje. Slovné spojenia ako „buržoázny štát“, „kapitalizmus“, „triedny boj“, „kapitalistický spôsob výroby“, vykorisťovanie“ či „revolučný boj pracujúcich“ sa vari naposledy vyskytli v publikáciách z roku 1989. Takáto terminológia len uberá knihe na presvedčivosti a chtiac-nechtiac autor sám seba zaraďuje k vedcom minulého režimu.

S týmto určite súvisia aj niektoré autorove výroky typu: „Jednou principiálnou a nemennou zásadou, ktorá sa ako čierna niť vinie celou ich [rozumej katolíckej cirkvi, pozn. autora] činnosťou a obsahom ich výrokov (...) bola až fanatická nenávisť k všetkému, čo nejakým, hoci len okrajovým spôsobom súviselo s komunizmom, Sovietskym zväzom, ateizmom, materialistickým svetonázorom a modernistickými tendenciami vnútri katolíckej cirkvi.“¹⁴ Azda sa dá len pokrútiť hlavou nad takýmto prekvapením autora. Predsa rovnako ako on práve brojí proti katolíckej cirkvi, ktorá sa (vraj) snaží pretvoriť náš neutrálny štát na štát klerikálny, tak asi brojila katolícka cirkev proti sys-

¹³ Viac pozri MOSKOS, CH. C., CHAMBERS, J. W. II. (eds.) *The new conscientious objection; from sacred to secular resistance*. Oxford University Press 1993.

¹⁴ SURMÁNEK, Štefan. *Klerikalizácia verejného života na Slovensku ako prejav a dôsledok silnejšieho vplyvu katolíckej cirkvi*. Košice : ELFA, 2009, s. 15.

tému, ktorý bol založený na ateizme a jeho úlohou bolo akýkoľvek zárodok viery vo svojich občanoch udusiť.

V celej publikácii badať veľmi kritický postoj autora, až akúsi inkvizítor-skú zaslepenosť. Akokoľvek sa chce čitateľ počas čítania knihy od tohto autorovho tónu oslobodiť, ten ho sleduje na každom kroku, a ak občas zanikne v objektívnej rozprave, vzápätí na čitateľa vystrčí spoza rohu rožky. Akúkoľvek odbornú hodnotu by táto publikácia chcela mať, vždy ju prebije jej kričiaci a neúprosný tón, ktorý môže, bohužiaľ, osloviť len veľmi úzke spektrum čitateľov.

**HINGAROVÁ, VENDULA – KVĚTINOVÁ, SYLVIE –
EICHLOVÁ, GABRIELA (EDD.). MEXIKO – 200 LET
NEZÁVISLOSTI. ČERVENÝ KOSTELEČ :
NAKLADATELSTVÍ PAVEL MERVART, 2010. 485 s. ISBN
978-80-87378-48-9
(Recenzia)**

JUDR. PETER VYŠNÝ, PHD.
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA DEJÍN PRÁVA

Úvod

V polovici septembra 2010 sa v Mexiku oslavovalo dvojsté výročie (*bi-centenario*) počiatku bojov o nezávislosť, ktoré v akademickom svete podnietilo nové skúmania a úvahy o minulosti a súčasnosti Spojených štátov mexických, tejto v mnohých ohľadoch fascinujúcej krajiny ležiacej takpovediac na hranici „prvého“ (USA) a „tretieho“ sveta. Na zvýšený záujem o Mexiko v r. 2010 zareagovali aj predstavitelia mladšej a nastupujúcej generácie českých iberoamerikanistov vydaním multitematického zborníka *Mexiko – 200 let nezávislosti*, zostaveného z 22 štúdií, ktoré sa zameriavajú na mexický sociálny, ekonomický, politický, ústavný a kultúrny vývoj najmä v 19. a 20. stor. a tiež v prvých rokoch 21. stor. Zborník je prednostne určený historicky, etnologicky či inak zameraným mexikanistom a študentom iberoamerikanistiky ako študijný materiál, obsahuje však aj množstvo poznatkov zaujímavých pre právnych historikov, konštitucionalistov a ďalších právnych vedcov. Užitočnou súčasťou zborníka je bibliografia záverečných prác zameraných na Mexiko, ktoré boli obhájené na rôznych českých vysokých školách v rokoch 1990 až 2010.

Dejiny a súčasnosť Mexika

Zborník je rozdelený do štyroch tematických celkov – *I. Dějiny a náboženství*, *II. Aktuální dění*, *III. Jazyk a literatura* a *IV. Kultura a umění*. Každý celok sa začína neformálnym rozhovorom s vedeckou osobnosťou, ktorá z perspektívy vlastných bádateľských skúseností charakterizuje témy spracované v danom celku a hodnotí stav mexikanistického výskumu v príslušnej oblasti. Prvý celok otvára rozhovor s českým profesorom latinskoamerickej histórie J. Opatrným, druhý celok rozhovor s významným mexickým znalcom *Nahuov* a ďalších indiánskych kultúr Mexika M. Leon-Portillom, tretí

celok rozhovor s českou profesorkou hispanoamerickej literatúry A. Houskovou a posledný celok rozhovor s kunsthistorikom profesorom P. Štěpánkom.

Celok *Dějiny a náboženství* sa začína štúdiou G. Eichlovej o ideových východiskách procesu oslobodzovania sa Mexika spod španielskej koloniálnej nadvlády (1810 – 1821), v ktorých možno rozpoznať vplyvy nielen osvietenstva, racionalizmu a liberalizmu 18. až 19. stor., ale aj špecifických myšlienkových prúdov, či už spätých s katolíckou cirkvou (katolícke osvietenstvo, regalizmus, jansenizmus), alebo stojacich mimo nej (tzv. kreolský patriotizmus, slobodomurári). Nasleduje text, v ktorom D. Belucz a M. Křížová približujú vývoj problematických vzťahov medzi samostatným mexickým štátom a katolíckou, ako aj inými (protestantskými) cirkvami. Katolícka cirkev bola až do druhej polovice 20. stor. zo strany mexického štátu väčšinou ponímaná ako prekážka jeho rozvoja, čomu zodpovedali obmedzenia verejného pôsobenia cirkvi a jej majetkovoprávneho postavenia. Nasleduje článok P. Měšťánkovej o vývoji mexického politického/ústavného systému od r. 1917 do súčasnosti, ktorý je osobitne zaujímavý analýzou v latinskoamerickom prostredí ojedinelého javu – mimoriadne dlhej vlády jednej politickej strany v rokoch 1929 až 2000, ktorá sa od r. 1946 nazýva *Institucionalna revolucionálna strana* (PRI). V poslednom príspevku tohto celku približuje K. Kozák mexickú zahraničnú politiku v 20. stor. a vplyv, ktorý na ňu mali transformačné procesy, ktoré sa v Mexiku začali v 90. rokoch 20. stor.

Celok *Aktuální dění* pozostáva zo siedmich štúdií zaoberajúcich sa niektorými zásadnými problémami mexickej súčasnosti. P. Mácha načrtáva premeny spoločenského a právneho postavenia Indiánov v mexickom štáte (v časovom rozpätí 1810 – 2010), ktoré súvisia s meniacim sa pohľadom samotných Indiánov na svoje miesto v mexickej spoločnosti, ale aj so zmenami jeho chápania neindiánskym obyvateľstvom v priebehu formovania sa mexického nacionalizmu ako významného štátotvorného prvku. Počet Indiánov je v Mexiku najvyšší spomedzi štátov amerického kontinentu, ich práva, hoci legislatívne v určitom rozsahu zakotvené, nie sú v mexickej realite dostatočne rešpektované a presadzované. P. Redlová vo svojom príspevku o.i. ukazuje, že v záujme zvýšenia atraktivity mexického štátu Chiapas pre turistov je miestna indiánska kultúra oficiálnymi kruhmi propagovaná tak, aby naplnila často zidealizované predstavy západných turistov o Indiánoch. M. Halbich zase analyzuje tradičné spôsoby obstarávania si živobytia u Indiánov *Tarahumarov* zo severozápadného Mexika. Z. M. Kostíková sa zaoberá prítomnosťou niektorých *mezoamerických* náboženských predstáv, resp. ich dezininterpretácií, v hnutí *New Age*. M. Sládková podáva zaujímavé údaje o vývoji spoločenského a právneho postavenia osôb mexického pôvodu v USA, ktorí sú dnes v tejto krajine najväčšou etnickou menšinou, ale aj napriek svojej určitej politickej a kultúrnej emancipácii (začala sa v 60. rokoch 20. stor.) zväčša zotrávajú v postavení akýchsi „občanov druhej kategórie“. I. Bečicová

a E. Janská skúmajú fenomén masovej, do značnej miery ilegálnej migrácie Mexičanov do USA. V. Běláčková v poslednom článku venovanom súčasnému daniu v Mexiku približuje rozsiahlu drogovú kriminalitu a prostriedky jej potlačania. Zmieňuje sa aj o špecifických zločineckých organizáciách, tzv. drogových karteloch, ktoré prerastajú štátne štruktúry a len za prvú polovicu roku 2010 majú na svedomí až 5-tisíc ľudských životov.

Tretí tematický celok *Jazyk a literatura* sa začína textom Z. Erdősovej o osobitostiach mexickej španielčiny a pokračuje článkom o jazykovej politike mexického štátu voči menšinovým, t. j. indiánskym jazykom z pera V. Hingarovej. Jazykové práva osôb hovoriacich indiánskymi jazykmi boli uznané v r. 2003 (predtým bolo používanie indiánskych jazykov z verejnej sféry a škôl vytláčané), avšak podobne ako v minulosti, aj dnes majú možnosť podstatne lepšieho spoločenského uplatnenia používateľa majoritného jazyka – španielčiny. Zaujímavým fenoménom je literatúra v indiánskych jazykoch, o ktorej na príklade maysky píšucich básnikov referuje H. Matochová. A. Alon zase približuje súčasný mexický román. Štúdia M. Riebovej sa venuje reflexiám diania v mexickej spoločnosti v r. 1968 v dielach mexických literátov O. Paza a C. Monsiváisa.

Štvrtý celok *Kultura a umění* otvára článok S. Květinovej o formovaní mexickej národnej identity a jej vplyve na rozvoj historických a antropologických vied a umenia. Autorka túto problematiku skúma vo vzťahu k vývinu, organizácii a právnomu základu ochrany kultúrneho dedičstva v Mexiku, pričom sa bližšie venuje ochrane archeologických pamiatok. Mexickým výtvarným umením 20. stor. sa zaoberajú P. Binková a L. F. Ayala. P. Kaboňová skúma, prečo sa dielo pôvodne takmer neznámeho ľudového umelca J. Guadalupeho Posadu stalo inšpiráciou pre neskoršiu tvorbu tzv. *murales*, spoločensky/politicky angažovaných nástenných malieb, ktoré boli po mexickej revolúcii umiestňované na verejných miestach s cieľom propagovať revolučné ideály. K. Klápšťová približuje mexické zbierky pražského Náprstkovho múzea a zaoberá sa úlohou ručne vyrábaných umeleckých predmetov ako reprezentáciou mexickej národnej kultúry. D. Čeněk píše o dejinách mexickej kinematografie a Z. Straková podáva históriu mexickej modernej hudby po r. 1950.

Záver

Možno konštatovať, že všetkým autorom textov zahrnutých v recenzovanom zborníku, či už ide o prípadové alebo sumarizačné štúdie, sa príslušnú problematiku podarilo priblížiť výstižne a na vysokej odbornej úrovni. Pravda, zložitost' väčšiny spracovaných tém by si zaslúžila oveľa väčší priestor. V štúdiách prevažuje pre iberoamerikanistiku charakteristický interdisciplinárny prístup. Štúdie sa zväčša zakladajú na výsledkoch študijných/výskum-

ných pobytov ich autorov v Mexiku. Vypovedajú tak o autentických skúsenostiach autorov s mexickými reáliami a obsahujú ich vlastné, do určitej miery nové pohľady a zistenia, čo zborníku prepožičiava charakter diela obohacujúceho poznanie Mexika. Zborník je súčasne dôkazom, že zmysluplne, kvalitne a prínosne je možné sa zaoberať nielen domácimi, ale aj svetovými dejinami, čo by azda mohlo byť inšpiráciou pre slovenské akademické prostredie, v ktorom sa na skúmanie „neslovenských“ (právno)historických tém tradične nazerá s istou nedôverou

Pokyny pre autorov HTI (HISTORIA ET THEORIA IURIS)

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je recenzovaný odborný časopis pre oblasť právnej vedy financovaný v rámci schváleného projektu zo zdrojov MŠ SR a grantovej agentúry KEGA na roky 2009 – 2011. Vychádza dvakrát ročne v elektronickej a printovej podobe. Cieľom projektu je výskum kvality formácie a vedecko-kvalifikačných výstupov mladých právnych vedcov. Praktickým výstupom výskumu pre uvedenú cieľovú skupinu je poskytnutie priestoru v HTI na priebežné publikovanie vedeckých článkov, ktoré môžu byť využiteľné v procese tvorby dizertačných, diplomových a bakalárskych prác frekventantov 1. až 3. stupňa vysokoškolského štúdia a perspektívne aj habilitačných prác mladých vedeckých a pedagogických pracovníkov do veku 35 rokov na právnických fakultách v SR.

Pri posielaní rukopisov do redakcie treba dodržať tieto pokyny:

1) Rukopisy posielat' v 2 exemplároch na adresu redakcie a v elektronickej podobe výlučne v editore Microsoft Word na e-mailovú adresu: ht.iuris@gmail.com. Adr. red.: HISTORIA ET THEORIA IURIS, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra právnych dejín, Šafárikovo nám. č. 6, P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava 1.

2) Rozsah príspevku je stanovený na 10 – 12 rukopisných strán. Rukopisy treba písať podľa normy pre úpravu rukopisov (30 riadkov po 60 znakov vrátane medzier na jednej strane, Times New Roman 12, v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10). Nedeliť slová na konci riadka a nečíslovať strany.

3) Články treba prehľadne členiť podľa charakteru spracúvanej problematiky a zachovať nasledovnú štruktúru: úvod, rozbor problematiky, závery.

4) Citácie a poznámky uvádzať pomocou programu Microsoft Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať od 1 do x, pritom číslo poznámky písať ako index. Pri citovaní bibliografických údajov sa vychádza z noriem ISO 690 a ISO 690-2. Odporúčame prečítať si metodické usmernenia pre písanie odborných textov zverejnené v druhom čísle HTI: LICHNEROVÁ, Lucia. Problematika citovania a odkazovania na klasické dokumenty: zásady a najčastejšie problémy. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, 2009, roč. 1, č. 2, s. 7-22, v treťom čísle HTI: KUCIANOVÁ, Anna. Problematika citovania a odkazovania na klasické a elektronické zdroje podľa ISO 690 a ISO 690-2: zásady, najčastejšie problémy a príklady. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, 2010, roč. 2, č. 3, s. 10-21, ako aj v piatom čísle HTI: KUCIANOVÁ, Anna. Analýza príspevkov časopisu HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) z hľadiska citovania jednotlivými autormi na základe platných medzinárodných štandardov. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 5, s. 8-18. Sú k dispozícii aj na <http://www.ht-iuris.sk>.

5) Pri článku treba na začiatok napísať abstrakt (cca 5 – 8 riadkov), ktorý musí obsahovať: meno autora, názov článku, stručnú charakteristiku obsahu a bibliografický riadok časopisu, napr. *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč.3, 2011, č. 5, s. (číslo strany doplní redakcia).

6) Ku každému článku treba na záver pripojiť krátke resumé v anglickom jazyku (10 – 15 riadkov), ktoré musí obsahovať názov článku, meno autora, výstižnú charakteristiku a bibliografický riadok.

7) V zmysle potreby presnejšej identifikácie autora treba uviesť adresu bydliska, fakultu, študijné, resp. pracovné zaradenie (funkciu). Prosíme tiež o telefonický, prípadne mobilný a e-mailový kontakt.